

గజేంద్రమోక్షణరహస్యార్థము



గ్రంథకర్త,

అనుభవ వేదాంత ప్రవర్తక,

చదువుల వీర్రాజుశర్మ,

శృంగవరపు కోట.

శ్రీకృష్ణా ప్రింటింగ్ ప్రెస్.

పాలకొల్లు.

1000 కాపీలు.

వెల 1—8—0



చ॥ చదువుల వంశవర్ధనుఁడ • బ్రాసుదుఁడౌ రఘురామచంద్రునిం
పొదవఁగఁగొల్చుభక్తుఁడ, న • ముజ్జ్వలతత్త్వ విశేష ధర్మముల్
నదయులహాయనంగఁ వగు • సత్ఫలమందు సుపన్నుఁడంతు నె
న్నది మది నీచరిత్రమిటు • వ్రాసితినామము వీరరాజిలన్.

విజ్ఞప్తి.

వైరాగ్య పుష్పగుచ్ఛము - భగవద్గీతా మండనము గీతా ప్రశ్నోత్తరములు - రామగీతార్థము - బాల వేదాంతాది గ్రంధములు - రచియించుటకు ముందుగ నేనీ గజేంద్ర మోక్షణమను చరిత్రమునకు, బాహ్య - రహస్య లేక, నధ్యాత్మిక తాత్పర్యములు విశేషముగా వ్రాయుటలో శ్రుతి స్మృతులు సందర్భానుసార ముపయోగించి సృష్టిక్రమముం - గాముకుని లక్షణములుం - దత్కామజనిత కష్టములు - వాటి నివారణోపాయములు - మున్నగునవి. యెల్లరకు బోధపడునటులు, పూర్వపక్ష సిద్ధాంతములతో సమకూర్చడమైనది. పాలయందు వెన్నగలదనియు నయ్యది నేయిగా మారగలదనియు నందఱకుం దెలిసిన విషయమే, కాని, సక్రమముగాం జేసిననే యదివచ్చునుగాని లేనినాడది చెడిపోవునటులనే, యీ గ్రంధముం జక్కగాం జదివిన వారికే బోధపడగలదని వేఱే చెప్పనక్కరలేదు. అదిగాకం జందోవ్యాకరణాదు లంతగాం దెలిసినవాండను గాను గాన నిందేనైనం బొరపాటు లగుపడినవి నాకుం దెలియపర్చినచో సవరించుకొందును అంతియేగాక నచ్చటచ్చట నద్వైతమును గూర్చి నే నుపన్యాసము లిచ్చుచుండుటలోం బాల్లగార్ము వారీ పుస్తకమచ్చు గూర్పింపం బ్రోత్సహించి కొంతధన సహాయము చేయనర్చిరా తదుపరిం బాలకొల్లు రామలింగేశ్వర స్వామి వారి యాలయములో గీతోపన్యాసము బోధించుచుం బ్రస్తావనలోం బై గ్రంధమునుగూర్చి ప్రశంసింపం దెనాలి తాలూకా వరహాపురం అగ్రహారం వాస్తవ్యులును - ప్రస్తుతము నర్సాపురం తాలూకా దిగమర్రు గ్రామము

లోఁ గాపురముండి. పాలకొల్లు రంగమన్నారు పేటలోఁ బార్మసీ నేర్పాటుజేసి, తెలుఁగు వైద్యము నింగ్లీషు వైద్యము నతి నిపుణతతో నొనర్చువారును - శ్రీ వంకమామిడి సాంబయ్యగారి కుమారులు నగు శ్రీ కృష్ణమూర్తి డాక్టరుగారు, మీపుస్తక మీ పాలకొల్లు గ్రామములోనే యచ్చు పడగలదని హెచ్చరించి రంత, వారి వాక్యమోఘమై యీ గ్రామమునఁగల మహాభక్తుల సహాయముచేతను శ్రీ కృష్ణమూర్తిగారి మిత్రబృంద సహాయము చేతను శ్రీ పూళ్లగ్రామీయుల సహాయము చేతను కృష్ణాప్రెస్ వారిచే ముద్రణ పూర్తి యైనది గాన శ్రీకృష్ణమూర్తి డాక్టరుగారిని దదితరమహాభక్తులనసేక విధముల నభినందించుచు నన్ని గ్రామము రప్పించి నటులొనర్చిన వెలివెల దేవలరాజు పంతులుగారికి నీగ్రంథ విషయములో నాకు సర్వ విధములఁ జేతోడుగానుండి సంస్కరించిన - ఆయుర్వేద భిషక్ - మహాకవి - కవిసింహ - నల్లా చినకోటయ్యగారికి, బహు దొందరగా నచ్చుపనిఁ బూర్తిగావించి యొసంగిన తత్కృష్ణాప్రెస్ మేనేజరు శ్రీ కాకుల వేంకట స్వామి గారికిని, మహా పవిత్రమైన నీ గ్రంథమును భక్తిశ్రద్ధలతోఁ జదివినవారికిని, విన్నవారికిని నఘటనాఘటన సమర్థుండగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి యష్టైశ్వర్యంబులం జేకూర్చి రక్షించుచుండునుగాక.

ఇట్లు,

శృంగవరపు కోట, 3—5—1954

అనుభవ వేదాంత ప్రదర్శక,

చదువుల వీరరాజుశర్మ

ఏ తద్గ్రంధ ప్రకాశిక పవిత్ర నామములు.

మహారాజ పోషకులు

పాలకొల్లు.

మ॥రా॥శ్రీ కొడంగి రామప్పగారి కుమారుడు

	కె. ఆర్. గోపాలరావుగారు	25 0 0
	రాజ పోషకులు - పాలకొల్లు	
,,	కె. ఆర్, శ్రీనివాసరావుగారు	10 0 0
,,	కె. ఆర్. లక్ష్మినారాయణగారు	10 0 0
,,	బి. సత్యానందరావుగారు	10 0 0
,,	సింహాద్రి సత్యనారాయణమూర్తిగారు (రాజవోలి)	11 0 0
,,	యిమ్మిడి సత్యనారాయణమూర్తి శ్రేష్టిగారు	10 0 0
,,	నాళం సుబ్బారావు గుప్తగారు	10 0 0
	(పూళ్లగ్రామము)	
,,	వెలిచేటి రామమూర్తి పంతులుగారు	15 0 0
	(రిటైర్డు గవర్నమెంటు మిల్టరీ గెజిటెడ్ ఆఫీసరు)	
,,	పూళ్ళ పెదకోదండరామస్వామి పంతులుగారు	10 0 0
	(హెడ్కరణం)	
,,	తోట కృష్ణమూర్తిగారు బి. ఏ.	10 0 0
,,	మద్దుల చంద్రనాగపూర్ణగోపాలరాయుడుగారు	10 0 0
,,	కల్లి వెంకటేశ్వరరావు నాయుడుగారు	10 0 0

—* పోషకులు *—

మ॥రా॥శ్రీ	పత్తి వీరన్నగారు	5 0 0
,,	అడబాల అప్పారావుగారు	5 0 0
,,	పప్పా సరసయ్యగారు	5 0 0
,,	కాకిత సుబ్బరాజుగారు	5 0 0

మ॥రా॥శ్రీ	ఉద్దగిర్ల నారాయణ అప్పారావుగార్లు	5 0 0
,,	దేవాలయంట్రస్టీలు	5 0 0
,,	అల్లు అప్పలస్వామిగారు	5 0 0
,,	వడ్డిపట్ల చినగంగరాజుగారు	5 0 0
,,	వర్తక సంఘమువారు	5 0 0
,,	వెజ్జు సోమన్నగారు	5 0 0

—♦ దిగమఱ్ఱు గ్రామము ♦—

మ॥రా॥శ్రీ	అల్లూరి సర్సింహరాజుగారి భార్య వెంకయ్యగారు	5 0 0
,,	కుంచె శ్రీమన్నారాయణమూర్తి, విశ్వనాథంగార్లు	5 0 0

పాలకొల్లు గ్రామము

,,	ఆనందాశ్రమమువారు	5 0 0
,,	యు. యస్. రామారావుగారు	5 0 0
,,	కూచిబొట్ల సత్యనారాయణమూర్తిగారు	5 0 0
,,	కాకుల మాచిరాజుగారు	5 0 0
,,	నడపంటి గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు	5 0 0
,,	వెలివెల దేవలరాజుగారు	5 0 0
,,	గుడిమెట్ల రాజలింగగుప్తగారు	5 0 0
,,	సింగంశెట్టి లక్ష్మినారాయణగారు	5 0 0
,,	సూకల సూర్యారావుగారు	5 0 0
శ్రీమతి	కె. ఆర్, సత్యవతీదేవిగారు(కె.ఆర్.గోపాలరావుగారుభార్య)	5 0 0
,,	గోటేటి అన్నపూర్ణమ్మగారు	5 0 0
,,	కారుమూరి శేషమ్మగారు	5 0 0
,,	దశిక మాణిక్యాంబగారు	5 0 0
,,	కొమ్మూరి సూర్యకాంతమ్మగారు	5 0 0
	పుల్లాప్రజ్ఞుల లక్ష్మీకాంతమ్మగారు	5 0 0

ఓం

శ్రీరామ చంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

గజేంద్ర మోక్షణ రహస్యార్థము.

ఓంకార ప్రతిపాద్య శాశ్వత పరబ్రహ్మాభిధ శ్రీపతి
స్వేచ్ఛానుగ్రహవాన్ పరస్త్రిగుణతస్సృష్ట్యాదికర్తాస్వరాట్
బాహ్యాభ్యంతరగోనిరూఢమహిమా స్వేషాంపుమర్థాన్ దద
ద్యః క్రీడార్థమభూన్నృప స్తమజితం రామం శరణ్యం భజే॥

ఓంకార రహస్యము.

శ్లో॥ అష్టాంగంచ చతుష్పాదం - త్రిస్థానం పంచ దైవతం
ఓంకారంయోనజానాతి - బ్రాహ్మణో నభవేతుసః॥

కృష్ణ పరమాత్మ స్తవము.

శ్లో॥ కృష్ణత్వదీయపదపంకజ పంజరాంతే అ
ద్యైవమే విశతుమానస రాజహంసః
ప్రాణ ప్రయాణ సమయే కఫవాత పిత్తైః
కంఠావరోధన విధౌస్మరణంకుతస్తె॥

తంబు యత్నించి కష్టించుచుఁ దత్సంబంధుల వలన పంచి తులయి దుఃఖించుచు మోక్షమార్గమునకుఁ గడుదూరగులై తమతమ కర్మ విశేషంబున దేవదానవ నరమృగ పశుపక్షి క్రిమికీటకాది యోనులంబుట్టుచు గిట్టుచుఁ జర్వితచర్వణ ముగాఁదిరుగు కష్టజీవులయందుఁ గనికర హృదయులై మహామహులైన పెద్దలనేకచోట్ల దేవాలయములు నిలుపుట యేగాక, పురాణములు, - భక్తులయొక్క చారిత్రములు మొదలగునవి తగు దృష్టాంతములతో వర్ణించిరందు, సత్యముయొక్క మహిమనుచూపించుటకై హరిశ్చంద్రుని యొక్కకధయు, భక్తుల మహిమ వెల్లడి చేయుటకై ధ్రువుని యొక్కయు, బ్రహ్లాదునియొక్కయు కథలును - సతీధర్మములు ప్రకటించుటకై సీతా సావిత్రీ మహిళామణులయొక్క కథలును - పితృభక్తి యొక్కయు, బ్రహ్మచర్యము యొక్కయు మహిమలఁ దేటపఱచుటకై శ్రీరామ,భీష్ముల చరితములును - అతిధి సేవా మహిమను బోధించుటకై మయూరధ్వజుని చారిత్రము మొదలగునవి యెన్నిటినో, సమాధి_లౌకిక - పరకీయ భాషలయందా యా సమయానుకూలములుగా ననేక రకముల రూపకముతో సరళము లుగా నేరుపఱచి చిరస్మరణీయులైరి. ఆచరిత్రలఁ జదివియు నాలకించియు - నాయాపద్ధతులలోఁ దమతమ కనుకూలములైన - ధర్మములను - శీలములను - గ్రహించి యాచరించి కొంతమంది ధన్యాత్ములైరి. అట్టివారిలోఁ

బరీక్షిన్మహారాజొక్కఁడతండు శమీక మహాముని తనూ జుండగు శృంగియను వానివలన శపింపఁబడి, శుక మహా మునిచే నేడు దినంబులలో శ్రీమద్భాగవతం బాలించి తరించెనట్టి భాగవతంబుననే, బుద్ధియను జలంబులతో నిండి - సందేహములను తరంగములతోను - నింద్రియా ర్థములను బిసప్రసూనములతోడను గూడిన, మనస్సను సరస్సునందు, జీవుఁడను గజేంద్రుఁడు దిగి, కామమను మొసలిచే పట్టుబడి, జన్మపరంపరలను నానావిధ దుఃఖ ములనుభవించి వ్యాపక చైతన్య స్వరూపుండగు శ్రీ చక్రా యుధునిం బ్రార్థించిన, నాజనార్దనుండంతజ్ఞానమను చక్ర ముచే మొసలినిఁద్రుంచితత్తుంజరాధిపతిని రక్షించెనెట్లనగా-

శ్లో॥ అహంకారలతావిష్టం - కామఃక్రోధదశాద్యుతం
ఇంద్రియార్థభ్రమఃపుష్పం - సందేహతరగంతథా
బుద్ధిరూపజలోపేత - మగాధం తృష్ణసంజ్ఞితం
ఆశాకూల విశాలంచ - కంచిదస్తిసరోవరం
యస్యసంజ్ఞమనశ్చేతి - యస్మిన్ జీవోవగాహతి
అనపేక్ష్యతాని పుష్పాణి-తస్మిన్ స్నానంకరోతియః
తేనపత్రలతాస్పందం - నసంభవతి కుత్రచి
న్నాభిజాయత్యహంకారో —సజీవన్ముక్తఉచ్యతే॥

తాత్పర్యం॥ అహంకారమను లతావృతమైనట్టియుఁగామా దిదలయుక్తమైనట్టియు —నింద్రియార్థము (విషయ ము)లను భ్రమజనక పుష్పంబులును, సంశయతరం

గములును, ధీరూపజలంబును, ధృష్ణ యను నగా
ధంబు (లోతు)ను, ఆశయనుకూలంబు (ఒడ్డు) ను,
గలిగినయొకానొక మనోనామక సరోవరముకలదు.
తత్సరస్సునందు జీవుఁడుప్రత్యహము (ప్రతిదినము)
ను స్నానముఁ జేయుచుండును — ఇంద్రియార్థ
(శబ్దాద) పుష్పముల నపేక్షింపక "శారీరం కేవ
లం కర్మకుర్వన్నాప్నోతికిల్బిషమ్" శరీరోపయోగ
మాత్రముఁ గర్మఁజేయుచున్నవాఁడుపాపమును పొందఁడు,
అను గీతావచన ప్రకారము జీవన్ముక్తుఁడని చెప్పబడు చు
న్నాఁడు —
అనగా నిమిత్తమాత్రమైనచో, నహంభావమనులతయును
విషయసుమంబులను —స్పృశించక ప్రారబ్ధ భోగమాత్రుం
డైనవాఁడు జీవన్ముక్తుఁడని యాశయము.

ఇట్లు శ్రుతి, స్మృతి, పురాణ, యుక్తి: యుక్త ప్ర
మాణములతోడను—అనుభవ పూర్వకమైన యుపమాన
ములతోడను—రహస్యార్థ, బాహ్యార్థములు వ్రాయుబడినవి

సీ॥ మానవాధీశ్వర ♦ మనువునాలవవాఁడు
తామసుండనఁగ,ను – త్తముని భ్రాత
పృథివీపతులు, కేతు, – వృష, నర. ఖ్యాతాదు
లతనిపుత్రులు పద్గు – రధికబలులు
సత్యకహరివీర – సంజ్ఞలు వేల్పులు
త్రిశిఖనామమువాఁడు – దేవవిభుఁడు

మునులుజ్యోతిరోవ్యాను — ముఖ్యులు, హరిపుట్టె
హరిమేధునకుఁబ్రీతి — హరిణియందు
గ్రాహబద్ధుండైన — గజరాజు విడిపించి
ప్రాణభయము వలనఁ — బాపికాచె
హరిదయాసముద్రుఁ — డఖిలలోకేశ్వరుఁ
డనినశుకుసిఁజూచి — యవనివిభుఁడు.

బాహ్యార్థము— హేపరీక్షిన్మహారాజా! ఉత్తముని భ్రాతయగు తామసుండనుచతుర్థమనువునకుఁ గేతు, వృష, నర, ఖ్యాతాది పుత్రదశకంబుఁగలిగినది. సత్యక, హరి, వీర, నామకులగు వేల్పులును—త్రిశిఖుఁడను దేవవిభుఁడును - జ్యోతిరోవ్యామాది మునులును — హరియును జన్మించిరి, హరిమేధునకుఁ బురంధ్రియగు హరిణియందు — గ్రాహముచే, పట్టువడిన గజేంద్రుని రక్షించినట్టి శ్రీమహావిష్ణువవతరించెనని శుకమహాఋషి చెప్పినఁబరిక్షిద్భూవిభుండు -

రహస్యార్థము — క్షరాక్షరముల కంటె నన్యుఁడగు పరమాత్మ "ఉత్తమః పురుష స్త్వః" అతనియొక్క భ్రాత మాయాప్రతి బింబితుఁడగు నీశ్వరుఁడు. వాని వంశమందు ముఖ్యుఁడగు హరివాసుదేవవ్యూహాత్మకుండగు శ్రీమహావిష్ణువు గజేంద్రుఁడగు జీవుని - కామగ్రాహమువలన భోగహేతుకమైన జన్మ పరంపరల నుండి విముక్తునిఁజేసి రక్షించెనని శుకముని చెప్పిన విని యువని విభుండు వానినిఁగాంచి —

కం॥ నీరాట వనాటములకుఁ
బోరాటంబెట్లుకలిగెఁ — బురుషోత్తముచే
నారాటమెట్లు మానెను
ఘోరాటవిలోని భద్ర — కుంజరమునకున్.

బాహ్య॥ ఉదకమందు సంచరించు మకరమునకును - అర
ణ్యమందుఁ దిరుగు ద్విరదంబునకును - కలహ మె
ట్లు సంభవించె నావెనుక నాకుంజర ప్రాణాదం బా
లించి వనమాలి మొసలినిఁగూల్చి యేనుఁగు నెటు
లు రక్షించెను?

రహ॥ నీరు, అనగా బుద్ధి, చిత్స్వరూపి, శ్లో॥ యోవైసర్వ గతోవిష్ణుశ్చిత్స్వ
రూపీ నిరంజనః సవివరుద్రరూపేణ గంగాంభోనాత్ర సంశయః”
చిత్స్వరూపమగు సర్వవ్యాపక విష్ణువే ద్రవ (జల) రూపమయి,
నిస్సంశయముగా గంగారూపము నొందుచున్నాడు. అట్టి జలరూప
బుద్ధియే సంకల్ప రూపము నొందుచున్నది. “ బుద్ధి సంకల్పితా
కారా ప్రయాతి మనసాస్పదం-సంకల్ప మనసీభిన్నే నకదాచన కే
నచిత్”బుద్ధియేసంకల్ప రూపమగు మనోరూపము నొందు చున్నది.
సంకల్ప మనస్సుల కెట్టివాడును భిన్నత్వ మెన్నఁడుఁ గలుఁగఁ
జేయఁజాలరు. కావున నట్టి సంకల్ప జల జనిత కామము నకును
“ సంకల్ప ప్రభవాన్ కామాన్”, కామమా! నీ జన్మమూలమునేనె
ఱుంగుదు, సంకల్పము వల్లనే కదా పుట్టుచున్నావు. అట్టి కామము
నకును, వనాటమనగా “వన్యతే సేవ్యత ఇతివనం” జీవులచే సే
వింపఁబడునది. అధిష్ఠాన చైతన్యము దాని యందుఁ జరించునది.
ఆత్మ యొక్క కళయగు ప్రతిబింబిత జీవునకును - సంసారరూప
ఘోరాటవియందుఁ గలహమెట్లు కలిగెను? పురుషోత్తమునిచే నా
పోరు (భవదుఃఖము) ఎట్లు నివారింపఁబడెను? అనిజనపతిప్రశ్నింప.
జీవుఁడనగా “శ్లో॥ చైతన్యం యదధిష్ఠానం లింగదేహశ్చయః పునః

చిచ్ఛాయాలింగదేహస్థాతత్వంగో జీవఉచ్యతే" అధిష్ఠాన చైతన్యము-సూక్ష్మదేహము - నాసూక్ష్మదేహమను లింగదేహమందు ప్రతిబింబిత కళయునుఁ గలసి జీవుఁడయ్యెను.

కం॥ మునినాథ యీకథాస్థితి
వినిపింపుము వినఁగ నాకు - వేడుక పుట్టెన్
విని యెదఁ గర్మేంద్రియముల
పెనుబంధువు సేయు మనముఁ - బ్రీతింబొందన్

భావ॥ ఓమునిచంద్రమా! యిక్కథ వినుట కెంతయు సంతోషమగుచున్నది. కర్ణపుటాంజలిచే తత్కథామృతముఁ బానముఁ జేసెదఁ గావున నానతిమ్ము.

రహ॥ మునియనగా ॥ శ్రు ॥ "బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్యబాల్యే నతిష్ఠాసేత్ - బాల్యంచ పాణ్డిత్యంచ నిర్విద్యాఽథముని రమౌనంచ మౌనంచ నిర్విద్యాథ బ్రాహ్మణః". బాల్యేన అనగా బ్రహ్మజ్ఞానబలభావముచే విషయదృష్టినిఁ దిరస్కరించి యుండుటకుఁగోరి, బాల్యంచ, - ఆత్మవిజ్ఞాన బలభావమును, పాండిత్యంచ — అనాత్మజ్ఞాన తిరస్కారము. అనగాఁ బ్రపంచ సత్యత్వభ్రాంతి నిరసనముఁ బూర్ణముగా,నభ్యసించి, మౌనము — (సంకల్ప రాహిత్యము) కలుగువాఁడు ముని, వాఁడే బ్రాహ్మణుఁడు. మునినాథా! యీకథాస్థితి అనగా సధ్యారోపాపవాదపూర్వకమగు కల్పనాకథ — అధ్యారోపమనగా సత్పదార్థమునందన్య పదార్థకల్పన " రజ్జుసర్పః శుక్తిరజితః " మున్నగునవి. అపవాదమనగా - యదార్థవస్తువును గ్రహించి ఆరోపిత వస్తుభావ నిరసనము - బ్రహ్మమునందు నామరూప జగదారోపణముఁ బిమ్మట బ్రహ్మజ్ఞానముచే నపవాదము " సర్వం బ్రహ్మైవ కేవలమ్" అని జగత్తును బ్రహ్మముగా చూచుటయగును. —

పూర్వపక్షి - "శ్రు॥ అశబ్దమ స్పర్శ మరూపమవ్యయం నిష్కలం నిష్క్రి

యం" శబ్దాది విషయ రహితము, నవ యపరహితము, క్రియారహితము, మున్నగు విశేషములచేఁ బరిగణింపఁబడిన బ్రహ్మమునందు కల్పన యెట్లు కలిగె, నది. శ్రుతి విరోధము - నద్వైత భంగముకాదా?

సిద్ధాంతి- శ్రు॥ తస్మిన్ త్రి గుణసామ్యాసా - మూలప్రకృతిస్సాక్షికా, శుక్లలోహిత కృష్ణైకా శక్తిరాసీత్ స్వయం ప్రభా - మరుభూమౌజలం శుక్తౌ రౌప్యం స్థాణౌచ పూరుషః - స్ఫటికేపిచ రేఖేవ - భాసమానానిజభ్రమాత్" అట్టివిశేషణ యుక్త వ్యాపకమైతన్యమగు బ్రహ్మమునందు, ఎండ మావులందు జలము - ముత్యపుఁ జిప్పయందు వెండి - స్థాణువు నందుఁ బురుషుఁడు - స్ఫటికము నందు రేఖలు — వలె, త్రిగుణ రూపియగు శక్తి (ప్రకృతి) స్వయం ప్రకాశమానమైకలిగెను, ఇదియే అద్వైత మతము, భ్రమచే కల్పితమైన పదార్థములు సత్యమైనచో మీ ప్రశ్న, ముపపన్నమగును - గాని, స్వప్న సత్యమువలెఁ బూర్వోత్తరముల యందుఁ దోచక వర్తమానమునందు మాత్రమేఁదోచునది " ఆదావంతే చయన్నాస్తి వర్తమానేపి తత్తథా" యేది ఆద్యంతములయందభావమో అది ప్రస్తుతమునఁ గూడ, లేదనియే నిశ్చయింపఁబడును " మాయా మాత్రమిదం ద్వైత మద్వైతం పరమార్థతా - మాయా కార్యాదికం నాస్తి - మాయానాస్తి జగన్నహి -

నేహానానాస్తికించన, ననిరోధో నచోత్పత్తిర్నచబ ద్ధోనచసాథకః నముముక్షు ర్నవైముక్తః ఇత్యేషా పరమార్థతా" ద్వైతముగాఁదోచుదృశ్యమానప్రపంచము మాయామాత్రమే కాని సత్యముకాదు. పరమార్థమున అద్వైతమే నిశ్చయము - మాయా కార్యాదికమును - మాయయును - జగత్తును లేవు - నానాత్వమేమియు లేదు. నిరోధము — ఉత్పత్తి, బద్ధము, సాధనము — ముముక్షువును లేరు, అనెడి మొదలగు శ్రుతులన్నియు నద్వైతమునే నిశ్చయించుచున్నవి. ఇందులకు యోగవాశిష్ఠమందు శ్రీరామచంద్రునకు శైశవమున నిద్రపట్టుటకునై, దాదిచే నొక కథచెప్పఁబడినది యెటులనఁగా—

శ్లో॥ ద్వావజాతౌ తథైకస్తు గర్భఏవ నచస్థితః
వసంతి తే ధర్మయుక్తాః అత్యంతాసతిపట్టనే
స్వకీయాచ్ఛూన్యనగరా — న్నిర్గత్యవిమలాశయాః
గచ్ఛంతో గగనేవృక్షాన్ — దదృశుఃఫలశాలినః
భవిష్యన్నగరేతత్ర - రాజపుత్రాస్త్రయోపి తే
సుఖమద్యస్థితాః పుత్ర — మృగయావ్యవహారిణః

ఓ శ్రీరామచంద్రా! అసత్పట్టణ మందు ముప్పరు రాజపుత్రులుకలరు. వారలలో నొకఁడు గర్భమునందు పతనము లేనివాడును - పరిశిష్టద్వయమును మిలిగిన యిద్దరు పుట్టుకలేనివారలు నయి, స్వకీయ శూన్య నగరము

నుండి వెడలి గగనమునందు ఫలవంతములగు వృక్షము లను జూచి భవిష్యన్నగరము (ముందుకట్టబోవు పట్టణము) నుండి వేటాడ వెడలనిచ్ఛావినోదులై యుండిరి. ఇట్లు మా ఉపప్రశ్న లేనిచో నుడువుట కెడతెగని కల్పిత కథలెన్ని యో చెప్పఁబడును —

సీ॥ అజ్ఞులు వచియించు ♦ నాఖ్యాయి కంబోని
జగముల సృష్టిద్ర ♦ ష్టాంతమగును
అదియెట్టులన్నచో ♦ నాకాశకుసుమంబు
గంధర్వనగరస్థ ♦ కాంతదురిమి
ఆభాసవస్త్రమ్ము ♦ నాచ్ఛాదనమొనర్చి
మరుభువిజలముల ♦ మగ్నమగుచు
ద్రుమరహితంబైన ♦ తోటలో విహరించి
సంగహీనునితోడ ♦ సరసమాడి
యిండ్లు లేనట్టి పట్టణ ♦ మిరవుఁ జేసి
కనియె సుతులను వంధ్యయై ♦ కలవుఁదీల
ననెడు సామెతవలెజగ ♦ మనృతమగును
గానివాచావికారమై కానబడును.

కావున నానందముగవిని యెదఁజెప్పుమని.

కం॥ ఏకథలయందుఁబుణ్య
శ్లోకుఁడు హరిసెప్పఁబడును — సూరిజనులచే
నాకథలు పుణ్యకథలని
యాకర్ణింపుమరు పెద్ద— లతిహర్షమునన్.

భా॥ తా॥ ఏచరిత్రములయందు గోవిందునిఁ గూర్చి ప్రశం
సింపబడునో తచ్చరిత్రములు మోక్ష దాయకమగు
కథలని యార్యులు ప్రీతితో వినియెదరుకదా!

రహ॥ హరి - "హరిష్యతి పాపాని" పాపహరుఁడగు శ్రీపతిఁగూర్చివ్యాసం గముఁజేయఁబడునో అనగా శ్రు॥ ఉత్తమాతత్వ చింతాచ -మధ్య మంశాస్త్రచింతినం — అధమామంత్ర చింతాచ —తీర్థ భ్రాంత్యధమా ధమం" తత్వచింతన (బ్రహ్మవిచారణ) ఉత్తమమును - శాస్త్ర చింత నమధ్యమము — మంత్రచింతన మనగా, నభిచార వశీకరణాదిక, మధమమును - దీర్ఘయాత్రాధిక మధమాధమముగాఁ జెప్పుచున్నారు తత్వమనగా నాపరమాత్మయే నీవనిబోధ —

శ్లో॥ యథైధాంసిసమిద్ధోగ్ని - భస్మసాత్కురుతే ౽ ర్జున
జ్ఞానాగ్ని సర్వకర్మాణి - భస్మసాత్కురుతేతథా.
నహిజ్ఞానేన సదృశం - పవిత్రమిహ విద్యతే॥

ప్రజ్వలితాగ్ని, యింధనము (చిదుగు) లను భస్మముసేయు నటులు జ్ఞానాగ్ని సకల కర్మలను భస్మముచేయును. జ్ఞాన ముతోఁదుల్యమగునదెద్దియు లేదు.

శ్లో॥ మోక్షార్థం బ్రహ్మవిజ్ఞాన - మితి వేదాంతడిండిమః
బ్రహ్మవిచారణమోక్షార్థమేయగును. "శ్రు॥ జ్ఞానా దేవహికైవల్యమ్" జ్ఞానమువలననే తప్పక మోక్ష ముగలుగను —

శ్లో॥ అశ్వమేధ సహస్రాణి - వాజపేయశతానిచ
ఏకస్యజ్ఞానయోగస్య — కలాంనార్హంతిషోడశీం॥

వేయి యశ్వమేధములు - నూఱు వాజపేయము లనగా

(యష్టి విశేషము) లయొక్క ఫలరూపసుఖము - క్షణికార్థ కాలముంజేసిన బ్రహ్మవిచారణ ఫలజనితానందమునకుం దులందూఁగజాలవు.

శ్లో॥ స్నాతం తేనసమస్త తీర్థనిచయే-దత్తంమహీమండలం
విప్రేభ్యః పితృదేవతా సురగణా - సర్వేపి సంతర్పితాః
జప్తంమంత్ర సహస్రకోటిదమునా - తప్తంచతీవ్రంతపో
యస్యబ్రహ్మవిచారణేక్షణమపి - ప్రాప్నోతిస్థైర్యంమనః

పుణ్యతీర్థములందు స్నానముఁ జేసినందువలనను - సకల దానములొసర్చినందువలనను బ్రహ్మాద్యుజ్ఞపితృ తర్పణము లొసర్చినందు వలనను - దేవతారాధనముల వలనను — గాయత్ర్యాది మంత్రాముల వలనను — చాంద్రాయణాది తపస్సులవలనను - ఏమి ఫలముగలదో, నిర్విషయ స్థితిలో నుండి పరమాత్మ నొక్కక్షణము ధ్యానించిన నంతఫలము గలుగఁగల దందుఱు — కాన సత్వర మోక్షేం గింపుఁడని.

ప్రాయోప విష్టుండైన పరీక్షన్న రేంద్రుం డడిఁగిన శమీక మునిపుత్రుండగు శృంగి యనువానిచే శపింపఁబడి పరీక్షి ద్భూవిభుండు మరణాసన్న నిశ్చయచిత్తుండై శ్రీమద్భాగ వతంబున గజేంద్రమోక్షణ కథ వినఁదొందఱ పడుచుండె నని శుకముని కనికర హృదయుండయి.

తహ॥ పరీక్షితుండనఁగా నశ్వత్థామ, కరవిముక్త విశిఖాగ్నిచే, నుత్తర గర్భ స్థుండగు జీవుఁడు పరితప్తుండై శ్రీకృష్ణపరమాత్మునిఁబ్రార్థింప సతం డు తత్ప్రాణానలోప శమనంబుఁగావించి రక్షించిన తదుపరిఁ దన్ను

రక్షించిన పరమ పురుషుండెచ్చటనున్నాడని పరీక్షించి నందునఁబరీ క్షిత్తని పిలువంబడె, శ్రీకృష్ణుండనగా (సచ్చిదానందము)

శ్లో॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో - ణశ్చనిర్వృతివాచకః
తయోరైక్యం పరబ్రహ్మ - కృష్ణయిత్యభిధీయతే॥

కృ - అనగా భూవాచకము (భూ, సత్తాయాం) సత్, ణ - కారమనగా నిర్వృతిః (ఆనందము) ష—కార మనగా చిత్, తద్వర్ణసంయుక్తము, సచ్చిదానందము అట్టి సచ్చిదానందరూప శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మ మెచ్చట నున్నది యని యన్వేషించినందున, నాత్మా, నాత్మలను పరీక్షించి నందునఁ బరీక్షిత్తని పిలువఁబడెను—ఆయాత్మానాత్మ లనగానెవ్వి?

శ్లో॥ అస్తిభాతి ప్రియంరూపం- నామంచేత్యంశపంచకం
ఆద్యత్రియం బ్రహ్మరూపం—జగద్రూపంతతోద్వయం

అస్తి— సత్, భాతి— చిత్, (ప్రకాశము)ప్రియం- ఆనందము అనగా నెట్లు శర్కర శ్వేత మృధుమధురములు విభజించుటకు వీలులేనో, అట్లు సచ్చిదానందముఁ బదత్ర యముగా విభజింప వీలులేనియాత్మ - శేషించిన రూపము నామములు —మాయాస్వరూపము. సచ్చిదానంద మొకే రూపముతోఁబ్రకాసించు పరబ్రహ్మమగును.

శ్రు॥ తస్యప్రియమేవశిరః మోదోదక్షిణః పక్షః ప్రమో ద ఉత్తరః పక్షః ఆనంద ఆత్మాబ్రహ్మపుచ్ఛంప్రతిష్ఠా॥

ప్రియము - మోదము — ప్రమోదము—కుడి —

[illegible]—[illegible] కలిగి ఆనందాత్మకమయి, [illegible] (ప్రుచ్ఛ) మగు నేయానందమయ కో[illegible] కలదో అదియేయాత్మ—

[illegible] — అయితే, పరమాత్మ అన్నమయాది కోశా[illegible] చెప్పఁబడినదికదా! యనిప్రశ్నించిన

[illegible]— [illegible]కమగు జగత్తుతో సమానా[illegible] చేసి చెప్పినపుడు. అనుభవ పూర్వకమగు ఆనందమయ కోశమే, యాత్మయని చెప్పఁ బడెను. "బీజనిద్రాయుతః ప్రాజ్ఞః — సాచతుర్యేనవిద్యతే" [illegible] బీజమును, వ్యాపక చైతన్య ([illegible]) కళయును, చంద్రోదయ యామపథము [illegible] మిళితమైనట్లు జగద్బ్రహ్మ[illegible] సుసంగతమైయున్నవి. ఆకళయే అవిద్యాప్ర[illegible] ప్రాజ్ఞుఁడని పిలువఁబడును. తురీయమునం[illegible] బీజములేదు. సుషుప్తి వలెకే సర్వానుభవ [illegible] ప్రత్యక్షాభిమిళిత మగు నానందమయ కోశమేయాత్మయని బోధించికోశసమాప్తిఁ జేయఁబడినది కావున — అస్తి — భాతి — ప్రియములను సచ్చిదానంద స్వరూప బ్రహ్మమును (ఆత్మయును) [illegible], నామములగు అనాత్మయును క్షీరనీరముల [illegible]కారమైయున్నవి.

శ్రు॥ తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ – తన్నామరూపా భ్యామేవ వ్యాక్రియతా సానామాయ మిదం రూపఇతి.

అపరబ్రహ్మమే గుణసామ్యమగుప్రకృతితోఁగలసి మొదట నవ్యక్తము (బీజము) గానుండి పిదప దేవదత్తాది నామములచేతను, నీలపీతాది రూపముల చేతను — వ్యక్త మయి, షడ్వికారయుక్తమాయాకార్యమగుసంసార పాదప మగుచున్నది. యెట్లువృక్షమునకు బీజము కారణమయి పృథ్వియధిష్ఠాన(స్థితికిఆధార) మగుచున్నదో యటులు సం సార పాదపమునకు. అవ్యక్తము కారణమయి బ్రహ్మ మధిష్ఠానమగుచున్నది. యెట్లు వృక్ష బీజములతోఁ బృథ్వికి సంబంధములేదో యట్లు మాయా,తత్కార్యములతో బ్రహ్మ మునకు సంబంధములేదు. కావున దేహేంద్రియ ప్రభృతి అవ్యక్తపర్యంతము . ననాత్మయని చెప్పఁబడినది

శ్లో॥ దేహేంద్రియ ప్రాణమనోహమాదయః — సర్వేవి కారా విషయాస్సుఖాదయః, వ్యోమాది భూతాన్య ఖిలంచవిశ్వ – మవ్యక్త పర్యంతమిదంహ్యనాత్మ

దేహము, ఇంద్రియములు,ప్రాణములు, మనస్సు బుద్ధి, (అహం) శబ్దస్పర్శాదివిషయములు, తజ్జనితములగు నానావిధదుఃఖములు, ఆకాశాది భూతపంచకమును, దస్మే శనమగు నశేషప్రపంచమును – నవ్యక్తపర్యంతమనాత్మ యని చెప్పఁబడినది. (ప్రకృతి, అవ్యక్తము, మాయ, అశ్వ

ర్థము, మున్నగునవి. ఁడు నాత్మకుఁబర్యాయపదములు) బీజ మునకు మృదధిష్ఠానమైనటు. లనాత్మకుఁబురుషుఁడే. యధి ష్ఠానమని సంశ్రవణమగుచున్నది.

శ్రు॥ మనసశ్చపరాబుద్ధిః - బుద్ధేరాత్మామహాన్పరః
మహతః పరమవ్యక్త - మవ్యక్తాత్పురుషః పరః
పురుషాన్నపరంకించి - త్సాకాష్ఠాసాపరాగతిః.

సంకల్పరూప మనస్సుకంటె నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధియును - బుద్ధికంటె - నాత్మ(ప్రతిబింబకళ) క్షేత్రజ్ఞుఁడు, ఆత్మకంటె—మహత్తత్వము (హిరణ్మయుఁడు-సూత్రాత్మ, మహత్తత్వము కంటె -అవ్యక్తము [అంతరాత్మ] దానికంటెఁబురుషుఁడు [పరమాత్మ] పరములు. ఆ స్థితినిఁ గాష్ఠయని నుడువుదురు. కాష్ఠ, పరా, ఆత్మ, క్షేత్రజ్ఞుఁడు సాక్షి మొదలగునవి. యాత్మకుఁబర్యాయపదములు-ఇట్లా త్మానాత్మల పరీక్షకుఁడగుఁ పరీక్షిన్నరేంద్రుండు ప్రాయో పవిష్టుండై యనగాఁ బధికునకు గమ్యస్థాన దీక్షవలె మో క్షైక దీక్షాపరుండై సర్వసంగములనువర్జించి, మరణాసన్న నిశ్చయుండైయుండెనని తాత్పర్యము — ముముక్షువునకు బహిరంగసాధనములను వైరాగ్యబోధోపరతులలో, వైరా గ్యము ప్రథమ సోపానముగాఁ జెప్పబడినది యెటులనగా!

శ్రు॥ వమనాహారవద్యస్య -భాతిసర్వేషణాదిషు—
తస్యాధికారస్సన్యాసే - త్యక్తదేహాభిమానినః

ఎట్లు మాంసభక్షకుఁడు, మత్స్యాదిపచన సంస్థా

రజనితదుర్గంధామలను, సౌరభముగా గ్రహించునో, వాటి
నే తపోధురీణుండగు సద్బ్రాహ్మణుఁ డెట్లసహ్యామని యేవ
గించి నాసికావివరముల మూసికొనునో యట్లు గాఢవైరా
గ్యవంతుఁడగు ముముక్షువు. ఈషణత్రియ స్త్రీ వి త్తాది
విషయములందు వమనాహారము వలె దేహాభిమాన వర్జి
తుండై పూర్వానుభూతార్థ దుఃఖస్మృతిచే నిశ్చయంబుగా
వివర్జిత విషయుండగును. వమనాహారమును, శ్వానము పు
నర్గ్రహణ మొనర్చినటుల దేహాద్యభి మానాధీనుఁడగు
జడుఁడు - మరల, మరల సంసారవిషయ గ్రహణా సక్తుం
డగును. అట్టి దేహాభిమాన వర్జితునకే సన్యాసము నందధి
కారమగును. గుడమునువిసర్జించినచోఁ బిపీలకము [చీమ]
లుచేరనటులు విషయ భోగాభిలాష పాత్రమగు గాత్రము
పై శరీరాభిమానముఁద్యజించినచోఁదన్మూలకములగుసకల
దుఃఖపుంజములును. నశించును.

శ్రు॥ సంసృతిర్వ్ర త్తేర్బీజం - శరీరం విద్ధిభౌతికమ్
భావాభావ దశాకోశం — దుఃఖరత్నసముద్గతమ్
బీజమస్యశరీరస్య - చి త్తమాశావశానుగమ్॥

ప్రాప్త- ప్రాప్త [హర్షామర్షా] ద్యవస్థలకుఁగో
శము [వర] అయినట్టియు— దుఃఖములకు స్థాన మయినట్టి
యు, నీపాంచభౌతిక శరీరమే సంసారపాదపమునకు బీజమ
గుచున్నది.యాశావశమగు చి త్తమే శరీరద్రుమమునకువి త్త
నమైయున్నది. ద్విశీర్ష భుజంగము [రెండుతలలపాము] ఇరు

దెసలను స్వచ్ఛందగమనముఁగలిగి యొక శిరస్సునశించిన చో నితరము శక్తి విహీనమయి క్రమముగ నెట్లు నాశన మగునో యటుల, నవిద్యాకార్యము [వాసనాకర్మము] ల న్యోన్య కారణములై యొకటి నశించినచో నితరమునకుఁ గూడనాశనముఁగల్గును.

శ్లో॥ హేతుద్వయంచచిత్తస్య—వాసనాచసమీరిణః
తయోర్వినష్ట ఏకస్మిం — స్తద్వావపివినస్యతః

చిత్తమను వృక్షోపజీవనమునకుఁబూర్వకర్మఫల భోక్తృత్వప్రేరకమగు వాసన [దృఢేచ్ఛ] యును, సమీర ణమనగాఁబ్రాణవాయు స్పందము [వర్తమానకర్మ ప్రవ ర్తకము] నను, కారణద్వయముకలదు. వాటిలోనొకటి నష్టమైనచోఁ దద్వంద్వ వినష్టముకల్గును - బాహ్యవిషయ ప్రకృత్యను సంధానమునందు ఫలమును. తత్ఫలమునందు వాసనారూపకర్మములు సహజముగా నంకురించియుండును.

శ్లో॥ బాహ్యాను సంధిః పరివర్ధయేత్ఫలం
దుర్వాసనామేవతతస్తతోధికామ్
జ్ఞాత్వావివేకైః పరిహృత్యబాహ్యమ్
ఆత్మానుసంధిం విదధీత నిత్యమ్

బాహ్యవిషయేంద్రియసంయోగాను సంధానము నిశ్చయముగా ఫలముఁగలిగించును. దానివలన నధికమగు దుర్వాసన కల్గును. [అట్లైతింగి జ్ఞానులు బాహ్యాను సంధిని వర్జించియాత్మానుసంధానముఁజేయవలెను] వాసనయనగా?

శ్లో॥ దృఢభావన యాత్యక్త్వా – పూర్వాపరవిచారణం.
యదాదానంపదార్థస్య – వాసనాసాప్రకీర్తితా॥

పూర్వానుభూతయాతన (దుఃఖము) ను. రాబో
వుకష్టములను యోచనసేయక. దృఢవాంఛా నిబద్ధుఁడై,
విషయగ్రహణ మొనర్చు బెద్దియో, దానినే వాసనయని
పరిగణింతురు.

ఎట్లు పృష్టసుగంధ జంతువులగు పునుగు జవ్వాజి మున్నగు
పిల్లులు నిశలయందెచ్చటెచ్చట విశ్రమించునో యా యా
ప్రస్తర (ఱాతి) ఫలకములయందు సువాసనలు గ్రమ్ము
నట్లు వర్తమాన దుష్క్రియ (కర్మ)ల యందు రాగ ద్వే
షములను వాసనాబీజములు అంతఃకరణఫలకమునందు వె
దజల్లఁబడి, తద్వాసనలు పునరాగమ,భవ (రాబోవుజన్మ)
మునందు దేహారంభాంకురములుగాఁ బరిణమించి ప్రారబ్ధ
కర్మరూపజలసించితము లై దుఃఖ రూపఫలంబుల నొసంగు
చు రథాంగము (చక్రము) వలెఁద్రిమ్మరుచుండును –

శ్లో॥ క్రియాశరీరోద్భవ హేతురాదృతా
ప్రియా ప్రియాతౌ భవతస్సురాగిణః
ధర్మేతరౌతత్రపునశ్శరీరకం
పునఃక్రియాచక్రవదీర్యతేభవః

కర్మమువలన జన్మమును – అనుభవజన్మక్రియ
లయందు ప్రియాప్రియములు (ఇష్టాయిష్టములు)ను. తన్ని
మిత్తంబులగు ధర్మాధర్మములు (పుణ్యపాపములు)ను తత్ఫ

లసేవ్యమగు పరజన్మమును, ఇటులమాటిమాటికిని నూర్ధ్వాధోగమనముంగలిగిన చక్రమువలె రాగవంతునకు భ్రమణముంగలిగియుండును. వృక్షమునకు బీజమెట్లు సంప్రాప్తమయ్యెనో యనుపలబ్ధము (తెలియబడదు) కాని, వృక్షలబ్ధబీజములు పునరారోహణకారణములని తెలియంబడును.

శ్లో॥ వృక్షదర్శనకాలేతు - నబీజముపలభ్యతే
వృక్షోద్ధితానిబీజాని - దృశ్యంతేవృక్షబీజవత్॥

ప్రత్యక్షవృక్షమునకు బీజమెట్లు లబ్ధమైనదో తెలియంబడలేదు కాని తత్ఫలబీజములు భవిష్యద్వృక్షోత్పత్తికారణములని తెలియంబడుచున్నవి. ఆరీతిని విత్తు ముందా? కాయముందా? అనునట్లు వాసనా కర్మము లన్యోన్య సహాయ సంపాదకములై యుండును. ఎట్లు సౌధము నాశ్రయించిన పిశాచము తత్సౌధాధ్యక్షుని బాధించునో యటులు స్థూల, సూక్ష్మోపాధిగతములైన యాధివ్యాధులు చిదాభాసుండగు జీవుని బాధించుచుండును -ఆధివ్యాధులనగా!

శ్లో॥ శరీరేజ్వరకుష్ఠాద్యాః క్రోధాద్యామానసాస్మృతాః
ఆగంతుకాభిఘాతోద్ధాః సహజాక్షుత్తృడాదయః॥

జ్వరకుష్ఠాదులు స్థూలోపాధివ్యాధులును- కామక్రోధాదులు సూక్ష్మగతములును - ఘాతాదు [దెబ్బ] లాగంతుకములును - క్షుత్తృడాదులు సహజజ్వరములునై యున్నవి. రాగద్వేషములు పిండోత్పత్తి సమయమునందే వాసనారూపమున విస్తృతమయి (వ్యాపించి) యుండును.

శ్లో॥ ఇచ్ఛాద్వేషసముద్థేన - ద్వంద్వమోహేనభారత
సర్వభూతాని సమ్మోహం - సర్గేయాంతిపరంతప॥

ఓయిభారతా! భా:— ప్రకాశమగు పరమాత్మని యందు రత— ఆసక్తికలిగినవాఁడా! భార - సంసారమును త — [తనుత్వము] విస్తరింపఁజేసినవాఁడా! పరంతప — శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడా! లేక, పరమునుగూర్చి తపించువాఁడా!యని,ద్వ్యర్థిసంబోధనలు - ఇచ్ఛా ద్వేష, రూపద్వంద్వజనితమోహముచే సర్వభూతములును — సర్గే— పిండోత్పత్తిసమయము నందే వాసనా రూపమగు మోహమును పొందుచున్నవి.

అనగా జీవునకు వాసనాజనితమోహ రూపమహోదధి యు లంఘ్యమని యాశయము - కొండప్రక్కనుండు మృత్తు దృఢమయి క్రమంబున ఱాతిగాఁ బరిణమించినట్లు పూర్వ వాసనలు పరజన్మమునందుఁగ్రియారూపమయి సర్వదుఃఖా కరమగును.

శ్లో॥ దేహమూలమిదందుఃఖం దేహఃకర్మసముద్భవః
కర్మప్రవర్తతేదేహే — హంబుధ్యాపురుషస్యహి
అహంకారస్త్వనాదిస్యా - దవిద్యాసంభవోజడః
జీవకామ పిశాచేన — వాసనోవివశోభవేత్॥

పారిరర్థానుభవమునకు, దేహమును, దానికిఁగ ర్మమును, గర్మమున కహంతయును, దానికి నవిద్యయును గారణములు - అవిద్యాప్రతిబింబుఁడగుజీవుఁడు కామపిశా

చరిస్తుండగును. కావున జీవాశ్రియమగు విషయ భోగ వాంఛయే పిశాచమువలెఁ బ్రతిబంధకమగును.

శ్లో॥ భోగేచ్ఛామాత్రకోబంధ - స్తత్యాగో మోక్ష ఉచ్యతే
భోగేచ్ఛయే బంధమును - తత్త్యాగమే మోక్షమునునగును. గాని, తద్వ్యతిరిక్తబంధమోక్షములు లేవు, భోగములన్నో?

శ్లో॥ భోగో మేఘ వితానస్థో — విద్యుల్లేఖేవచంచలా
ఆయురప్యగ్ని సంతప్త — లోహస్థజలబిందువత్॥

భోగములు మేఘవితాన [ఊర్ధ్వస్థ] విద్యుల్లేఖ మెరుపువలెఁ జంచలములగును. ఆయువన్నో యగ్నిదగ్ధ లోహగతజలబిందువువలె సద్యోనాశన స్వభావమైనది.

శ్లో॥ ఛాయేవలక్ష్మీశ్చ పలాప్రతీతా
తారుణ్యమం బూర్మివదధ్రువంచ
స్వాప్నోపమం స్త్రీ సుఖమాయురల్పం
తథాపిజంతో రభిమానఏషః

ఐశ్వర్యముఛాయవలెఁ జపలమైనది. యౌవనము తరంగమువలె నస్థిరమైనది. స్త్రీసుఖము స్వప్న లబ్ధానంద మువంటిది. జీవితము క్షణభంగురము అనియిట్లు చక్షుర్గోచరమైనను. మనుజుఁడు సంసారమును సత్యమను ప్రత్యయము [విశ్వాసము]చే, నభిమానమును విడువకున్నాఁడు! ఇమియాశ్చర్యము? ఇట్లువలోడన [విచారణ] సేయువాఁడు జన్మములను గోరకముక్తినేగోరును.

శు॥ శ్రేయోహిధీరోఽభిప్రేయసోవృణీతే ప్రేయోమం
దో యోగక్షేమాద్వృణీతే॥

బుద్ధిమంతుఁడు జననమరణ ప్రవాహ ప్రయచ్ఛ
కమగు, కర్మలనుండి నివృత్తుఁడై, మోక్షమార్గము (శ్రే
యస్సు) నే కోరును. మందుఁడు ప్రేయస్సు కర్మమార్గము
యొక్క యోగక్షేమములనే గోరును. [యోగ మనఁగా,
లేనిదానిని సంపాదించుట. క్షేమమనఁగా, సంపాదించిన
దానిని వృద్ధిఁజేయుట)

శ్లో॥ వైరాగ్యతైలసంపూర్ణే - భక్తివర్తిసమన్వితే
ప్రబోధపూర్ణపాత్రేతు - జ్ఞప్తిదీపంవిలోకయేత్॥

వైరాగ్యతైలపూరితమగు ప్రబోధయను ప్రమి
దయందు. భక్తియనువర్తిఁజేర్చి జ్ఞానమను జ్యోతిని వెలిఁ
గించి పరమాత్మను జూడవలెను. వైరాగ్య బోధోపరతు
లుత్తరోత్తర పథానుక్రమ సహాయ సంపాదకములైయుం
డును.

శ్రు॥ వైరాగ్యస్యఫలంబోధో - బోధస్యోపరతిఃఫలమ్॥

వైరాగ్యముయొక్క ఫలము జ్ఞానము - జ్ఞానవి
హీనమైనచో వైరాగ్యము లేదనియే గ్రహింపవలెను.
అట్లే బోధయొక్క ఫల, ముపరతియు దానియొక్క ఫలము
స్వాత్మానందమును, శాంతియునైయున్నవి. కదళీవృక్షము
గెలవేసినతోడనే స్వనాశనముఁ గలిఁగినట్లు వైరాగ్యాదు
లు, బ్రహ్మానందఫలముఁగలిఁగినతోడనేనశించును కావున

శ్రు॥ సర్వవ్యాపారముత్సృజ్య - అహంబ్రహ్మేతి భావయ
అహంబ్రహ్మేతినిశ్చిత్య - అహంభావంపరిత్యజ॥

వ్యాపారవర్జితుఁడవై, నేను బ్రహ్మమునని భావించుము. నిశ్చయానంతర మంహంభావమును విడువుము ముముక్షు,విశ్లేకాగ్ర చిత్తుఁడై, దేహావసాన సమయమును గూర్చి నిరీక్షించుచుండును.

శ్రు॥ మృత్యుంచనాభినందేత - జీవితంవా కథంచన
కాలమేవప్రతీక్షేత - నిర్దేశంభృతకోయథా॥

ముముక్షువు జననమరణాది వృత్తులను గూర్చి యభిలషించకఁ, గూలివాఁడు నిర్దిష్ట సమయము ముగియుకొఱకు నిరీక్షించినట్లు ప్రారబ్ధక్షయకాలము కొఱకెదురు చూచుచుండు నిట్లు శ్రుతిస్మృతి యుక్త్యనుభవ పూర్వకమగు, గాఢవైరాగ్యవంతుఁడగు పరీక్షిద్భూపాలకుండు. ప్రాయోపవిష్టుండై [మరణాసన్ననిశ్చయుండై] కూర్చుని బాదరాయణి యగు శుకునడిఁగెనని రహస్యార్థము. బాదరాయణిః, బదరికాశ్రమ స్థాతయగు వ్యాసుఁడు, అతని పుత్రుఁడు శుకుఁడు

శ్లో॥ విశ్రుత స్తుసదాపుణ్యో - ఖ్యాతోబదరికాశ్రమః
నరనారాయణౌయత్ర - తేపాతేతే మునీతపః॥

నరనారాయణులను ఋషు లేయాశ్రమమునఁ దపంబొనరించిరో, యది పవిత్రమగు బదరికయను వనవాటికయని ప్రశంసింపఁబడినది. తదాశ్రమవాసి వ్యాసుఁడు.

ఆతని పుత్రుఁడగు శుకుండిట్లనిరె. శుకుండనఁగా? విహం
గమార్గగామి.

శ్లో॥ శుకశ్చవామదేవశ్చ - ద్వేస్మృతీదేవనిర్మితే
శుకోవిహంగమః ప్రోక్తో - వామదేవః పిపీలికా॥

కైవల్యమునకు, శుక —వామదేవమార్గములను మార్గద్వయము కలదు. అందు శుక మార్గము, విహంగ—(సద్యోముక్తి)మార్గమనియు,వామదేవ, మార్గము, పిపీలికామార్గమనఁగాఁగ్రమముక్తియని, శుకమార్గమనఁగా?

శ్రు॥ అతద్వ్యావృత్తిరూపేణ - సాక్షాద్విధిముఖేనవా
మహావాక్యవిచారేణ —సాంఖ్యయోగసమాధినా
విదిత్వా స్వాత్మనోరూపం —అసంప్రజ్ఞాసమాధితః
శుకమార్గేణవిరజాః — ప్రయాంతి పరమంపదం॥

ప్రపంచాభివృత్తి [సంకల్పము] మరలించుట వల్లను బ్రహ్మకారవృత్తితోఁజూచుటవల్లను,విధి, [బ్రహ్మ] ముఖాంబుజగళితమగు చతుర్విధ మహావాక్యముల బోధచేగాని, సాంఖ్యయోగసమాధి, తత్వములను విచారణ జేసి పురుషుఁడ సంగ చిద్రూపుఁడని తెలియుటచేగాని,అసంప్రజ్ఞాత (ధీవిలయ) సమాధిచేగాని, స్వస్వరూపమును దెలిసికొని రాగ విరహితులై శుకమార్గముచే,నాజన్మము నందే ముక్తి నొందుచున్నారు. కావున నట్టి విహంగమార్గ ప్రదర్శకుఁడగు శుకుండిట్లు చెప్పెనని రహస్యార్థము —

సీ॥ రాజేంద్ర వినుసుధా ♦ రాశిలోనొక పర్వ
తముత్రికూటంబనఁ ♦ దనరుచుండు
యోజనాయుతమగు ♦ నున్నతత్వంబును
నంతియ వెడలుపు ♦ నతిశయిల్లు
కాంచనాయస్సార ♦ కలధౌతమయవులై
మూడుశృంగంబులు ♦ మొనసియుండుఁ
దటశృంగబహురత్న ♦ ధాతుచిత్రితములై
దిశలు భూనభములుఁ ♦ దేజరిల్లు

భూరి, భూజ, లతాకుంజ ♦ పుంజములును
మ్రోసిపఱతెంచు సెలయేటి ♦ మొత్తములును
మఱిగి తిరిఁగెడు దివ్య వి ♦ మానములను
జెలులఁగ్రీడించు కిన్నర ♦ చయముఁగలిగి

బాహ్య॥ పయోరాశియందు పదియోజనములు, ఉన్నతము
ను, నంతియవైశాల్యమును, గలిగి – సువర్ణ, రజి
త, అయో, [యినుము,] మయములగు మూడు
శిఖరములచే నొప్పి చఱియ [కొండపార్శ్వము] ల
యందును, శిఖరములయందును, నిండియుండు నవ
రత్నకాంతులచేఁ బ్రకాశింపఁజేయు దిగంతరాళము
లును, నానావిధవృక్షములు నచ్చటచ్చటఁ బ్రాకు
తీవల సమూహములచే, సహజనిర్మితములగు పొద
రిండ్లును, ప్రతిధ్వనులిచ్చు చిన్నచిన్న సెలయేళ్ళ
ను, గూఢముగా సంచరించు, దేవ విమానములు

ను, కిన్నరులు [దేవతా విశేషములు] విహరించు చఱియలును, గలిగి త్రికూటంబనెడి యొకానొక పర్వతముఁగల్దదు.

రహ॥ సుధారాశి యనఁగా?

శ్లో॥ పరిత్యగ్వస్తునిని స్తరంగసహజా-నందావబోధాంబుధౌ

సంకల్పరహితమగు నిశ్చలసమాధియను, ప్రత్యగ్రూపసహజానందాంబుధియనగా "నాన్యత్పశ్యతి, నాన్యచ్ఛృణోతి, నాన్యద్విజానాతి, సభూమా" యేస్థితియందితరముఁజూడఁడో, వినఁడో, యెఱుఁగఁడో, యాస్థితినిభూమా బ్రహ్మానందమని చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ యంలబ్ధ్వాచాఽ పరంలాభం -మన్యతేనాధికంతతః
యస్మిన్స్థితో నదుఃఖేన - గురుణాఽపి విచాల్యతే
తంవిద్యాదుఃఖసంయోగ-వియోగంయోగసంజ్ఞితం

ఏబ్రహ్మానందసుఖమును బొంది యితర సుఖములను, దానికంటెనధికమని తలంచఁడో, యేస్థితియందుండి గాఢదుఃఖముగలిగినను, ఇంచుకైనఁ జలింపఁడో, యాసుఖమును, దుఃఖరహితమగు బ్రహ్మానందమని తెలియవలెను. అట్టిసహజ జ్ఞానానంద సుధారాశియగు పరబ్రహ్మమునందు యోజనాయుతమగునున్నతమును-పదివేల యోజనములయెత్తు ననగా పాదోఽస్యవిశ్వాభూతాని - త్రిపాస్యామృతందివి" అను మంత్రివాక్యముచొప్పున,. ననంతమని భావము. అంతియ వెడలుపు — నోతప్రోతములు

(పడుగుపేక) గాఁగూర్పఁబడిన పరబ్రహ్మమునందు గుణ సామ్యమగు ప్రకృతి కాంచన రజోగుణంబును [హిరణ్మయము] అయస్సార — తమోగుణంబును, కలధౌత — సత్వగుణంబును, పృథగ్విధములుగా వ్యక్తమయి, తత్ర్పతిబింబములగు (ఈశ్వర) బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్రులు, గలిగి త్రిగుణంబులను, శృంగములచే బ్రకాశించుచుఁ దట- చరియలయందు, హిరణ్మయ (సూత్రాత్మ) సూర్య చంద్రాదికాంతులచే, భాసమానంబులగు మహత్తత్వ, యహంకార, మనస్తత్వ - అన్నమయాది కోశభూసభోంత రాళములును, సంసార (అశ్వద్ధ) పాదపంబులును, ఆశాలతానిర్మిత (చవిక) పొదరిండ్లును "శుభాశుభాభ్యాంమార్గాభ్యాం వహంతీ వాసనాసరిత్" వాసనా ప్రవాహము, శుభాశుభమార్గములయందుఁ బ్రవహించుచుండును అను శ్రుతిచొప్పున, వాసనలను ప్రవాహములును, మరిగిరిఁగెడు దివ్యవిమానము లనగా?

శ్రు॥ ఆత్మానంరధినంవిద్ధి - శరీరం రథమేనచ
బుద్ధింతుసారధింవిద్ధి - మనఃప్రగ్రహమేనచ
ఇంద్రియాణిహయాన్విద్ధి - విషయాస్తేషుగోచరాః
ఇంద్రియైర్మనసాయుక్తం - భోక్తారంవిద్ధిపూరుషమ్॥

శరీరమేరథమును, నింద్రియములే గుఱ్ఱములును మనస్సే ఖలీనము(కళ్లెము) బుద్ధియేసారథియును, మనస్సేంద్రియ యుక్తుఁడగు జీవుఁడే రథియగు పురుషుఁడాతఁడే భో

_క్తయని యెఱుంగు మట్టి శరీరములను, రథంబులును, స్థూల సూక్ష్మ, కారణంబులగు, విమానములును, దత్తదుపాధు లయందుఁజరించుఁ విశ్వ, తైజస, ప్రాజ్ఞులను, కిన్నరులను గలిగిన త్రికూటంబను పర్వతంబుకలదు,

సృష్టి క్రమము.

శ్లో॥ ఇదమగ్రే సదేవాసీ — త్సౌమ్యపైంగలనిర్గుణం
సత్యజ్ఞానానందపూర్ణం — నిత్యముక్తమవిక్రియం
ఏకమేవాఽద్వితీయంత — త్పరబ్రహ్మసనాతనం
తస్మిన్త్రిగుణసామ్యాసా — మూలప్రకృతిసంజ్ఞికా
శుక్లలోహితకృష్ణైకా —శక్తిరాశీత్స్వయంప్రభా
మరుభూమౌజలంశుక్తౌ — రౌప్యంస్థాణౌచపూరుషః
స్ఫటికేపిచరేఖావా — భాసమానానిజభ్రమాత్
మూలప్రకృత్యామేవాసౌ — నిర్గుణఃప్రతిబింబితః
సోకామయత సృష్ట్యాదౌ — సృజామీతిసదాశివః
తమోరజస్సత్వగుణా — ప్రకృతిర్ద్వివిధాభవతి
సత్వశుద్ధ్యవిశుద్ధిభ్యాం—మాయాఽవిద్యాచతేమతే
మాయాబింబోవశీకృత్య—తాంస్యాత్సర్వజ్ఞఈశ్వరః
అవిద్యావశగస్త్వన్య — స్తద్వైచిత్రాదనేకధా
సాకారణ శరీరం స్యా — త్ప్రాజ్ఞస్తత్రాభిమానవాన్

సౌమ్యుఁడవగు నోపైంగలుఁడా! సృష్టిక్రమము, వినుము. పరబ్రహ్మమనఁగా. సత్యము. —జ్ఞానము — ఆనం దము — సచ్చిదానందమెట్లు చక్కెర శ్వేత మృదు మధుర

ములు విభజించుటకు వీలులేనో, యేకపదార్థముగా నుం డునో, యట్లు సచ్చిదానందమేకరూపమయి, "ఏకమేవా ద్వితీయం బ్రహ్మ" మని సజాతీయాది భేదరహితమైన పరి పూర్ణమగు పదార్థముకలదు. అట్టిబ్రహ్మమునందు. మరు భూమియందుజలమును — శు_క్తి (మంచి ముత్యపుఁజిప్ప) యందు రజితమును, స్థాణువునందుఁబురుషుఁడును, స్ఫటిక మునందు రేఖలును గల్పితముగాఁదోఁచినట్లు వివర్తోపాదాన కారణము [రజ్జుసర్పభ్రాంతి] వలె, మూలప్రకృతి, యవి నాభావసంబంధ [ఆత్మ లేనిచోతానభావ]ముగా, నావిర్భ వించె నట్టి ప్రకృతియందు బ్రహ్మము ప్రతిబింబితమయి సదాశివుండని పేర్కొనఁబడెను. ఆ ప్రకృతిగా, మాయ యనియు — నవిద్యయనియు - సమష్టివ్యష్టి రూపముగాఁ బరిణమించిన త_త్తదుపాధులయందు నులల సదాశివుఁడు ప్రతిబింబించి, యీశ్వర, జీవులని పిలువం బడుచుండెను. అవిధ్యాప్రతిబింబితుఁడగు జీవుఁడు, కారణోపాధి(సుషు_ప్తి) యందుండి ప్రాజ్ఞుఁడని పిలువఁబడెను. సుషు_ప్తి యుసఁగా, నానందమయకోశము. మాయాప్రతిబింబితుఁడీశ్వరుఁడని వ్య వహరింపఁబడుచున్నాడు.

పూర్వపక్షి— బ్రహ్మము, పరిపూర్ణము, నిస్సంగము. నిరీ హము, (ఇచ్ఛలేనిది) అను విశేషణయు_క్తమని చె ప్పిదానియందు ప్రకృతి పుట్టినదనినుడువుట వ్యాహ తము [విరోధము] కాదా?

సిద్ధాంతి— ప్రకృతియనునది యేదోయొక సత్యమగు పదార్థముకలదనియు, జగత్తు తత్కార్యమగుననియుఁ జెప్పియుండలేదు మఱియేమనగా?

శ్రు॥ స్వప్నమాయే యధాసృష్టే - గంధర్వనగరంయధా తథావిశ్వమిదందృష్టం- వేదాంతేషువిచక్షణౌ

స్వప్నము - మాయ — గంధర్వ నగరము - (పైశాచపట్టణము) మున్నగు మాయా కార్యములు వలెఁ బ్రపంచ, మసదాత్మకమని శ్రుతియుక్తము.

పూర్వపక్షి — సుఖదుఃఖప్రయచ్ఛకమగు ప్రత్యక్ష ప్రపంచము శూన్యమెట్లగును?

సిద్ధాంతి — మీకుసత్యముగాఁ దోచునది జాగ్రత్ప్రపంచమా? స్వప్నప్రపంచమా? తదుభయమునా? యందెద్దియును సరికాదెంమువల్లననఁగా?

శ్రు॥ స్వప్నేజాగరితం నాస్తి - జాగరే స్వప్నతానహి ద్వయమేవ భవే న్మిథ్యా - గుణత్రయ వివర్జితః॥

జాగ్రత్స్వప్న ప్రపంచము లన్యోన్యస్థితుల యందితరేతరము, లసత్యములగుచున్నవి. యట్లే గుణాతీత సుషుప్తియం దుక్తద్వయమును తద్వయమునందు సుషుప్తి (మనోలయస్థితి) యు, నభావము నొందుచున్నవి. కావున నితరావస్థలయం దస్తంగతమగు ప్రపంచము సత్యమనుట యనుపపన్నము (అసందర్భము) కాదా ?

పూర్వపక్షి —పూర్వాపరములయం దగుపడకున్నను (ఘట మువలె) వర్తమానమునం దగుపడు విషయ, మవి షయమని యెట్లు విషయీకరింతురు

విషయము - ఇంద్రియ గోచరపదార్థము.

విషయీకరించుట - ఉద్దేశించుట.

సిద్ధాంతి - వర్తమానమునందు విషయాకారముగాఁదోచిన నేదిఘటమువలె బ్రాగభావ ప్రధ్వంసా భావమో యనఁగాఁ బూర్వమునందును, నాశనాంతరము నందును-ఘటాకారము లేక మృత్తే శేషింపఁబడునో యట్లే - యాద్యంతములయందభావమగు - జగత్తు వర్తమానంబునందును - అభావమనియే నిశ్చయిం పవలెను. కావున నవిద్యాపరిభావ జనిత విషయేం ద్రియ సంయోగకాలమందు మాత్రము సదాకార మువలెఁదోచుచున్నది. యదియే మాయాలక్షణము

పూర్వపక్షి — నేను బాలుఁడను - యౌవనవంతుఁడను — సుఖిని - యను అనుభవమునకు మిథ్యాత్వ మెట్లు సాధింతురు ?

సిద్ధాంతి — అవస్థావంతుఁడగు జీవచైతన్యమునకే సత్యత్వ ముగాని, యవస్థా విశేషములకుఁగాదు.

శ్లో॥ నబాల్యం యౌవనేలబ్ధం - యౌవనం స్థావిరేతథా నపితుః పునరాయాతి - నాయాత్యేవ గతందినం॥

యౌవనమునందు, బాల్యమును, స్థవిర (వృద్ధ త్వమునందు యౌవనభావమును, వర్తించుటలేదు. పంచత్వము నొందిన పితరుఁడు మఱలివచ్చుటయు, గతించి దివసము పునరాగమనములేదు.

శ్లో॥ గతం యథాత్రిబాలత్వం - తారుణ్యంచగతం తథ
తథాగచ్ఛతి వార్ధక్యం - స్మరధ్వం యమశాసనః

బాల్య యౌవన వార్ధిక్యములు, కాలానుసరణ బుగా గతించు చున్నవి. కాన మరణమునకు సిద్ధముగ నుండవలెను.

కం॥ మతిదలఁపఁగ సంసారం
బతిచంచల మెండనూవు - లట్టులు సంప
త్ప్రితతు లతిక్షణికంబులు
గతకాలము మేలువచ్చు - కాలముకంటెన్

అను మొదలగు శ్రుతి స్మృత్యనుభవముచే, నసదాత్మకమగు ప్రపంచము సత్యమనుట కేవలము హాఠము (మూర్ఖ వాదము) మీ అద్వైత సిద్ధాంతము నందు నూయ యనఁగా లేనిది. తత్కార్యమగు విశ్వమో ప్రత్యక్షము. అనఁగాఁ గారణ కార్యము లన్యోన్య విరుద్ధ ములై యున్నవి. యెట్లనగఁ ? బులుసు తీపి, పులుసులోని ముక్క చేదు.

శ్రు॥ ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిః

చుండఁగాఁ దత్సంధులయందు నాత్మయే స్థితమగును. ప్రస్తమగుమనన [మనస్సు] యొక్క యాకారమే స్వరూప స్థితిఁ జెప్పఁబడుచున్నది. యింకను బంధమోక్షములే సత్య మనునెడఁ బెక్కు, లనర్థములు గలిగి. ప్రశ్న లనుత్తార్య ములై యుండును. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నుదహరించుట లేదు

పూర్వపక్షి — మీరు బోధించిన తత్వ ముపలబ్ధమయి (బోధపడి) నను అనుభవమునందు నాకు విశ్వాసము లేదు.

సిద్ధాంతి - మీ యుక్తి సమంజసముగా లేదు. కడుపునిండినది గాని — క్షుత్తుబాధించు చున్నదన్నటు, లేకార్థప్రయోగధాతువులలో నొకదానిచేఁ బరిసమాప్తినిఁ జెప్పి వ్యతిరేకముఖముగు క్రియచే నాసమాప్తినిఁజెప్పుట ప్రథమ ధాత్వర్థమునకుఁగూడ లోపమగును. కావున బోధానుభవములు కలిసియే యుండును.

శ్రు॥ బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవభవతి-బ్రహ్మ విదాప్నోతిపరమ్
అద్వైతే బోధితే తత్వే — వాసనా నప్రవర్తతే॥

బ్రహ్మము నెఱింగినవాఁడు, బ్రహ్మమే యగుచున్నాడు. పరమును బొందుచున్నాడు. అద్వైతరూప తత్వముఁ దెలియఁ బడుచుండగా - వాసనారూప యజ్ఞానము నశించు చున్నది. యిట్లు శ్రుతి స్మృతుల వలన - బ్రహ్మమును తెలియుటయే తత్స్వరూపానుభవము కావున

శ్లో॥ బోధే ప్యనుభవోయస్య - నకంచన జాయతే
తంకథంబోధయేచ్ఛాస్త్రం-లోష్ఠంనరసమాకృతిం॥

ప్రత్యక్షముగాఁ బదార్థమును జూచుచున్నను, స్ఫురించుటలేదనునట్లు. స్థూల, సూక్ష్మాది సకల విషయములకు సాక్షియై తాను వేఱుగానున్నట్లు |అవగతమైనను (బోధపడినను) ఎవఁడనుభవము లేదని వాదించునో, యట్టి మృణ్మయాకారనరునకు శాస్త్రమెట్లు బోధించును ? బోధింపఁజాలదని యర్థము.

పూర్వపక్షి - మీ యుపదేశము, అనుభవావరోధమయి యున్నది. స్వప్రకాశమునందు [అవిద్య] చీకటి పుట్టుట తత్కార్యములగు విక్షేపావరణములును తేజస్తిమిరములవలె వ్యాహతముఁగావా ?

సిద్ధాంతి – కావు. అవిద్యా శబ్దార్థము శబ్దమునందే, యసత్యమని స్పష్టమగును. అసత్యము, కల్పితమందనుభవము లేదనుట, వృశ్చిక సందష్టుఁడును, జోరుఁడును, నిషిద్ధక్రియ లొనర్చువారును, బహిరమున బాధలేనట్లు నటించి, కపటాడంబర విలాసయుక్తవక్త్రులైనను, అంతరమున నెట్లు బాధాతిరిక్తులై, కంపితులై, యుందురో, యటువలెఁ గుతర్కాదుల నన్నిటిని ననుభవము గ్రసించునుగదా !

శ్లో॥ స్వప్రకాశేకుతోఽవిద్యా - తాంవినాకథమావృతిః
ఇత్యాది తర్కజాలాని - స్వానుభూతిర్గ్రసత్యసౌ॥

స్వప్రకాశమునం దవిద్య యెట్లుజనించును అవిద్య లేనిచో, నావరణ మెట్లుకలుగును ? ఇత్యాది కుతర్కోక్తులను, స్వానుభవము, కబళించునుగదా ? (కుతర్కమనగా యదార్థము నెఱింగియుండి, తెలియనట్లు నటించి, యుపన్యాసకునిఁ బతితునిఁ జేయుటకై వేయుప్రశ్న] యిట్లు పూర్వపక్ష సిద్ధాంతములచే, సిద్ధాంతీకరింపఁబడిన సుధారాశియను – బ్రహ్మమునందు గుణసామ్యమగు ప్రకృతియను త్రికూటాచలాహ్వయాచలము సంసారమను అశ్వద్ధవృక్ష సహితమయి, వివర్తోపాదాన కారణముగాఁ గలిగెనని రహస్యార్థము, (వస్తువు మారక - మఱియొక విధముగాఁ గనుబడుట వివర్తము - రజ్జు, సర్పము)

వచనము — అని మఱియును - మాతులుంగ, లవంగ, లుంగ - చూత - కేతకీ, భల్లాత, కామ్రాతక, సరళ, పనస, బదరీ, వకుళ, వంజుళ, వట, కుటజ, కుంద, కురవక, కురంటక, కోవిదార, ఖర్జూర, నారికేళ, సింధువార, చందన, పిచుమంద, మందార, జంబూ, జంబీర, మాధవీ, మధూక, తాల, తక్కోల, తమాల, హింతాల, రసాల, ప్రియాళు, బిల్వ; యామలక, క్రముక, కదంబ, కరవీర: కదళీ, కపిత్థ, కాంచన, కందరాళ; శిరీష, శింశుప, అశోక, పలాశ, నాగ, పున్నాగ, చంపక, శతపత్ర, మరువక, మల్లికామతల్లికా ప్రముఖ నిరంతర వసంత సమయ సౌభాగ్యసంపదంకురిత, పల్లవిత, కోరకిత, కుసుమిత,

ఫలిత, లలిత, విటప, విటపి, వీరున్నివహాలంకృతంబున్ను, మణివాలుకానేక విమలపులిన తరంగిణీ సంగత విచిత్ర, విద్రుమలతా మహోద్యాన శుకపిక నికరనిశిత సముంచిత చంచూపుట నిర్దళితశాఖిశాఖాంతర పరిపక్వ ఫలరంధ్ర ప్రవర్ధిత రసప్రవాహ బహుళంబును — గనకమయ సలిలకాసార కాంచనకుముద కల్హారకమల పరిమళ మిళిత కబళాహార సంతతాంగీకార భారపరిశ్రాంతకాంతా సమాలింగిత కుమార మత్తమధుకర విటసముదయ సమీపసంచార సముదంచిత, శకుంత, కలహంస, కారండవ, జలకుక్కుట, చక్రవాక, బక, బలాక, కోయష్టిక, ముఖర, జలవిహంగ విసర వివిధ కోలాహల బధిరీభూత భూనభోంతరాళంబును, దుహినకర, కాంత, మరకత, కమలరాగవజ్ర, వైడూర్య నీలగోమేధిక, పుష్యరాగ, మనోహర, కనక, కలధౌత మణిమయానేక శిఖరతటదరీ విహరమాణ విద్యాధర, విబుధ, సిద్ధ, చారణ, గరుడ, గంధర్వ, కిన్నర, కింపురుష, మిథున సంతత సరససల్లాప సంగీత ప్రసంగ మంగళాయతనంబును — గంధ గజ, గవయ, గండభేరుండ, ఖడ్గ, కంఠీరవ, శరభ, శార్దూల, శశ, చమర, శల్య, భల్ల, సారంగ, సాలావృక, వరాహ, మహిష, మర్కట, మహోరగ, మార్జాలాదినిఖిల మృగనాథసమూహ సమర సన్నాహ సంరంభ సంచకిత శరణాగత శమన కింకరంబునైయొప్పు నప్పర్వత సమీపంబునందు.

బా హ్యా ర్థ ము.

మాతులుంగ - మాదీఫల	వకుళ - పగడ
లవంగ - దేవకుసుమ	వంజుళ - అశోకము
లుంగ - పుల్లమాదీఫల	కుటజ — కొడిశ.
చూత - తియ్యమామిడి	కుంద - మొల్ల
కేతకి - మొగలి	కురవక - ఎఱ్ఱగోరింట
భల్లాతకి - నల్లజీడి	కురంట - పచ్చగోరంట
అమ్రాత - అంబాళ	కోవిదార - ఎఱ్ఱకాంచన
నరళ - దుర్గంధ	సింధువార — వావిలి
బదరీ - రేగు	పిచుమంద - వేప
మందార - జిల్లేడు	కదంబ - కడప [నీప]
జంబీర - నిమ్మ	కరవీర - గన్నేరు
మాధవి - పువ్వుల గురివెంద	కాంచన - సంపంగి
మధూక - ఇప్ప	కందరాళ — కలజువ్వి
తాల - తాళ (తాటి)	శిరీష — దిరిశెన
తక్కోల - తక్కోలము	శింశుప — ఇరుగుడు
తమాల - చీకటిచెట్టు	పలాశ — మోదుగు
హింతాల - గిరకతాడి	నాగ - కేసరి
రసాల - తియ్యమామిడి	పున్నాగ - పొన్న
సాల - వేగి	చంపక — సంపంగి
శ్రీతాళు - మొరట	శతపత్ర - తామర
క్రముక — ఎఱ్ఱలొద్దుగ	మరువక - మరువము
	మల్లికా — మల్లితీగ
	వీరున్ని వహము - దట్టముగాఁ దీగలచే నల్లిన పొదలు

(శేషించిన భాగమునకు బాహ్యార్థము సులభము)

రహ॥— వసంతసమయ - సౌభాగ్యసంపద, అనగా - స్థూలసృష్టి (పంచీకరణ సమయమునందు] - సంసారారణ్యములో, రాగాదిపల్లవములును, విషయ పుష్పంబులును, మొదలుగాగల పాదపంబులచే శోభాయుక్తమయి, మోహమును గలిగించుచున్నదని.యర్థము.

శ్లో॥ బీజంసంసృతి భూమిజస్యతుతమో దేహాత్మధీరంకురో,
రాగఃపల్లవమంబు కర్మతువపుస్కంధోఽసవశ్శాఖకాః
అగ్రాణీంద్రియ సంహతిశ్చవిషయాః పుష్పాణిదుఃఖంఫలం
నానాకర్మ సముద్భవం బహువిధంభోక్తాత్రజీవఃఖగః

(అడవిని సంసారముగాఁబోల్చి చెప్పుచున్నారు)

సంసృతి పాదపమునకు నజ్ఞానమే బీజమును — దేహమే యాత్మయను నిశ్చయమే యంకురమను - (విరోచనమతము) రాగమను లేజిగురును కర్మమనుదోహజ (జల) మును - స్థూలోపాధి యేస్కంధము. అనగా (వేళ్లకును, శాఖలకును, మధ్యభాగము - ఇంద్రియములను చివరకొమ్మలును - శబ్దాది విషయములను పుష్పములును అనేక జన్మకృతకర్మ వాసనాజనిత ప్రారబ్ధానుభవ దుఃఖఫలంబును — తత్ఫల భోక్తయగు జీవ విహంగము గలిగియున్నది — యట్టివృక్షంబులును — మణివాలు కానేక నిమలపులిన — రాబోవు దుఃఖంబులును మఱుఁగుఁబఱచి సద్యోఫలంబులు గలిగించు నాభాససుఖంబులను - తత్సౌఖ్యములను, దుఃఖంబులుగా గ్రహించి -భక్తిధ్యాన ప్రవాహ తీరస్థజ్ఞాన ఫలరంధ్ర స్రావకమగు - ఆనంద

సారాస్వాదక, శుక, పికాది, ద్విజసంయుతంబులగు వనం బులును -

శ్లో॥ శంభుధ్యానవసంతసంగినిహృదారామేఽఘజీర్ణచ్ఛదాః
స్రస్తాభక్తిలతాచ్ఛటావిలసి తాపుణ్యాఃప్రవాళశ్రితాః
దీప్యంతేగుణ కోరకాజపవచః పుష్పాశ్చసద్వాసనాః
జ్ఞానానందసుధా మరందలహరీ సంవిత్ఫలాభ్యున్నతిః

తా॥— ఈశ్వర ధ్యానమను వసంతాగమమునందు. నా యొక్క హృదయ గతములగు పాపములను పండుటా కులు రాలినవి. భక్తిలతయను గుబురులనుండి, లతలు పుట్టి. ప్రాకినవి పుణ్యములను చివురులంటుకొని యున్నవి సద్గుణములగు మొగ్గలు దీపించు చున్నవి. మంత్ర వాక్కు లను. సద్వాసనలతోఁ బుష్పములు వికసించినవి. యా త్మానాత్మ విచారణ జనిత సంతోషామృతపుష్పరస స్రవ యుక్త బ్రహ్మజ్ఞానమను ఫలము ఫలించినది, - కనక మయ సలిలకాసారకాంచన విటప సముదయంబును - కనకమయ మనగా - హిరణ్మయమండలము - తద్గతహృ త్పద్మనివాసితమగు తృష్ణసంబంధీయ మధుపములును -

శ్లో॥ క్షణమాయాతి పాతాళం - క్షణంయాతి నభస్థలం
క్షణం భ్రమతిదిఃకుంజె — తృష్ణాహృత్పద్మషట్పద్

హృదయ పద్మమునందు వసించు తృష్ణాభ్రమర మూర్ధ్వాధోదిగంతములయందు సంచరించును [అసంతు

ష్టిచే వ్యభిచరించును] సమీప సంచార — నభోంతరా ళంబును, కలహంస యవగా — క్షీరనీర విభాగక పక్షి రాజు — పరమ హంస.

శ్లో॥ క్షీరంబ్రహ్మజగచ్చనీరముభయంతద్యోగమభ్యాగతం
దుర్భేదంత్వితరేతరం చిరతరం సమ్యగ్విభక్తీకృతమ్
యేనాశేష విశేషదోషలహారీం ఆశేదుషీం శేముషీం
సోఽయంశీలవతాంపునాతిపరమోహంసోద్విజాత్యగ్రణీః

సచ్చిదానంద రూపాత్మక బ్రహ్మమను క్షీరం బును — మాయాకల్పిత నామరూపాత్మక జగన్నీరంబును— సమ్మేళనమయి, ధీరూపంబున బరిణమించి, యనాదిగా నున్న యట్టి దుర్భేద్యమగునట్టియు, సకల దోష జలరూప ప్రవాహినియు నగు నింద్యమైనబుద్ధిని, సత్వశీలుఁడును, ద్విజశ్రేష్ఠుఁడును. బరమ హంసయు నగు శంకరుఁడు, జగ ద్బ్రహ్మములను విభజించి యున్నాడు. అట్టిహంసలును—

శరభ, శార్దూల, చమరీమృగములన — నప్పర్వత సమీపంబు నందుఁగల కామాదులనెడి క్రూరమృగంబులు —

శ్లో॥క్రోధవ్యాఘ్రమృగః ప్రలోభశరభస్సమ్మోహపంచాననః
కామాచ్ఛోష దజంబుకః పరితుదన్ మాత్సర్యకోకస్తథా
ఏ తైర్లింగ శరీరకాన నమృగై శ్చేతో మృగాపీడ్యతే
మచ్చేతోహారిణ త్వమాశు శరణం శ్రీమత్పులిందంవ్రజ ॥

లింగ శరీరారణ్య మందుండు, క్రోధమను పెద్ద పులియును — లోభమను శరభమును [సింహ సంహారక

మగు మృగము] మోహమను పంచాననము [సివంగి] కామ మను భల్లూకము (ఎలుఁగు గొడ్డు) మదమను జంబుకము [నక్క] మత్సరమను కోక — తోడేలు లేక [అడవి కుక్క] లుఁ గలసి చిత్తమను హరిణమును భాధించు చున్నవి. కావున నో రామచంద్రా ! వ్యాధ కుఁడనై మచ్చేతో హరిణమును గాపాడుము. అట్టి భయ ప్రదమగు సంసారారణ్యము.

కం॥ భిల్లీ భల్లు లు లాయక
భల్లూక ఫణిఖడ్గగవయి — వలిముఖ చమరీ
ఝిల్లీహరి శరభక కిటి
మల్లాద్భుత కాకఘూక — మయమగు నడవిన్

బాహ్య- బోయ, భల్లుక, మర్కటాదులచే నిండినయడవి

రహ॥ — భిల్లీ — నిర్దయత్వము - లులాయక - బద్ధకము - భల్లూక.... అజ్ఞానము — (జ్ఞానానంద విరోధి) ఫణి — శౌర్యము — వలీము ఖము .... తృష్ణ —

శ్రు॥ చిరంతిష్ఠతి నైకత్ర - తృష్ణాచపల మర్కటీ ॥

తృష్ణయను చపల స్వభావ మర్కటమునకు నిలుకడలేదు. ఝిల్లీ — ఈలపురుగు — అనగాఁ గాము కుని తీవ్ర సంకల్పము — ఘూక — గుడ్లగూబ — పగ లు దృష్టిలేక నిశయందు సంచరించునది. యనగా నాత్మ దృష్టి లేక — ప్రపంచ దృష్టిఁగలిగియుండుట

శు॥ ఉలూకస్యయథాభాను - రంధకారః ప్రతీయతే
స్వప్రకాశే పరానందే- తమోమూఢ స్యజాయతే॥

గుడ్లగూబ లెట్లు పగటియం దంధత్వమునొందునో, యట్లే మూఢునకు స్వప్రకాశదృష్టియం దంధుఁ డగును, అట్టి సూక్ష్మశరీరారణ్యమందు —

శా॥ అన్యాలోకన భీకరంబులుజితా- శానేకపానీకముల్
వన్యేభంబులుగొన్ని మత్తతనులై-వ్రజ్యావిహారాగతో
దన్యత్వంబున భూరి భూధరదరీ - ద్వారంబులందుండి సా
జన్యక్రీడల నీరుగాలి వడికా - సారావ గాహార్థమై,

బాహ్య॥ - చూడ్కులకు భయంకరములును - జిత +
ఆశా + అనేకప + [అనీకముల్] దిగ్గంతావళులనుమీఱియుండు కొన్ని యడవి యేనుఁగు గుంపులు, మదించిన శరీరములుగలవై ప్రయాణ విహారముచేఁ గలిగిన బడలికచే, నుదన్యత్వంబు — నీరుఁద్రాఁగుట కిచ్ఛచేఁ బర్వత గుహాలనుండి వెడలెనని తాత్పర్యము.

రహ॥ - అన్యాలోకన భీకరంబులు సమాధియం దాత్మాకారవృత్తులు వినా యితరముఁ దోచనందున దానిని - అస్పర్శయోగమని యోగులు భయముఁజెందిరి.

శ్లో॥ అస్పర్శయోగో వైనామ - దుర్దర్శస్సర్వయోగిభిః
యోగినోబిభ్యతిహ్యస్మా దభయే భయదర్శినః

అభయమగు సమాధియందు యోగులు (ద్వైతులు) భయమును గల్పించుకొని దుర్నిరీక్షణమని చెప్పు

చున్నారు. అనగాఁ దటస్థలక్షణుఁడగు — కూటస్థ— సదాశివ, ఈశ్వర, హిరణ్మయ, బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్ర, ప్రాజ్ఞ. పారమార్థిక జీవాదులకు స్థానములగు, సహస్రార ఆజ్ఞ, (అవ్యక్త) బ్రహ్మబిల, మూలాధారాది గుహాలనుండి పరాగ్దృష్టులకు భయంకరములై దిగ్దేవతలగు నిందాద్రుల ను జయించు నవిద్యయై, కూటస్థాది చైతన్యరూప గజములు జన్మ. కర్మాది, సుఖాభాసములగు విలాసేచ్ఛలచే -క్షుత్పిపాసాది, షడూర్మ్యుల స్థానమగు మనోరూప కాసారమును, గూర్చి వెడలెనని తాత్పర్యము. [షడూర్మ్యులనగా: నాకలి, దప్పులు — శోక మోహములు — జరామరణములు —

ఆ॥ వె॥ అంధకారమెల్ల ♦ నద్రిగుహాంతర
వీథులందుఁ బగలు ♦ వెఱచి డాఁగి
యెడరువేచి సంధ్య ♦ నినుఁడు వృద్ధత నున్న
వెడలెననఁగ గుహలు ♦ వెడలెఁగరులు

బాహ్య॥ — అహస్సు (పగటి) యందు — తమస్సు స్వావరణవ్యర్థమని పర్వత గుహలయందొదిగి, సంధ్యారాగమునందు దివాకరుఁడు తేజోనిస్తీర్ణుండై వెలవెలబోవు సమయము వఱకుఁ గాచుకొనియుండి చీకటులు గ్రమ్మినటుల గజములు వెడలెనని తాత్పర్యము —

రహ॥ — పగలనగా — శ్రు॥ విద్యాదివా ప్రకాశత్వా దవిద్యారాత్రిరుచ్యతే:

జ్ఞానము ప్రకాశరూపమగుటచేఁ బగలనియు - నప్రకాశ స్వభావమ గుటచే నవిద్య- రాత్రి యనియుఁ జెప్పఁబడును. కావున జ్ఞానరూప పగటియందు, అవిద్యయడఁగె ననఁగా శరీరేంద్రియ గోళకముల యందడఁగి జీవుని వృత్తి బహిర్ముఖమైనయపుడు. నమయముఁ జూచి యావరించిన యట్లు. అజ్ఞానవృత్తులు బైలు వెడలెనని రహ స్యార్థము

కం॥ తలఁగవు కొండలకైనను
మలఁగవు సింగములకైన - మార్కొను కడిమిం
గలగవు పిడుఁగులకైనను
నిలబల సంపన్నవృత్తి - నేనుఁగు గున్నల్

బాహ్య॥—— బల సంపన్నముతోఁగూడి, కోమలమగు నా యేనుఁగులు, కొండ లడ్డమైనను, తొలఁగి తప్పిం చుకొని యొసిలిపోవు——సింహములను గూడ నెది రించు మాడ్కి మార్గములనుండి మరలవు——పిడుఁ గులు పడినను జడియవని తాత్పర్యము ——

రహ॥ -- కొండలవంటి కష్టములు నంప్రాప్తించినను, ధైర్యమును విడు వక కామాదులను జయించుటకు సింగములవంటి పట్టుదలఁగల విదై - పిడుగుఁవంటి యాపదలను భరించు - అవిద్యావృతపార మార్థిక జీవులని తాత్పర్యము --

శ్రు॥ సుషుప్తి వజ్జాగ్రతియోన పశ్యతి
ద్వయంతు పశ్యన్నపిచా౽ద్వయత్వతః
తథాచకుర్వ న్నపియశ్చ అక్రియః
స ఆత్మవిన్నాన్య ఇతీహ నిశ్చయః

అక్ష్వయ స్వరూపుఁడగుటచే, జాగ్రతయందు ద్వైతమును జూచుచున్నను సుషుప్తియందువలె ద్వైతమును భావించఁడో, యటువలెనే, కర్మ జేయుచున్నను అక్రియుఁడో, (కర్మనాచరించని వాఁడో) వానినే యాత్మజ్ఞానియని నిశ్చయించవలెను. గానియితరునిఁగాదు వాఁడే పారమార్థిక జీవుఁడని భావము.

సీ॥ పులులు మొత్తంబులు ♦ పొదరిండ్లలోదూఱు
ఘోర భల్లూకము ♦ ల్గుహాలు సొచ్చు
భూదారములు నేల ♦ బొఱియలలో డాఁగు
హరిదంతములకేఁగు ♦ హరణ చయము
మదువులఁ జొఱఁబాఱు ♦ మహిష సంఘంబులు
గండ శైలంబులఁ ♦ గపులు ప్రాకు
వల్మీకములు సొచ్చు ♦ వనభుజంగంబులు
నీల కంఠంబులు ♦ నింగి కెగయు
వెఱచి చమరీ మృగంబులు ♦ విసరువాల
చామరంబుల విహరణ ♦ శ్రమమువాయ
భయద పరిహేల విహరించు ♦ భద్రకరుల
గాలివాఱి న మాత్రాన ♦ జాలిఁబొంది.

టీక:— స్వభావాలంకారము —

భయంకరములుగా విహరించు, నేనుఁగుల జాఁడ పొడమి నంతమాత్రాన జాలిఁబొందినవై, పులులు పొదరిండ్లలోను — భల్లూకములు గుహాల లోను —

భూదారములు [అడవి పందులు] సారంగములయందును హారిణములు [లేళ్లు] దిగంతములయందును — నెను పోతులు మడువు [జలాశయము] లందును — మర్కటములు పర్వతాగ్రములయందును - పాములు పుట్టలందును నెమళ్లు అంతరిక్షముల పైపును - పరుగు లిడుచుండెను - మఱియు సవరపు మృగములు తమవాలములను, వింజామరలచే వీచుచుండెను —

రహ॥ — కామ, క్రోధ, లోభ, మోహ, మద మాత్సర, యీర్ష్య, అసూయాదులు వాటి వాటి యధిదేవతల యందడఁగియుండెనని తాత్పర్యము,

కం॥ మదగజదానామోదము
గదలని తమకములఁ ద్రావి - కడుపులునిండం
బొదలుచుఁ దుమ్మెదకొదమల
కదుపులు ఝుంఝుమ్మటంచు గానము సేసెన్

భావ॥ - ఏనుఁగులయొక్క మదము (గండస్థలములందు స్రవించు మద్యము) ను - గుతుకలనిండఁ బానము జేసి మధుపములు ఝుం కారముఁ జేసినవని తాత్పర్యము.

రహ॥ — ఆజ్ఞాచక్రమునందు నాదానుసంధానానందంబునఁ పారర్థిక జీవమధుపము లానందించుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆజ్ఞాచక్రే భ్రుకుటిస్థానే ద్విదళాంతే
హాంక్షం బీజం జ్ఞానమయంతం శివశక్తిం

నాదబ్రహ్మానంద మనంతం గురుమూర్తిం
దత్తాత్రేయం శ్రీపదపద్మం ప్రణతోస్మి

తా॥ (హంసంఅను బీజములుగల యాజ్ఞయందు నాద
ము ప్రారంభ మగును)

కం॥ తేఁటిరొకటి యొరుప్రియకును
మాటికి మాటికిని నాగ — మదజలగంధం
బేటికని తన్నుఁ బొందెడి
బోటికి నందిచ్చు నిండు — బోటిఁదనమునన్

బాహ్య॥ -ఒక తుమ్మెద వేఱొక ప్రియురాలికి యీమద
జల గంధలేశము నీకేలనని జాణతనమునఁ దన్నుఁ
బొందెడి బోటికిఁ దానుగ్రహించినది యిచ్చెనని
తాత్పర్యము —

రహ॥ — మనస్సు సమాధి యందుండు ఆనందమును పొంది జగదా
కార వృత్తులను వదలి సంప్రజ్ఞాత సమాధియందలి యానంద
ముఁ బొందెనని తాత్పర్యము —

కం॥ అంగీకృతరంగన్మా
తంగీమదగంధమగుచుఁ - దద్దయు వేడ్కన్
సంగీత విశేషంబుల
భృంగీగణమొప్పె మ్రోయు - పెట్టెడి మాడ్కిన్

బాహ్య॥ - సంచలించు చున్న తుమ్మెదల గుంపు మాతం
గుల (గజముల) యొక్క మదగంధమును శరీర
ముల యందలముకొని, నిశ్చేష్టత్వమును - గలుగఁ

జేయునట్టి, గానవిశేషములచేనొప్పెనని తాత్పర్యము.

రహ॥ — హృత్పద్మములయందుండు సంకల్పములను, తుమ్మెదల గుంపులు "తృష్ణా హృత్పద్మషట్పదీ" (తృష్ణ – హృత్పద్మములయందలి తుమ్మెద) మాతంగి యనగాఁ బరాప్రకృతి సంబంధమైన నిర్వికల్పానందముచే, నిశ్చేష్టముగాఁ బ్రణవధ్యానముఁ జేసెనని తాత్పర్యము.

కం॥ వల్లభలు వాఁటినును పడ
వల్లభమని మునరిరేని — వారణదానం
బొల్లక మధుకర వల్లభు
లుల్లంబులఁ బొందిరెల్ల — యుల్లాసంబుల్

బాహ్య॥ - పరుగులిడి వచ్చు ప్రియురాండ్రను — మధుపములు ప్రేమచేఁ జుట్టుకొని గజగంధమును గైకొనక బలు విధములగు ఆనందములను పొందినవి.

రహ॥ — జీవు, లవిద్యోపాధులతోఁగలసి పృథక్కుగానుండు గజగంధమును (విషయానందమును) గైకొనక సహజానందమును తాదాత్మ్యనందమును బొందిరని తాత్పర్యము,

మ॥ కలభంబుల్ సెరలాడుఁ బల్వలములా —
ఘ్రాణించి మట్టాడుచున్
ఫలభూజంబులు రాయుచుంజివురుఁజొం —
పంబుల్ వడిన్ మేయుచున్
బులులం గాఁటెనుపోతులన్ మృగములం —
బోనీక శిక్షించుచున్

కొలఁకుల్ సొచ్చి కలంచుచున్ గిరులపై -
గొబ్బిళ్లు గోరాడుచున్

వ్యా॥ - ఏనుఁగు గున్నలు, విహరించుచుండిన్న చిన్న
కుంటలయందుండు నీటిని గ్రహించుచు ఫలవృక్ష
ములను రాపాడుచు లేడిపురులను మేయుచు వ్యా
ఘ్రాది మృగములను శిక్షించుచుఁ గొలఁకుల నీర
ములఁగలంచుచుఁ బర్వతములయందువినోదముగాఁ
క్రీడించు చుండెననితా - గొబ్బిళ్లు - క్రీడా విశే
షంబులు

రహ॥ — జీవులు, జీవన్ముక్తి విహారములచే, సానందించుచు, మధ్య
మధ్య జలభ్రాంతిచే, నెండమావులను. జలములని, మోసపోవుచు
వివేకముచే సంసార పాదపంబులను నిర్లక్షించుచు విషయాది
జొంపముల (జీవుళ్ల) ను భక్షించుచుఁ గామాది క్రూరజంతువుల
నుద్రేక మడంచుచుండిరని తా॥

క॥ తొండంబుల మదజల వృత
గండంబులఁ గుంభములను - ఘట్టన సేయుం
గొండలు దల్లక్కిందై పడు
బెండుపడున్ దిశలు సూచి - బెగడున్ జగముల్

వ్యా॥ - తొండములచే గండస్థలంబుల ఘట్టన సేయు
నవుడు తద్ధ్వనులకుఁ గొండలు బ్రద్దలై పడుట
దిశలు ప్రతిధ్వను లిచ్చుటలు వీక్షించి లోకములు
భయముఁ జెందెనని తాత్పర్యము (అతిశయోక్తి)

రహ॥ — అజ్ఞాచక్రమను గండస్థలమునందు మదజల — మదించిన చలము – పట్టుదల యనగాఁ గర్తృకాద్యహంభావమును, (తొండము] ఉచ్ఛ్వాస (ప్రాణాయామము] చే షట్టన నిరోధము సేయుచుండునపుడు [జగములు] శరీరము గగురుపాటుఁ బొందెనని భావము. అహంభావముచే జీవుఁడింద్రియ వ్యాపారములకు నాజ్ఞనిచ్చుస్థాన మాజ్ఞాచక్రము –

కం॥ ఎక్కడఁ జూచిన లెక్కకు
నెక్కువయైయడ వినడచు – నిభయూధములో
నొక్కకరినాథుఁడెడ తెగి
చిక్కెనొక కరేణుకోటి – సేవింపంగన్

బాహ్య॥ అడవిలో నెచ్చోటఁ జూచినను, మిక్కుటమై సంచరించు గజ సమూహములో నొక్క గజ నాథుఁడు ప్రియ బృందముతో మార్గముఁ దప్పి పోయెనని తాత్పర్యము —

రహ॥ సమష్టిమాయా ప్రతిబింబిత – ఈశ్వర – కూటస్థ హిరణ్మయాదులనుండి, వ్యష్టిరూప, అవిద్యా ప్రతిబింబిత — జీవస్వరూపమును బొంది యష్టవిధ (అపరా) ప్రకృతి సమూహముతో – సంసారారణ్యములో జిక్కెనని తాత్పర్యము.

సమష్టి – మూలప్రకృతియందుఁ బ్రతిబింబితుఁడు – సదాశివుఁడు

శ్రు॥ సదేవ ఇదమగ్ర ఆసీత్

మాయ – (గుణసామ్యావస్థయందుఁ బ్రతిబింబితుఁడు

ఈశ్వరుఁడు — మహత్తత్త్వమునందుఁ బ్రతిబింబితుడు — హిరణ్మయుఁడు.

వ్యష్టి

అవిద్యా ప్రతిబింబితుఁడు — జీవుఁడు.

సమష్టి (అధిదైవము)		వ్యష్టి (అధ్యాత్మము)
1 పృథివి	-	శారీరమయ్యః (శరీరమయుఁడు)
2 ఆపః	-	రైతసః — రేతస్సంబంధి
3 అగ్ని	-	వాఙ్మయఃపురుషః
4 వాయుః	-	ప్రాణ మయపురుషుఁడు
5 ఆదిత్యః	-	చాక్షుషః పురుషః
6 దిశః	-	శ్రౌత్రః [శ్రోత్రసంబంధుఁడు]
7 చంద్రః	-	మానసః
8 విద్యుత్	—	తైజసః — తేజోమయుడు
9 స్తనయిత్నుః (గర్జనము)	-	సౌవరః — స్వరమందైవవాఁడు
10 అకాశః	—	హృద్యాకాశః [దహరము
11 ధర్మః	—	ధార్మికః
12 సత్యం	—	సాత్యః
13 మానుషం	-	మనుష్యం
జాతి	—	వ్యక్తిః
14 భూతములు	—	జీవులు
15 సామాన్యము	-	విశేషము

సమష్టినుంచి వ్యష్టిరూపమును బొందుటే — యీయాత్మవలన నెడబాటునొంది సంసారారణ్యములోఁ జిక్కుట లేక — తప్పిపోవుట యని తాత్పర్యము —

వ॥ ఇట్లు వెనుక, ముందట, నుభయపార్శ్వంబులఁ దృష్టార్థితంబులై యరుఁగు దెంచు నేనుంగు గము లం గానకఁ దెఱఁవుఁదప్పి తొలంగుఁడు పడి యీశ్వరాయత్తంబైన చిత్తంబు సంవిత్తంబుఁగా కుండుటం జేసి, దానును, దన కరేణు సముదయంబును నొక్క తెరువై పోవుచు.

బాహ్యా॥ — ఇప్పగిదిఁదప్పిఁగొని వచ్చునే నుంగు గుంపులను గానకఁదెరవుఁ దప్పి యీశ్వర ప్రేరితమున విస్మృత చిత్తమై యుండుటఁజేసి యాశ్రిత కరేణు సముదయంబుతోఁ బోవుచు (ముందు కన్వయము)

రహ॥ — జీవుఁడు, స్వస్థానంఁబుదప్పిః యన్నమయాది కోశంబులతో, జ్ఞాన, విజ్ఞాన, ప్రజ్ఞానాద్యావరణోపాధులతోడఁ, బరిభ్రమణ శీలుండై —

సీ॥ పల్వలంబులు లేత ♦ పచ్చిక మచ్చికఁ
జెలుల కందిచ్చున ♦ ర్చికము లేక
చివురు జొంపములఁ గ్రొ ♦ వ్వెలయు పూఁగొమ్మలఁ
బ్రాణవల్లభలకు ♦ బాలువెట్టు
ఘనదాన శీతల ♦ కర్ణతాళంబుల

దయితల చెమటార్చుఁ ♦ దనువులరసి
మృదువుగాఁగొమ్ముల ♦ మెల్లనగళములు
నివురుచుఁ బ్రేమతో ♦ నెలవుఁ గఱపు
పిఱుఁదు చక్కట్ల దగ్గటి ♦ ప్రేమతోడ
డాసిమూర్కొని దివిఁకిఁ ద్రొం ♦ డంబుసాఁచు
వెడ వివేకించుఁ గ్రీడించు ♦ విశ్రమించు
మత్తమాతంగ మల్లంబు ♦ మహిమతోడ

బాహ్యా॥ – మ్మాతంగమల్లము (బలిష్ఠమైన యీ గజము) నీటిపల్లముల యందలి, బాలతృణములను, దన ప్రియురాండ్ర కందిచ్చుచుఁ, జిగురు టాకులగుంపులతోఁ గూడిన పూగొమ్మలను దన ప్రాణవల్లభలకుఁ బంచిపెట్టుచుఁగర్ణ (తాళవృంతంబు) విసన కఱ్ఱలచే దయితల చెమటలార్చుచు, దంతములచే, గళములను స్పృశించుచుఁ బిఱుఁదుల మూర్కొనుచు, ఋతు సమయము నిరీక్షించుచుఁ విశ్రమించు చుండెనని తాత్పర్యము,

రహ॥ – జీవుఁడు తన ప్రియురాలనఁగా, మనస్సునకు సంతోషము గలుగునట్లు, విషయంబుల నెఱవేర్చుచు వృత్తులను దంతములచే నవిద్యనానందింపఁ జేయుచు, నవిద్యకు నానందంబుఁ గలుగఁ జేయుచుండెనని తాత్పర్యము.

సీ॥ తనకుంభముల పూర్ణ ♦ తకు డిగ్గియువతుల
కుచములు పయ్యెద ♦ కొంగు లీఁగఁ
దనయాన గంభీర ♦ తకుఁజాల కబ్బలల
యానంబులందెల ♦ వండగొనఁగఁ
దనకరశ్రీఁగని ♦ తలఁకి బాలల చిఱు
దొడలు మేఖల దీప్తిఁ ♦ దోడు పిలువఁ
దనదంతరుచి కోడి ♦ తరుణుల నగవులు
ముఖచంద్ర దీప్తుల ♦ ముసుఁగు దిగువఁ

తే॥ దనదు లావణ్య రూపంబుఁ ♦ దలఁచి చూడ
నంజనాభ్రిము కపిలాది ♦ హారిది భేంద్ర
దయితలందఱుఁ దనవెంటఁ ♦ దగిలి నడువఁ
గుంభి విభుఁడొప్పె నొప్పుల ♦ కుప్పవోలె

బాహ్య॥ - స్వభావోక్తి — తన గండస్థలంబులకు — స్త్రీల వక్షోరుహములు - త్రపాయుతములై, సిగ్గు పడి పయ్యెదలోఁదాఁ గొనియెను - తననడలకబల లనడకలోడి, నూపురము [అందెల] ల, నాశ్రయించినవి - తన తొండముయొక్క శోభకు బాలి కల చిఱుతొడలోడ్డికటిసూత్రయుతములై యుండెను తన దంతరుచికి సాటిరాక, యువతుల పరిహాస చంద్రికలు (ముసుఁగుఁబడు) నోష్ఠములచేఁ బరి వేష్టింప బడిన - యనగాఁ బెదవులచేఁ గప్పబడినవి - తన సౌందర్య శోభను వీక్షించుటకు నేతెంచిన,

దిగ్దంతావళులు, తన వెనువెంట నడచుచున్న కాంతలతో, నొప్పిదమై యుండెనని తాత్పర్యము.

రహ॥ - జీవుఁడు, పంచకోశయుక్తుఁడై, సప్త ధాతువులతోడను - బహిరంత రేంద్రియముల తోడను — దశవిధ ప్రాణంబుల తోడను - శబ్దాది విషయంబులతోడను - శరీరత్ర యాన్వితుఁడై, యవిద్యాకన్యకా పరిణ యార్థమై, యలంకృతుఁడైన పెండ్లికుమారుని మాడ్కిఁ బ్రకటితుఁడయ్యెనని తాత్పర్యము,

వ॥ — మఱియు, నానా,గహన విహరణ మహిమతో, మదగజేంద్రంబు మార్గంబుఁదప్పి పిపాసా పరాయత్తంబున మత్తగజేంద్రంబుల, మొత్తంబునుందానునుంజని చని —

బాహ్య॥ — గజేంద్రుండు, గహన, విహరణ సామర్థ్యంబుతోఁబిపాసఁ [నీరుఁ దాగ్రావునిచ్ఛచే] గరేణువులతోఁ జనుచుండి —

రహ॥ - జీవుఁడనేక జన్మంబులు వడియుటకు సమర్థుడైనంకల్పించి, నివృత్తినుండి తప్పి, ప్రవృత్తి మార్గంబునఁ బ్రవేసించెనని తాత్పర్యము.

శ్రు॥ సఐక్షత బహుశ్యాం ప్రజాయే యేతి, సతపోతప్యత ఆ పరమాత్మ యనేక విధములుగా జనించెదనని సంకల్పించెను.

మ॥ అటగాంచెం గరిణీ విభుండు నవపు * ల్లాంభోజక
ల్హారముఙ్
నటదిందీవర వారముంగ మరమీ * న,
గ్రాహదుర్వారముఙ్
వటహింతాల రసాల సాల సుమనో * వల్లీకుటీ
తీరముం
జటులోద్ధూత మరాళ చక్రబక సం * చారంబుఁగా
సారమున్

బాహ్య॥ గజేంద్రుఁడు, తెల్లదామర హారముఁగలిగి చం
చలించు మధుపములతోఁ గూడి, కూర్మ, నక్రము
లచే, భయంకరమై, చుట్టును మఱ్ఱి, గలకతాడి,
తియ్యమామిడి చెట్లతో నలంకృతంబై, మఱియుల
తాపొదరిండ్లయుక్తమై, యుడ్డీనగత యుతహంస
లును — చక్రవాక, బక, సంచార పూరితంబైన
కాసారంబుఁ గాంచెనని తాత్పర్యము.

రహ॥ అంతఃకరణ కరిణీ విభుండగు, ముఖ్యాహంకార
విషయుఁడగు, పారమార్థిక జీవుఁడు, నవపుల్లాం
భోజ, యనాద్య విద్యా వాసనలచేఁ బరిమళించు
హృత్పద్మములచే వికసితమైనట్టి, నటదిందీవరవార
మున్ పద్మముల యందలి తుమ్మెదలు "శ్రు॥
క్షణ మాయాతి పాతాళం - క్షణంయాతిన భస్థలం
క్షణంభ్రమతిదిఃకుంజే తృష్ణాహృత్పద్మషట్పదీ"

హృత్పద్మమునందలి తృష్ణయను తుమ్మెద: యొ
క్కొక్క క్షణమునకు పాతాళము — అంతరిక్షము
నకును — దిగంతములకును — దిరుగు చుండును
ఆట్టి సంకల్ప భావపరిగళిత తృష్ణయను యిందీవర
ములు [తుమ్మెదలు] గలిగినట్టియు, లోభ,
మోహ, గామాద్య నివారిత జలచరయుక్తమై,
సుమనో వల్లీకుటీ తీరముగ — శుద్ధసాత్వికమను
లతా నిర్మిత కుటీర తీరమును — జటులోద్ధాతమ
రాళ చక్రిబక సంచారంబు — భయజనకమగు,
మోహమ రాళంబును — నసూయ, దర్పాది,
చక్రవాక, బక, విహంగ, తరంగ, విలోలితయు
నగు మనః కాసారమును జూచెనని రహస్యార్థము

వ॥ ఇట్లనన్య పురుష సంచారంబై, నిష్కళంకంబైన,
యప్పంక జాకరంబుఁ బొడఁగని

రాహస్య॥ పృథక్పురుష సంచారహీనంబై, కళంక రహితం
బైన యక్కమలాకరంబు వీక్షించి —

రహ॥ ఏకాంతంబై, నిస్సంకల్పమై, విశుద్ధంబై యున్న
యామానస సరోవరం బవలోకించి —

సీ॥ తోయజగంధంబు ♦ దోఁగిన చల్లని
మెల్లని గాడ్పుల ♦ మేనుల లరఁ
గమలనా ళాహార ♦ విమల వాక్కల హంసఁ
రవములు సెవుల, పం ♦ డువులు సేయ

ఫుల్లదిందీవరాం ♦ భోరుహామోదంబు
ఘ్రాణ రంధ్రంబుల ♦ గారవింప
నిర్మల కల్లోల ♦ నిర్గతా సారంబు
వదన గహ్వరముల ♦. వాడుదేర్ప
తే॥ దిగ్జగ దభినవ సౌభాగ్య ♦ దీప్తమైన
విభవ మీక్షణములకును ♦ విందుసేయ
నరిగి పంచేంద్రియవ్యాప ♦ హారములను
మఱచి మత్తేభయూథంబు ♦ మడుగు సొచ్చె॥

భావ్య॥ — వీచికలచే నార్ద్రితమైన పుష్పాడినుండి వచ్చు మందమారుతముచే మేనులు సంతరింప — గమల నాళాశనులై మంజులముగాఁబల్కు హంసల నిస్వానముచే వీనులు విందుఁగొన, సితపద్మములయందలి సువాసనలచే నాసికా వివరంబు లుచ్ఛ్వాసములచేఁ బూర్ణీభవించ, నిర్మల కల్లోల (నుఱుఁగ) జనిత జలముచే జిహ్వాలకుపశమనముఁ గలుగుచుండ జగంబులకు నూతన శోభచే వీక్షణా లంకృతంబై, యొప్పు నగ్గజవ్రజంబు పర వశముననరస్సులోఁ బ్రవేసించె — నని తాత్పర్యము

రహ॥ — పూర్వకృత సద్వాసనలచే, స్థూల, సూక్ష్మ, కారణ శరీరత్రయ మలరారఁ — గుటీచక, బహూదకఁ హంస, పరమహంస, సన్యాసులలో శ్రేష్ఠులగు పరమ హంసలయొక్క బ్రహ్మ విచారణచే

శ్రవణా నందంబుఁగలుఁగ, శుద్ధ సాత్వికాదివృత్తుల
[శ్వాసలు] చే నాసికా వివరంబులు పూర్ణీభ
వింపఁ సత్సంకల్ప కల్లోల [పరిణామ] జలముచే
జిహ్వాచాపల్యము . శాంతింప, నవస్థాత్రయముచే
నొప్పు, ఇంద్రియ వ్యాపారముల నధిదేవతా యత్త
ములు జేసి మనఃకాసారముఁ జొచ్చెనని తాత్పర్యము

కం॥ తొండంబులఁ * బూరించుచు
గండంబులఁ జల్లుకొనుచు * గళగళ రవముల్
మెండుకొన వలుద కడుపులు
నిండఁగ వేదండకోటి * నీటింద్రావెన్

బాహ్య॥ - వేదండంబులు తమ తమ తొండంబులచే
నీటినిఁ బూరించి గండస్థలములయందుఁ జల్లుకొని
ఘీంకరించుచుఁ గడుపుల నిండఁ దజ్జలంబులఁ
బానముఁ జేసెనని తాత్పర్యము—

రహ॥ - జీవుఁ డవిద్యావశుడై యున్నను, గామముచే నా
కర్షింపఁ బడకుండ నుండువఱకు, నాత్మాను సంధా
నపరుఁడై, స్వరూప సాధనలయందుండు నెట్లనగా?
" తొండంబులచేఁ బూరింపుచు " శ్రు॥ బ్రహ్మై
వాహ మస్మీతి, యావృత్తిః పూరకో వాయు
రుచ్యతే " నేను బ్రహ్మము నైతిననువృత్తి
[జ్ఞానము] పూరకమని చెప్పఁబడును. అట్టివృ
త్తిచే వాయువును, ఆజ్ఞయందు నిలుపుచు దశవిధ

నాదాను సంధానము (గళగళ రవముల్) సేయుచుఁ గడుపులు నిండన్ — వాయువును గుంభించి " శ్రు॥ తద్వృత్తి నైశ్చల్యం కుంభకం ప్రాణసంయమః॥ " నేను బ్రహ్మము నైతినను, వృత్తిచేఁ బూరించి యా వృత్తియొక్క నిశ్చలత్వముచే గుంభించి మనఃకాసారమందాత్మాకార వృత్తులతోనుండెనని తాత్పర్యము —

వ॥ అప్పుడు.

మ॥ ఇభలోకేంద్రుఁడు హస్తరంధ్రములనీ * రెక్కించి పూరించి చం
డభ మార్గంబున కెత్తినిక్కివడిను * డ్డాడించి పింజింపనా
రభటిన్ నీరములోనఁ బెల్లెగసిన * క్రిగ్రాహ పాఠీనముల్
నభమందాడెడు మీనకర్కటముల * న్బట్టెన్ సురల్ మ్రాన్పడన్

బాహ్యా॥ ఆద్విరద యూథము తొండములచే నీరమును బూరించి చండభ —, తీక్ష్ణమైన సూర్యకాంతిగల, యంతరిక్ష మార్గమున నీటినిఁ బైకిఁ జిమ్మి యా నీరమ్ములఁ గలంచుచు మరల మరలఁ జిమ్ముచుండఁ దత్సరస్సునందలి మీనమర్కటాదులు, వియద్గంగయందలి జల చరములను బట్టుచుండగా

దేవతలు నిశ్చేష్టితులైరని భావము(అతిశయోక్తి)

రహ॥ ఇట్లు జీవుఁడు, మనఃకాసారమందలి సంకల్పములను కషాయ (పరిపక్వ) స్థితినిఁగలంచు చుండ నీశ్వరుని యందలి సూక్ష్మవృత్తులతో నైక్యమయ్యెనని తాత్పర్యము॥ కషాయము — అగ్నితప్త ఘన పదార్థము వివరణ — జలాకాశ మందలి జీవ వృత్తులు స్పష్టమగును. మేఘాకాశము —ఈశ్వరుని యందలి వృత్తులు, లక్కయందుఁ బొదువఁ బడిన సువర్ణ రేణువుల వలె సూక్ష్మముగా నుండును — సూర్యకిరణముల వలన జలము తపింపఁబడి యావిరియై మేఘరూపముగాఁ బరిణమించు నదిగా మేఘమునం దనుమాన ప్రమాణముగా జలమున్నది. జలముండినచోఁ బ్రతిబింబ మున్నది. యా ప్రతిబింబమే యీశ్వరుఁడు కావున స్పష్టముగా నుండు బుద్ధి ప్రతిబింబిత జీవవృత్తులే యభ్యాస వశంబున నీశ్వర వృత్తులుగా మాఱును, జీవేశ్వరైక్యముః.

శ్లో॥ మేఘాంశరూప ముదకం * తుషారాకార సంస్థితం
తత్రస్వ ప్రతిబింబోయం * నీరత్వాదను మీయతే॥

మేఘముయొక్క యంశరూపముదకము య్యాది తుషారాకారమైయున్నది. నీరత్వముగా నుండుట

వలన నచ్చుటఁ బ్రతిబింబమను మాన ప్రమాణ
ముచే నెఱుంగఁ బడుచున్నది,

1 జలాకాశము — జీవుఁడు [వృత్తులు స్పష్టము]
2 ఘటాకాశము } ప్రత్యగాత్మ
కుండలోని కాళీజాగా } కూటస్థుఁడు
3 మేఘాకాశము — ఈశ్వరుఁడు (అంతర్యామి)
4 మహాకాశము - పరమాత్మ వ్యాపక చైతన్యము

వ॥ మఱియు నగ్గజేంద్రుఁడు నిరర్గళ విహారంబున
బాహ్య॥ సులభము -
రహ॥ - ఆ జీవుఁడు, ప్రతిబంధ రహితంబైన జ్ఞానంబున

ప్రతిబంధ వివరణ.

1 భూత ప్రతిబంధము - వెనుకటి దానినిఁగూర్చి
తలంచుట (శ్రవణాదులచే నశించును)
2 వర్తమాన ప్రతిబంధము - కామాదులు (శమా
దులచే నశించును)
3 భావి ప్రతిబంధము - జడభరతుఁడు (రాగముఁ
బ్రేమము) నిదిధ్యాసచే నశించును)

సీ॥ కరణీ కరోజ్ఝిత ♦ కంకణచ్ఛటఁ దోఁగి
సెలయేటి నీలాద్రి ♦ చెలువుఁ దెగడు
హాస్తినీ హాస్తవి ♦ న్యస్త పద్మంబుల
వేయి గన్నులవాని ♦ వెరవు సూపుఁ
గల భీసముత్కీర్ణ ♦ కల్హార రజమునఁ

గనకాచ లేంద్రంబు ♦ ఘనతఁదాల్చు
గుంజరీ పరిచిత ♦ కుముద కాండంబుల
ఫణిరాజ మండన - ప్రభవహించు
మదకరేణు ముక్త ♦ మౌక్తిక శుక్తుల
మెఱుఁగు మొగిలుతోడ ♦ మేలమ్మాడు
నెదురులేని గరిమ ♦ నిభరాజ మల్లంబు
వనజగేహ కేళి ♦ వ్రాలునపుడు

బాహ్య॥ — ఆవారణ శ్రేష్ఠము సరస్సులో విహారించున పుడు. వేదండములు తొండములచేఁ బైకిఁజిమ్ము చున్న (కంకణచ్ఛట — నీటి బిందువుల వరున, శరీరమునందుఁ దోఁగి - (అంటుగలసి) నీల పర్వతమును, బరిహాసించు చున్నట్లును, ద్విరదం బులఁ బట్టిన కమలములచే వేయి కన్నులవాని [ఇంద్రుని] మాడ్కిని — యెఱ్ఱకలువల పుష్పా డి వికాసముచేఁ గనకాచలంబు వలెను - దామర తూండ్లచే ఫణిరాజు వడువునను - మరియుఁ గరి రాజుచే విడువఁబడిన ముత్యపుఁజిప్పలు మేఘము లతోఁ గలియుచుండ నిట్లప్రతిహతముగా విహ రించెనని తాత్పర్యము.

రహ॥ - గజము, నీలాద్రి ప్రభృతి రూపంబులు బొంది నట్లు జీవుఁడు, మూలాధారాది చక్రములందు వాయువును, బంధించి నపుడాయా దేవతావర్ణము లను బొంది [కరేణు విముక్త మౌక్తిక పంక్తులు] తుదకుఁ బరయందైక్యమయ్యెనని తాప్పర్యము.

చక్రనామములు	అధిదేవతలు	వర్ణములు	వర్ణబీజములు
1 మూలాధారము	గణపతి	పీత—పసుపు	వ, శ, ష, స
2 స్వాధిష్ఠానము	బ్రహ్మ	రక్త వర్ణము	బ, భ, మ, య, ర, ల
3 మణిపూరము	విష్ణువు	నీలవర్ణము	డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న, ప, ఫ
4 అనాహతము	శివుఁడు	శ్వేతవర్ణము	క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, చ, ఛ, జ, ఝ
5 విశుద్ధము	మాయాశక్తి (అవ్యక్తము)	నలుపు వర్ణము	స్వరములు [అచ్చులు] 16 అఆలు
6 ఆజ్ఞ	పారమార్థిక జీవుడు	ఎరుపు వర్ణము (కుంకుమ)	హం — క్షం
సహస్రారము	శాంతకల	శుద్ధశ్వేతము ద్విజరాజు	ఈశ్వరుఁడు

వ॥ మఱియు నాసరోవరలక్ష్మి మద గంజేద్ర వివిధ విహార వ్యాకులిత నూతనలక్ష్మీవిభవయై, యనంగ విద్యా నిరూఢ పల్లవ ప్రబంధ పరికంపిత శరీరాలంకారయగు కుసుమ కోమలిం బోలె వ్యాకీర్ణచికురమత్తమధుకరని కరయు, విగతరస వదన కమలయు, నిజస్థాన చలిత కుచరథాంగయుగళయు, లంపటిత జఘనపులిన తలయునై యుండెనంత—

లంపటిత — [శ్రమపడిన]

భావ॥ — మఱియు నా సరోవరము గజ విహారముచేఁ గలఁకఁబాఱి నూత్నశోభాయుతమై, మదనవిద్యా ప్రవీణులైన పల్లవకోటిచేఁ [చిగురులను సరసులచే] బరికంపిత శరీరాలంకారవతియగు, యువతింబోలినదియు, విరియంబోసిన భృంగములను, కేశములు గలదియుఁ, జలించుచున్న చక్రవాకములను కుచయుగళయు, శ్రమయుక్తమైన పులిన [యిసుక తిన్నె] స్థలంబునుబోలు జఘనస్థలముఁ గలిగినదియునై యుండెనని భావము.

హా॥ - మఱియు నా మానస సరస్సు, జీవన్ముక్త విహారముచే. సద్వాసనా శోభితమై, [యనంగ] యుపాధిరహిత యాత్మజ్ఞాన, రసిక భుజంగులగు బ్రహ్మవిదాదులచే శుద్ధమై శబ్దరూపర సాదివిగతమై, కించజ్ఞత్వ, సర్వజ్ఞత్వాది గుణలక్షణములుఁగల

జీవేశ్వరులను స్తనద్వయ యుతయై యుండెనని తాత్పర్యము [బ్రహ్మవిదులు — బ్రహ్మవిత్ - వరఃవరీయః వరిష్ఠః)

సీ॥ భగ భగాయితభూరి ♦ బుద్బుదచ్ఛటలతో
గదలుచో దివికి భం ♦ గంబు లెగయ
భువన భయంకర ♦ ఫూత్కార రవమున
ఘోర నక్రగ్రాహ ♦ కోటిబెగడ
వాల విక్షేప, దు ♦ ర్వార ఝుంఝానిల
వశమున ఘుమ ఘుమా ♦ వర్త మడరఁ
గల్లోలజాల సం ♦ ఘట్టనంబులఁ దటీ
తరుల మూలంబులై ♦ ధరణిఁగూల
సరసిలోనుండి పొడగని ♦ సంభ్రమించి
యుదరి కుప్పించి లంఘించి ♦ హుంకరించి
భానుఁ గబళించు పట్టు స్వ ♦ ర్భాను పగిది
నొక్కమకరేంద్రుఁడి భరాజు ♦ నొడిసిపట్టె

భావ్య॥ - భగ భగాయిత ధ్వని జనిత బుద్బుద సముదాయముతో నంతరిక్షమునకుఁ దరంగంబు లెగయు కరణిఁ జనించుచుండ లోకభయంకరము లగు నుచ్ఛ్వాసములచే మకరాది లగ్నస్థ గ్రహ కోటి భయము నొందుచుండఁ వాల విక్షేపముచే ఘుమ ఘుమ యని సుడులు పడుచుండు దరంగ సంఘట్టనచేఁ, దీరస్థ వృక్షములు సమూలముగాఁ గూలు

చుండ, సరస్సులోని గజమును జూచి యాటోపం
బునఁ గుప్పించి పైకుఱికి, హుంకార ధ్వనితో
రాహుగ్రస్త సూర్యగ్రహణమువలె నొక్క మక
రేంద్రము గజేంద్రునిఁ బట్టెనని తాత్పర్యము —

రహ॥ [జీవుఁడు కామగ్రస్తుఁడగుట] ఇంతవఱకు మనో
సరస్సు శుద్ధ వృత్తియుక్తమైనట్లు ప్రయుక్తమైనది.
యట్టిశుద్ధ సాత్విక మనస్సు నందుఁ గామమెట్లు
జనించునను సంశయముదయింప వచ్చును,
కాని, యెపుడు జీవ చైతన్యము విషయ సాన్నిధ్య
మగునో, యపుడే తద్విషయ గ్రహణేచ్ఛ జనిం
చును, తోడనే బీజమంకురమై, పల్లవ, పత్ర,
పుష్ప, శాఖాదులతో నశ్వద్ధము వృద్ధియైనటులిచ్ఛ
యే కామముగాఁ బరిణవిల్లును. "శ్రు॥ చిత్
రూపమిదం బ్రహ్మక్షేత్రజ్ఞ ఇతి కథ్యతే —
వాసనాః కల్పయంతోఽపి,— యాత్యహంకార
తాంపునః — అహంకారో వినిర్ణేత — కళంకీబుద్ధిరు
చ్యతే బుద్ధి సంకల్పితాకారా — ప్రయాతి మనసా
-స్పదం — మనోఘన వికల్పంతు గచ్ఛతీంద్రియ
తాంశనై — ఏవంజీ వోహివా సనారజ్జు కల్పితః

తా॥ చిత్స్వరూపియైన పరమాత్మ క్షేత్రజ్ఞుఁడని చెప్పఁ
బడుచున్నాడు. వాసనా కల్పితుఁడై నియామక
త్వంబున నహంకార రూపమును బొందుచున్నాడు

పిమ్మటఁ గళంకయుక్తబుద్ధి, సంకల్పరూపమనస్సును ఇంద్రియతత్వమును, క్రమ క్రమంబునఁ బరిణమించి వాసనా సంకల్పరూప రజ్జువులచే జీవుఁడు, బంధింపఁ బడుచున్నాడు. అనగా విషయ సంకల్పములు కూడదని॥ భావము " శ్రు॥ యస్య స్త్రీ తస్య భోగేచ్ఛా, నిస్త్రీ కస్యక్వ భోగభూః — స్త్రియం త్యక్త్వాజ్జగత్త్యక్తం జగత్యక్త్వాత్సుఖీభవేత్ " ఎవనికి స్త్రీ సన్నికర్షమో వానికే భోగేచ్ఛ పొడమును స్త్రీ సంపర్కము లేనిచో * భోగేచ్ఛ యెచ్చట ? నుండదని తాత్పర్యము - స్త్రీని విడుచుట వలన జగత్తును విడిచినట్లగును జగత్తును విడిచిన సుఖియగును — కావున, గజము నిమిత్తమాత్రముగానుండి జల పానముచేఁ దృప్తినొందక నింద్రియార్థమను పుష్పగ్రహణాది విషయ సంకల్పముచే గలతనొందెనని భావము, ఇట్లు ఋష్యశృంగ, సౌబల, విశ్వామిత్ర, ప్రభృతులు దృష్టాంతములు —

భుగ భుగాయిత భూరి బుద్బుదములనగా, భయంకరములైన దుస్సంకల్పములు, వానినే మనోరాజ్యములోఁ దీవ్రసంకల్పములని చెప్పుదురు " శ్లో॥ అశాస్త్రీయమపి ద్వైతం తీవ్రం మందమితి ద్విధా - కామః క్రోధాధికం తీవ్రంమనోరాజ్యం

తద్భేతరత్ " ద్వైతమనగా నశాస్త్రీయమైన సంకల్పము. తీవ్రమందములనిద్వివిధముగాఁ జెప్పబడెను. కామ క్రోధాదులు తీవ్రమనియుఁ దద్రహిత సంకల్పము మనోరాజ్యము [జాగ్రత్స్వప్నము] బాధించ నిదిగాఁ జెప్పబడినది. యట్టి తీవ్రసంకల్ప బుద్బుదము " " మన్మథ సంబంధ కామ దోషాదికము, బడబానలము వంటి యుగ్ర తేజోవంతమైనది. మఱియు, దుస్సంకల్పవి కల్ప ఫూత్కారము (ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసము) లితర సంకల్పముల నడఁగ ద్రొక్కుచుండ, వాల విక్షేపముగా నన్నమయాది కోశములకుఁ బుచ్ఛములు (తోకలు) ఆధారమని పరిగణింప బడిఁ న వి, యట్టియాధారమగు పుచ్ఛమును బహువిధములుగా జలింపఁజేసి. యనగాఁ గాముకుని లక్షణములు, బుద్ధిచలించుట, మాటలు తడబడుట, గగుర్పాటుఁ జంచలదృష్టి మున్నగు సన్నిపాతగుణముల వంటి గుణములు — విక్షేప మనబడును, అట్టి విక్షేపమగు మోహావర్తము లను సుడి గుండములు గలుగుచుండ దుస్సంకల్ప కల్లోలము [పెద్దకెరటముచే] ధైర్యద్రుమము సమూలముగాఁ బతనమగుచుండఁ బొంచి, జీవుఁడు పరాఙ్ముఖుఁడై నపుడు సమయముఁజూచి కుప్పించి, లంఘించి,

రాహుగ్రస్త సూర్యగ్రహణమువలె జీవ గజముసు
గాము రూప నక్రము పట్టెనని తాత్పర్యము —

శ్లో॥ దేహేంద్రియాని సర్వ విషయేషుపరికల్ప్యరాగం
బధ్నాతి తేనపురుషం పశువద్గుణేన
కామాభిలాష వివిధో రగదంశి తస్య ''

తా॥ విషయములందు రాగమును గల్పించి, పశువును
త్రాటిచే బంధించి నటులుబంధించుచున్నది ఏది ?
కామము. కామాభిలాషలను వివిధములగునురగము
[పాములచే] గరువఁబడి బాధింపఁ బడితిని.

సీ॥ గంగిరెద్దును దగు ♦ శృంగార మొనరించి
జిగితాళ్ల నాసిక ♦ బిగియఁగట్టి
యింటింటఁ ద్రిప్పెడి ♦ యెద్దుభంగిని సదా
పురుషుండు స్త్రీ వెంటఁ ♦ దిరుగుచుండు
విషయాను రాగదు ♦ ర్విలసిత యురుపాశ
బద్ధుఁడై యువతుల ♦ బారిఁజిక్కి-
యాటలాడఁ మటన్న ♦ నాడుచుఁ గామాది
రజ్జుప్రోతముల ని ♦ రంకుశముగ.

తే॥ నురులలోఁ బీక్కబిగియంగ ♦ నరశవంబు
గతిని నహియించి శిరము సం ♦ తతము వణఁక
బంధమును వీడదెంత ని ♦ ర్భాగ్యదశయొ
యేమి చెప్పుదు నిర్ధరఁ ♦ గామ మహిమ॥

వ॥ ఇట్లు జీవుఁడు గ్రహింపఁబడి

కం॥ వడిఁదప్పించి * కరీంద్రుఁడు
నిడుద కరంబెత్తివేయ * నీరాటంబుం
బొడవడఁగినట్లు * జలములఁ
బడికడువడిఁబట్టెఁ బూర్వ * పదయుగళంబుల్

తాత్పర్య॥ - గజము మకరము యొక్క వేగమును దప్పించు కొని తొండముచేఁ గొట్టఁగా నక్రము పొడవడఁగి (మరణించి) నట్లు నీటియందుఁ గూలి మఱల, నుద్రేకించి ముందరి పాదంబులఁ బట్టెనని తాత్ప ర్యము —

రహ॥ నిడుదకరంబనగా " శ్లో॥ ద్వ్యౌక్రమా చిత్తనాశస్య యోగోజ్ఞానంచ రాఘవ - యోగోహి చిత్తరోధ శ్శ్యాత్ - జ్ఞానంసమ్య్గవేక్షణం " ఓ శ్రీరామ చంద్రా ! చిత్త నాశనమునకు యోగ, జ్ఞానము లను రెండు మార్గములు కలవుఁ యోగమువలన చిత్త నిరోధమును, జ్ఞానము వలన సమ్యగ్వివే కంబును గలుగును. వానిలో " జ్ఞానాదేవహి కై వల్యం " జ్ఞానము వల్లనే మోక్షమను వాక్యము చొప్పున జ్ఞానము శ్రేష్ఠము, అదియే నిడుదకరము; దానిచే ననగా, (వస్తువిచారకేన, కామోహతః) వస్తు విచారణచేఁ గామము నశించునను యుక్తి చొప్పున నాత్మానాత్మ వివేకముచేఁ, గామోద్రే కము నడంచఁగా గామము శాంతిబొందఁనటు లగు

పడినను. అనగా మార్జాల వ్యాఘ్రాదులు జంతు
వును బట్టుటకుఁ బ్రియత్నించినపుడు. క్రోడీఁ
(సూక్ష్మ) భావమును బొంది జంతుగ్రహణ
సమయమునఁ దనుత్వము (విస్తృతము) నొంది
నట్లు కామము, జప, తప, యోగ, విచారణ వేళ
లయందు జయింపఁ బడినదను ధైర్యముకలిగిఁనను

శ్లో॥ తతోన్యథా కించనయద్వి పక్షతః
పృథగ్ధృశ స్తత్కృత రూపనామభిః
నకర్హిచిత్క్వాపిచదుస్థితామతి
ర్లభేత వాతాహత నౌరివాస్పదమ్॥

తా॥ దృక్స్వరూపము ఆత్మనుండి కించిత్తయినను
విపక్షమైన, దృశ్యరూప మాయాకార్యములగు
నామ రూపములతోడ నేకీభవించిన యెడల, నెప్ప
టికిని నెవని చేతను దుస్థితమైన యీ చిత్తము
వాయువుచేఁ గొట్టఁబడిన నావవలె స్వస్థానమును
జెందనేరదు.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణాం హిచరతాంయన్మనోను విధీయతే
తదస్యహరతిప్రజ్ఞాం వాయుర్నావమివాంభసి॥

చరించుచున్న యింద్రియములలో, నేయిం
ద్రియమును, మనంబనుసరించునో, యా యింద్రి
యము సముద్రమున వాయువుచేఁ గొట్టఁబడిన
నావవలెఁ (బ్రజ్ఞను నాకర్షించును.)

మ॥ అనిశంబున్ బరమాత్ముఁ జూడనియతుం
డాకార వైకారికా
జనవాంఛా విషయంబులన్ దవిలి, దు * స్సంసార
సంచారము
ల్గొని ముందున్ దలయెత్తలేక బ్రతిమా * లన్
గన్నవార్నెల్లఁగా
వునదుస్సంగ విరోధి కావలయు, జీ * వుఁడాత్మ
సత్సంగియై

శ్లో॥ లక్ష్యచ్యుతం చేద్యది చిత్త మీషత్
బ్బహిర్ముఖం సన్నిపతే త్తత స్తతః
ప్రమాదతః ప్రచ్యుత కేళికందుక
స్సోపానపంక్తౌపతితో యథా తథా॥

చిత్తములక్ష్యము (బ్రహ్మము) నుండి, కించి
త్తైనను బహిర్ముఖమైన యెడల, నాటబంతి పరిమా
దవశమున సౌధాగ్రమునందలి ప్రథమ సోపాన
ముపైఁ బతనమైన, నచ్చోట నిలువకఁ గ్రింద
మెట్టువరకు, గళితమై యెట్లు భూపతనమగునో
యట్లు చిత్తము ప్రపంచాభి ముఖమైన యెడల
భ్రష్టత్వము నొందును— కావున లక్ష్యమును విడువ
గూడదని భావము

చ॥ పదములఁబట్టి వందలకుఁ * బాటొక యింతయు లేక
కారతన్

మదగజ వల్లభుండు ధృతి * మంతుఁడు, దంతయు
గ్గొంతఘట్టనం
జెదరఁగ జిమ్మెనమ్మకరి * చిప్పలు, పాదులుదప్ప
నొప్పఱన్
వదలి జలగ్రహంబు కరి * వాలము మూలముఁ
జీరెఁ గోఱులన్

బాహ్యా॥ - ఇట్లు (మకరిచే) పాదములంగ్రహింపఁబడి, గజము వెనుదీయక. ధైర్యముచే దంతములతో నమ్మకరి చిప్పలు (శరీరముగా నేర్పడిన పొలసులు) మొదలంటఁ గొట్టగా, మొసలి బిగువుఁ దప్పించుకొని వనాటము (గజము) యొక్క పుచ్ఛమును బలుచోట్ల నఖములతోఁ జీరెనని తాత్పర్యము.

రహ॥ జీవుఁడు కామముచేఁ బట్టువడి మైమఱపు లేక శూరుఁడయి యనగా -

చ॥ అరదము దేహమింద్రియము, *లశ్వము లాత్మఁడు సూతు. డిమ్మహో । తుర గచయంబు ధైర్యమను తోరపు బగ్గములందృఢంబుగా * నురువడిఁ బోవ కుండ వెఱ*వొప్పఁగ బట్టినవాఁడు, స్వర్గపుం। దెరు వునఁ బోవునమ్మ హిత -ధీరుఁడు సుమ్మ మహో త్మఁడెమ్మెడన్ అట్టి ధైర్యదంతయుగము (భక్తి జ్ఞానములు) చేఁ గామునును " సంకల్ప ప్రవా

ఖిల కామమూలం " సమస్త కామములకు సంకల్పమే మూలము. కామ మూలములగు దుస్సంకల్ప చిప్పలను వాసనా క్షయమగుసటుల " కదా వామనో౽మే సమూలం వినశ్యాత్ " నా మనస్సు సమూలము [వాసనా క్షయము] గా నెప్పుడు నశించునో, యట్లు వాసనా క్షయమగు నటులుఁ గామము, నణఁగఁదొ్రక్కఁగా నశ్యామము.

"ఆవృణో౽తితథామాయా ప్రాజ్ఞంవాపిపరాఙ్ముఖం" సంసారాభిముఖుని, సరస్సునందలి నాచు వలె మాయయావరించును. అట్లు కామ, మేమరుపాటు లేక నింద్రుఁడు తనపినతల్లి దితినిష్టఁదప్పి తలవిరియం బోసి కొని, పశ్చిమ శిరస్సుగాఁ బరుండి నిద్రించు నపుడు. గర్భములోఁ బ్రవేసించి పిండమును దుని యలు చేసినట్లు జీవుఁనిఁ బుచ్ఛమనగా నానంద మయ కోశమునకు " బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా " అట్టి బ్రహ్మవిచారణను, కామము [నఖములు] దుస్సంకల్పములచే జీవుని బాధించెనని తాత్ప ర్యము.

కం॥ కరిఁదిగుచు మకరి సరసికిఁ
గరిదరికిని మకరిఁ దిగుచు * గరికరి బెరయన్
గరికి మకరి మకరికిఁ గరి
భరమనుచు నతల కుతల * భటులదరిపడన్

భావ్యా॥ — సరస్సులోనికి గజమును, దీరమునకు మకరిని నన్యోన్యాకర్షకములై జయము భరమని; తలంచుచుఁ దద్ద్వయమును పాతాళ భూలోక భటులు (యుద్ధవీరులు) భయపడునట్లుఁ బోరుచున్నవి.

రహ॥ జీవుఁడు తీరమున కనఁగా సంసార సాగరమున కావలియొడ్డు

శ్లో॥ తీర్త్వామోహార్ణవం హత్వా * కామక్రోధాదిరాక్షసాన్
యోగీశాంత సమాయుక్తో * ఆత్మారామో విరాజితే॥

తా॥ శాంత సమాయుక్తుఁడును, నాత్మారాముఁడు నగు యోగి, మోహ వారధిని దాటి కామాది దైత్యులనుగూల్చి యానందమును బొందుచున్నాడు - కావున నట్టి యానంద రూప తీరమునకు జీవుఁడున

శ్లో॥ క్లేశాది పంచక తరంగయుతం భ్రమాఢ్యం
దారాత్మ జాదిధన బంధు ఝషాభియుక్తమ్
ఔర్వానలాభ నిజరోషమనంగ జాలమ్
సంసార సాగరము తీత్యహరిం వ్రజామి ॥"

తా॥ పంచక్లేశములు ౧ అవిద్యా క్లేశము దుఃఖరూపమైనయాత్మ(శరీరము)యందు సుఖరూనమగు నాత్మబుద్ధి ౨ అస్మితా క్లేశము- శరీరవ్యతిరిక్తమగు ఆత్మ లేదను మూఢజ్ఞానము ౩ రాగ క్లేశము — రాగము గల్గి పీడకుండుట ౪ ద్వేష క్లేశము— ఫల విఫల

సమయమునఁ బుట్టు వృత్తి గి అభినవ క్లేశము —
సంసార మసత్యమని విడువ లేకుండుట — యిట్లు
పంచక్లేశయుక్తమును, భ్రమయను నావర్తము
నుడిగలిగినదియు, దారాపుత్ర ధనాదిక మీనయు
క్తమును, రోషమను బడబానలము, విషయ వాం
ఛాసమూహము గలిగిన సంసార సముద్రమును
(తరించి విష్ణువును పొందు చున్నాను,) అట్టి సం
సృతి పారావారము (సరస్సు) లోనికిఁ గామమును
దైవాసుర సంపత్తులలోని వీరభటులుఁ భయము
జెందునట్లు యుద్ధముఁజేయుచుండిరని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు కరిమకరంబులు రెండును నొండొండ సము
ద్దండ దంతంబులై తలపడి నిఖిలలోకా లోకన భీక
రంబులై యన్యోన్య విజయ శ్రీవశీకరంబులై సం
క్షోభిత కమలాకరంబులై హరి హరి యును, గిరి
గిరియు నుందాఁకి పిఱుతివియక పెనంగు తెఱం
గున నీరాటంబయిన పోరాటంబునంబట్టుచు వెలికి
లోనికిందిగుచుచుఁ గొలంకు గలంకంబొందఁ గడు
వడి నిట్టట్టుఁబడి తడఁబడి బుడ బుడాను కారంబులై
భుగులు భుగుల్లను చప్పుళ్లతో నురువులు గట్టుచు
జలంబు లుప్పరం బెగయం జప్పరించుచుఁ దప్పక
వదవ గహ్వారంబుల నప్పళించుచు నిశిత నితాంత
దురంత దంత కుంతంబుల నింతింతలు తునియ

లయి, నప్పళంబునంబునుక చిప్పలు గుదుళ్ళుదప్పి.
రక్తంబులుగ్రమ్ము దేఱ హుమ్మని యుక్కుమ్మడిం
జిమ్ముచు నిత్తరేతర సమాకర్షణంబులం గదలక ప
దంబుల మొదలిపట్టు వదలక కుదురై వర్తించు
చుఁ బరిభ్రమణ వేగంబున జలంబులం దిరుగుచు
మకరకమఠ కర్కటగండకమండూకాది సలిలనిల
యంబుల ప్రాణంబులు క్షీణంబులుగా నొండొంటిం
దాకు రభసంబున నిక్కలువడ మ్రక్కందొ్రక్క
చు మెండుచెడి చెండుపడి నాచుగుల్ల సిప్పతండం
బులఁ పరస్పర తాడనంబులకు నడ్డంబుగా నొడ్డుచు
నోలమాస గొనక గెలుపుఁ దలంపులు బెట్టిదంబులై
రెట్టింప నహోరాత్రంబులుంబోలె. గ్రమ క్రమ
విజృంభ మాణంబులై బహుకాల కలహ విహారం
బులై నిర్గత నిద్రాహారంబులై యవక్ర పరాక్ర
మఘోరంబులై పోరుచున్న సమయంబున

బాహ్య॥ - ఈ వచనమునకుఁ బై పద్యములలో వర్ణించి
నకలహోద్రేక భయంకర విషయంబులనే, స్పష్ట
ముగా విశదీకరించెను.

రహ॥ - కామము, తజ్జునకు నిత్యవైరి యగుటచేఁ దన్నిరోధ సాధనోపా
పాయములే యుద్ధము, యెట్లన -

శ్లో॥ ధూమేనా వ్రియతే వహ్ని * ర్యథాఽదర్శోమ వేనచ
యథోల్బేనా వృతోగర్భ * స్తథా తే నేదమావృతమ్

ఆవృతంజ్ఞాన మేతేన * జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా
కామరూపేణ కౌంతేయ * దుష్పూరేణానలేనచ॥

తా॥ ఈ కామము ధూమముచే నగ్నివలెను' మలము (కళాయి) చే, దర్పణమువలెను, మావిచే బిండమువలెను, కామమను నజ్ఞానము. ఆత్మజ్ఞానము నావరించుచున్నది - యిచ్చటఁ జిన్నరహస్యము కలదు అగ్నిని జ్వాలింపజేసి యూదినంత మాత్రమున ధూమము నిరావరణమయి, యగ్ని ప్రజ్వలించినట్లు మంత్రోపదేశముఁ జేసినంత మాత్రమున నజ్ఞానము నశించు. నిది యారూఢుని లక్షణము. అభ్యాసుని లక్షణమెట్లన దర్పణమందలి మలినము (కళాయి) కత్తితోఁ గోకినంగాని యూడదు, ఊడుటకంటె గష్టము ప్రారబ్ధ బలిష్ఠము, ఇంక నారంభకుని లక్షణమెట్టిదనగా నుల్బణమను మావిని నైపుణ్యముచేఁ దొలఁగించని యెడల శిశువునకుఁ బ్రాణభంగమగును. తొలఁగించుట కష్టతరముగావున మంత్రోపదేశముఁ జేసిననుఁ బ్రారబ్ధబలిష్ఠముచే జ్ఞానముఁ గలుగక పోవచ్చును. గావునఁ దత్వజ్ఞునకు నిత్యవైరియగు నీ కామము చతుర్థోపాయము (దండోపాయము) చేతనే నశించును.

శ్లో॥ హస్తం హస్తేనసంపీడ్య* దంతాన్దంతైర్విచూర్ణ్యచ
అంగాన్యంగైస్సమాక్రమ్య*జయేదాదౌస్వకంమనః

తా॥ హస్తసంపీడనము (గ్రుద్దులు) దంతములచేఁ గఱచుట - కుస్తీపట్లు మల్లయుద్ధముఁ జేయుట - మున్నగు దండోపాయములచే ధ్యానమునకుఁ బూర్వామే స్వకీయమైన మనస్సును జయించవలెను.

శ్లో॥ "కామజానామి తేమూలంసంకల్పాత్వంహిజాయసే"

తా॥ కామమా! నీ పుట్టుక నే నెఱుంగుదును. సంకల్పమున, గదా పుట్టుచున్నావు. అనుశ్రుతి చొప్పున సంకల్ప రూప మనస్సు నిగ్రహించినయెడలఁ గామము నిగ్రహింపఁబడును ఇట్లు జీవుఁడు కామముతో యుద్ధము జేసెనని తాత్పర్యము.

కం॥ జవమును జలమును బలమును
వివిధములుగఁ బోరుకరటి * వీరతకు భువిన్
దివిమకర మీన కర్కట
నివహములొక్కటన మిత్ర * నిలయముఁబొందెన్

బాహ్య॥ - కరటి (యేనుగు) యొక్క వేగిరపాటును పట్టుదల సత్వము (దేహబలము) మొదలగు వీర స్వభావమనగా, సుద్దేకమునకు సరస్సునందలిమీన కులీర, సముదయములు, దివి - వియద్గంగ యందలి జలచరములలో మైత్రినిఁ బొందినవి [ఉత్ప్రేక్షాలంకారము. (కులీర - యెండ్రకాయ)

రహ॥— జీవుని, తీవ్ర, ముముక్షత్వసంకల్పమును నాదాను సంబంధములగు - పశ్యంతి - మధ్యమ - వైఖరీ వాక్కులను పరానాదముతో నైక్యముఁ జేసెనని తాత్పర్యము.

1 పరానాదము - సహస్రారము
2 పశ్యంతి - మూలాధారము - అక్షరసంజ్ఞ
3 మధ్యమ - మణిపూరము వచ్చీరానిమాటలు
4 వైఖరీ - అనాహతము- స్పష్టముగాబలుకుట
5 విశుద్ధము - స్వరయుక్తమగు వివిధ పదములను ముఖద్వారమున సంభాషించుట

శ్లో॥ నాస్తినాదాత్పరోమంత్రం నదేవస్స్వాత్మనఃపరమ్
నానుసంధేఃపరాపూజానహితృప్తేః, పరంసుఖమ్॥

తా॥ ప్రణవముకంటె మంత్రమును ఆత్మకంటె దైవమును – ఆత్మానుసంధానము కంటె దేవతా పూజయును లేవు॥

కావున యోగి, యింద్రియ ద్వారంబులనుమూసి వాయువును, అంతర్ముఖముఁజేసి సుషుమ్న ద్వారమునుఁ బరానాదమునందు సమ్మేళనము సేయును [దీనిని నాదాను సంధానమందురు) ఇట్లు జేప్పుడు నాదము, ననుసంధించి పరలోఁ గలిపెనని భావము

శా॥ఆటోపంబునఁజిమ్మిఱొమ్మగలవజ్రా*భీలదంతంబులం
దాటించుస్ మెడఁగట్టి బిట్టుహరిదో*ర్దండాభశుండా
హాతిఁ

నీటన్ మాటికిమాటికిందిగువఁగా*నీరాటమున్నీటిపో
రాటన్నోటమిపాటు,జూపుటకర*ణ్యాటంబువాచాటమై

బాహ్య॥ నీరాటము [మొసలి] స్వస్థానమగునీటిలోఁబోరు

టచే బలముఁ గలిగి గజమును మాటి మాటికి నాకర్షించు చుండఁగా (అరణ్యాటంబు) గజము క్షిప్రగతిని మకరమునకు నోటమపాటు - భయాందోళనము. గల్గునట్లు వాచాటమై-ఘీంకారముఁ జేయుచున్నదై, దోర్దండాభ - కాంతిగలిగిన తొండమను బాహుదండముచే జలచర గ్రీవమును జుట్టిపట్టి వజ్రాయుధమువలె భయంకరములగు దంతములచే మకరియొక్క గుండె, చిప్పలు, నూఁడునటు, లుల్లంఘించెనని తాత్పర్యము (గట్టిబిట్టు - మంచి వేగము,)

రహ॥ - కామమునకు స్వస్థానమగు సంకల్పమునందు - జీవుని యుద్ధముఁ జేయుటచే బలముఁగలిగి జీవుని సంకల్పమునికి నీడ్చుచుండ. జీవుఁడు కామమునకు భయము వాటి నట్లు స్వరూప జ్ఞానము [తొండముచే] గామమును. బాహుదామముచే నాకర్షించి, బంధించి విజ్ఞాన దంతములచే గామమ యొక్క రాగద్వేషాది తెక్కల, నున్మూలించెనని యాశయము వివరణ - వాంఛాజనిత తుష్టి తత్కార్యావసాన పర్యంత యుండును.

శ్లో॥ వాంఛాక్షణేతుయా తుష్టిః స్తత్ర వాంఛైవ కారణ.
తుష్టిః స్వతుష్టిపర్యంతా త్తస్మాద్వాంఛాంపరిత్యజ

తా॥ వాంఛాక్షణమునఁగల్గు విషయానుభవసంతుష్టికి, వాంఛయే కారణము. అసంతుష్టియో, యసంతుష్టి పర్యంతమనగా విషయానుభవ పర్యంతమే

యుండును, అందువలన వాంఛను విడువుము. విష యానుభవానంతరముఁ బునర్దశాధిక ప్రియత్న ముతో వచ్ఛెదనని కామము, నిక్షేపముంచిపోవును. అనఁగా గాముకుని విషయాభిలాష నిరంతరాభి వృద్ధిఁ గలిగియుండును. - అట్టి విషయాభిలాషను విచారణచే నిర్బంధించెనని భావము

వ॥ అప్పుడు -

ఆ॥ వె॥ మకరితోడఁబోరు ౯ మాతంగ విభుని నా
క్రారునిడించి పోవఁ ౯ గాల్గురాక
కోరి చూచుచుండెఁ ౯ గుంజరీ యూథంబు
మగలు దగులుగారె ౯ మగువలకును.

బాహ్య॥ - కరణీయూథము గజేంద్రు నొక్కరుని వీడ్వొని పోలేక తమ యజమానియొక్క సంకటపాటుఁ జూచుచు నిశ్చేష్టితమై యుండెను మగునలు మ గలను విడిచి యుండలేరుఁ బంధకములు కదా !

రహ॥ - కామవిముక్తికై పోరాడు. జీవుని విడువ లేక సద్వాసనలు చూచు చుండెనని తాత్పర్యము.

(వివరణ) జీవుఁడు పూర్వవాసనా ప్రారబ్ధముల ననుసరించి దుష్కృతముల నాచరించు చున్నను, నీ పాపకృత్యము నాకెట్లు తప్పునను విచారణ (పశ్చాత్తాపము గల్గును) అయినను దప్పించుకొన సమర్థుఁడు కాడు, తజ్జిజ్ఞాసయే సద్వాసన యగును

అట్టి సద్వాసనలు వర్తమాన పుణ్యకర్మలయొక్క ఫలాధారములని తెలియవలెను, పాపకృత్యములు నింద్యములని యెఱింగనను, సద్యః కృతసంధ్యావందనాదికము, వర్తమాన ప్రతిబంధకమగు కామాదులను. నివారించ సమర్థముకాదు గాని, పశ్చాత్తాపజనిత సద్వాసనలు భవిష్యత్తునకు సుకృత కారణములై జననమునకుఁ బూర్వమే సువర్ణరాపిడి పొడిలక్కయందుఁ బొదువఁబడియున్నట్లు బుద్ధియందంతర్భవించియుండును. "బుద్ధిః కర్మాను సారిణీ" పూర్వకర్మ ఫలవాసనా రూపమై బుద్ధి పుట్టును.

శ్లో॥ శుభాశుభాభ్యాంమార్గాభ్యాంవహంతీ వాసనాసరిత్
పౌరుషేణ ప్రయత్నేన యోజనీ యాశుభేపథి
అశుభాచ్చా లితంయాతి శుభం తస్మాదపీతరత్
దాౡగభ్యాస వశాద్యాతి యదాతే వాసనోదయమ్
తదాభ్యాసస్య సాఫల్య విద్ధిత్వ మరి మర్దన॥

తా॥ హే శత్రుసంతాపా! వాసనా ప్రవాహము శుభాశుభ కర్మ ప్రణాళిక కాలువలయందుఁ బ్రవహించుచుండును - స్వప్రయత్నముచే జిత్తమును: నశుభములనుండి మరలించి శుభమునైపుఁ ద్రిప్పుము అట్లభ్యాసముఁజేయ నెపుడు సద్వాసన (పశ్చాత్తాప దుఃఖవిచారణ) గల్గునో యదియే యభ్యాసమునకు సఫలము - అట్టి సద్వాసన లుత్తరజన్మమున

కుపయోగ మగును - లోకములో " వాఁడు జ్ఞాన బోధ సేయుచున్నాఁడు గాని యాచరణ లేదు" అను నింద్య వాక్యముల రహస్యమిదియే; కావున నిట్టి సద్వాసనలు విడువఁ జాలక జీవకృత సుకృత, దుష్కృతములను జూచుచున్నవని యాశయము.

వ॥ అంత.

ఆ॥ వె॥ జీవనంబు తనకు ॥ జీవనంబై యుంట
నలవుఁ జలమునంత ॥ కంతకెక్కి-
మకరమొప్పె డస్సె ॥ మత్తేభ మల్లంబు
బహుళపక్షసీత ॥ భానుపగిది.

బాహ్య॥ - జీవనం బనగా జలముఁ జలచరంబునకు స్వస్థానమగుటచే, నలవు - యుద్ధపరిశ్రమము, చలము - పట్టుదల క్రమంబున వృద్ధియై యుండెను. మత్తేభము కృష్ణపక్ష చంద్రునివలెఁ బల క్షీణమై యుండెను.

రహ॥ - జీవనంబు - చిన్మయ సంకల్పము కామమునకు జన్మస్థానమగుటచే " కామజానామి తేమూలం సంకల్పాత్త్వం హిజాయసే " కామమా ! నీ మూలము, నే నెఱుంగుదును. సంకల్పమునఁగదా పుట్టుచున్నావు. అనుస్మృతి వాక్యముచొప్పున, సంకల్పమే తన వృద్ధికిఁ గారణ మగుటచే నంతకంతకు జీవుని విషయ జలధియందు మునుంగఁజేయు పట్టు

దలతోఁగాముము ప్రాతఃకాల సూర్యునివలె నభివృద్ధిచెంది యుండెను. స్వరూపానందము కృష్ణపక్ష సీతకిరణుని మాడ్కి క్షీణించుచుండెను. (వివరణ) విషయము స్మరణముచే విషముకంటె బలవత్తరమైనది.

శ్లో॥ విషస్య విషయాణాంచ * దూరమంతరమేతయోః
ఉపభుక్తం విషంహంతి * విషయాస్మరణాదపి॥

తా॥ విషయ విషములకు మిక్కిలి భేదము కలదు అనగా విషముకంటె విషయమే హానిచేయునది. విషముఁ ద్రాగినంగాని చంపదు. విషయమో, తలంచినంత మాత్రముననే చంపుచున్నది. (తెలివిఁ దప్పునట్లు చేయుచున్నది.) కావున స్త్రీ యాదికముల స్మరించఁ గూడదు.

శ్లో॥ స్త్రీయాదికంవిషయంచిత్తం-నస్మర్తవ్యంమనీషిభిః
తచ్చింత యాభవేత్సంగో*తతోమృత్యుర్భవిష్యతి॥

తా॥ స్త్రీ మొదలగు విషయములను చిత్తమునందు స్మరించనైనఁగూడదు. తచ్చింతనముచే, సంగము (ఆశక్తి) దానివలన మృత్యువును సంభవించును గావున విషయములకు నంతర మీయక నంతరాయములనే గల్పించుకొను చుండవలయునని యాశయము. సంపర్కదోషమునఁ బురూరవ, నహుష, విప్రనారాయణ, యజామిళాదులు పెక్కు

మంది భ్రష్టులై నటులు దృష్టాంతములు కలవు. జనకుని సభయందు" విదగ్ధశాకల్యుడు దేవతలను గూర్చియాజ్ఞవల్క్యునిఁ బ్రశ్నించఁగా నంత్యము నందు జీవునిఁ జేర్కొని తదంతర్గతుఁడగు కామ మయ పురుషునిగా, వచించి యా కామమయ పురు షునికి - నాయతనము - జ్యోతి - దేవతను అడు గఁగా "కామ యేవయస్యాయతనం హృదయంలో కోమనో జ్యోతి, స్త్రీ యేవ దేవతా" కామమే - ఆయతనం - హృదయము-లోకము- చూపు - మన స్సుజ్యోతి - ప్రకాసింపఁ జేయునది స్త్రీయే దేవత యనగా నాధారమని చెప్పెను. కావున స్త్రీని జయించినచో సమస్తకామములు జయింపఁబడును. గాన తత్సంసర్గకూడదని భావము.

క॥ విచ్చలవిడి నింద్రియముల
నెచ్చటికైననుజనంగ * నిచ్చిన నిరయం
బచ్చుపడుచు గుదియించినఁ
దెచ్చుసుగతికి స * తీమణిమణీ॥

గీ॥ విడువరాదు దుర్మతులకు * నొడలు మురియ
దానుముదియదు ప్రాణాంత * మైనరోగ
మనఘ తృష్ణవర్జితకాముఁ * డై యతండు
దానిఁబోద్రోచి సౌఖ్యసాం * ద్రత్వమొందు॥

కం॥ ఇంతకు మూలము తృష్ణా
తంతు లతయె * దానికి నడరం
గాంతాజనంబు తొలుబ్రా
కింతయె ఱేఁగి విడుపు * టిచ్చువిముక్తిన్

మ॥ ఉఱుకుం గుంభయుగంబుపై హరిక్రియన్ - హుమ్మంచుఁ బాదంబులన్ నెఱయంగంతము వెన్నుఁదన్ను నెగయున్ -హేలాగతిన్ వాలమున్ జఱుచున్ నుగ్గుగ దాఁకుముంచు మునుఁగున్ శల్యంబులున్ దంతముల్ విఱుఁగన్ వ్రేయుచుఁ బొంచిపొంచి కదియున్ - వేదండ యూథోత్తమున్

బాహ్య॥ - గ్రాహము స్వస్థానములో నున్నపుడు - శక్తి కొలందిని విలసిల్లినట్లు, మొసలి స్వస్థానమగు జలములయందుండి యుద్ధవిలాసముఁ జూపుచున్నది. యెట్లన గజేంద్రునియొక్క కుంభస్థలంబుపై సింహమువలె నుఱుకును, బాదంబులచుట్టు నెఱయన్ - వ్యాపించి పట్టి పై కెగసి కంఠమును, వీపును, దన్నుచుఁ గడులాఘవముగా వాలమును ఖండీకృతము సేయుచు నీటిలోనికి ముంచుచుఁ బైకిలేవకుండుటకై తాఁగూడమునుఁగుచు. దాఁకొనుచు. శల్యములను. దంతములను విఱుఁగగొట్టుచు బాధించుచుండెనని తాత్పర్యము.

రహ॥- కుంభయుగం బనగా నిరుపక్కల నున్నతమై, నడుమబల్లముగా

నుండు ద్విపశిరః పురోభాగము తత్పదృశమైనది. యాజ్ఞాచక్ర
ము, భ్రూయుగస్థానమందుండునది. యనగా సంకల్పయుక్తు
డైన జీవుఁడు అహంకృతుఁడై యింద్రియములకు నాజ్ఞనొసం
గుస్థానము. కావున నాజ్ఞాచక్రము

శ్లో॥ ఆజ్ఞాచక్రే భృకుటిస్థానే ద్విదళాంతే
హంక్షంబీజం జ్ఞానమయుంతం శివశక్తిం
నాదబ్రహ్మానంద మనంతంగురు మూర్తిం
దత్తాత్రేయం శ్రీపద పద్మం ప్రణతోస్మి॥

తా॥ హం - క్షం - అను వర్ణబీజసంయుక్తమును —
భృకుటీస్థానమును - జ్ఞానరూప శక్తివంతమును —
నాద బ్రహ్మానంద గురుఁడగు దత్తాత్రేయ పాదజల
జములకుఁ బ్రణమిల్లు చున్నాను. కావున సహస్రా
రమార్గమును తీవ్రమగు విషయసంకల్పముచే,నుఱుం
కుచు ననగా, సత్సంకల్పమును నశింపఁజేయుచుఁ
గంఠము - విశుద్ధచక్రమును, వెన్ను - వీణాదండ
మును (షడాధారము.) చెఱచి భక్తిజ్ఞానములను
దంతములను, విఱుఁగఁగొట్టి, సద్వృత్తులను శల్యం
బులను నశింపఁజేసి, మనోసరస్సునందు నుంచి, ప్ర
త్యఙ్ముఖంబుఁగాకుండఁదాఁ గూడ మున్గుచునిట్లు స
ర్వాంగములును, వికలాంగములుగఁజేసి జీవుని
బాధించెనని తాత్పర్యము

మ॥ పొడగానంబడకుండ డాఁగు వెలికిం - బోవంగఁ
డానడ్డమై, పొడచూపుంజరణంబులంబెనగొనుఁ —

బోరాకఁ రారాక బె- గ్గడిలం గూలఁగఁ దాఁచు లేచు
తఱి నుద్ఘాటించు లంఘించు బ-ల్విడిఁజీరుందలఁ
గున్ మలంగు నొడియుక్ - వేధించుఁ గ్రోధించు
చున్.

బాహ్య॥ మొసలి క్రోధముచే, గజమునకుఁ దనయాశ
వాలుఁ దెలియకుండ నదృశ్యమై, గజము తీరము
నకుఁ జేరుటకు సిద్ధమైయుండ నడ్డమై తన జాడఁ
జూపి, పాదములను, జుట్టి కదలనీయక భయంకర
ముగాఁ బడిపోవునట్లుఁ దన్నుచు లేచుతఱి నేతము
వలె నుద్ఘాటించుచుక్ - ఊర్ధ్వాధోభాగములకు
ముంచుచుఁ దేల్చుచు, బలిమిచే జీరి తొలఁగుచు,
మఱలుచు, సర్దుకొని పట్టుచు బాధించు చుండెనని
తాత్పర్యము.

రహ॥ - కామము - ఇంద్రియజిత్తువలెఁ బొడగానంబడక,
దాఁకొను సమయమున జీవుఁడు బంధవిముక్తికొ
ఱకు " భవసుఖే దోషానుసంధీయతాం ఆత్మేచ్ఛా
వ్యవసీయతాం నిజగృహాత్తూర్ణం వినిర్గమ్యతాం "
జన్మసుఖ మందలి దోషమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని
యాత్మానుసంధానము నభ్యసించి తత్క్షణమే గృహ
మును విడిచి వెడల వలయును. అను విధివాక్య
ముచొప్పున జీవుఁడు పై కేగునపుడడ్డమై కామాభి
లాషయందుఁ జిత్తమును ప్రేరేపించును " ఏకం

సాఖ్యంచ యోగంచ” సాంఖ్య యోగముల యొక్క గమ్యస్థాన మొక్కటియే, కావునఁ దద్రూప పాదములను బెనవేసి పట్టి “యత్రికుంఠి భవేద్బుద్ధిః సమోహ ఇతికథ్యతే” యెచ్చట బుద్ధి (కదలక) కుంఠీభవించునో, యదియె మోహము, అట్టి మోహము నందుముంచి.

“కృతంమయాధికంపుణ్యమ్ * యజ్ఞదానాదినిశ్చితం
స్వర్గంగత్వాసుఖంభోక్ష్యే*ఇతిసంకల్పవాన్ భవేత్”

తా॥ నాచే బుణ్యమధికముగాఁ జేయఁబడినది స్వర్గమున కేగి సుఖము ననుభవించెద నను తలంపులు గలుగునటు లూర్ధ్వాధోలోకములఁ ద్రిప్పు, నొకపరి నంధతామిశ్రమునకుఁ ద్రోయుచుఁ గామము జీవుని బాధించు చుండెనని తాత్పర్యము.

వ॥ ఇట్లు విస్మిత నక్ర చక్రంబయి నిర్వక్ర విక్రమంబున నల్ప హృదయజ్ఞానదీపంబు నతిక్రమించు మహామాయాంధకారంబు నుం బోలె నంతకంతకు నుత్సాహ కలహసన్నాహబహువిధ జలావగాహంబయిన గ్రాహంబు మహాసాహసంబు నంబోరె మఱియు.

బాహ్యా॥ - ఈ రీతిని, యచ్చెరువందుచున్న నక్రబృందముఁగల దైన్యపరిహితమైన బలముచే నల్పజ్ఞుని జ్ఞానదీపము నాచ్ఛాదించు మహామాయాంధకార

ముపడుపునఁ గ్రమ క్రమంబున జయోత్సాహముఁ
గలిగి యుద్ధసామాగ్రి (బలము) నిమిత్తమై యో
జించి పెక్కు విధములమునుఁగుచున్న నక్రము సా
హసించి పోరెను.

రహ॥ - ఈ రీతినిఁ గామము విస్మిత (ఆశ్చర్య) మయి, వీక్షించు
చున్న యజ్ఞాన భూమికాది వ్యూహము కలదై దుర్విషయ సంక
ల్పబలముచే గించిజ్జ్ఞుని జ్ఞానంబు నావరించు మహామోహాంధ
కారంబు నుంబోలెఁ గామము పోరెనని తాత్పర్యము.

అజ్ఞాన భూమికలు. — 1 బీజజాగ్రము 2 జాగ్రము 3 మహాజాగ్రము
4 జాగ్ర త్స్వప్నము 5 స్వప్నము 6 స్వప్నజాగ్రము
7 సుషుప్తి

శా॥ పాదద్వంద్వము నేలమోపి పవనుం * బంధించి పంచేం
ద్రియో
న్మాదంబుల్ బరిమార్చి బుద్ధిలతకు * న్మాతాకు
హాత్తించి, ని
ష్ఖేదబ్రహ్మ పదావలంబనగతిం - గ్రీడించు
యోగీంద్రు, మ
ర్యాదన్ నక్రి, మతిక్రమించెఁగరిపా * దాక్రాం
తినిర్వక్రియై

బాహ్య॥ - ఈ యోగ సంభృత ప్రార్థన గజేంద్ర కృత
ముఁగాదు. మఱేమనగా, మొసలి పూర్వభవమున
నొక గాంధర్వుఁడు, దేవలుఁడను వాని శాపవశం
బున నిట్లు కరి రూపము ధరించినను "పూర్వాభ్యా

సేనతేనై వహ్రియతేహ్యవ శోపిసః" అవశుండై పూర్వాభ్యాసము (వాసన) చే నాకర్షింపఁబడు చున్నాఁడు. కదా! యను గీతావచనము చొప్పున జ్ఞానముఁ గలిగి మకరి యోగావలంబకుఁడై యుం డె నెటులనగా ;- మొసలి ముందు పాదములచే నిలువంబడి నియమిత ప్రాణియై, జ్ఞానేంద్రియ పం చకోన్మాదంబు నశింప (ప్రత్యాహారము) జేసి, బుద్ధిలతను సమాధియను పందిలికిఁ బ్రాకుటకుఁ బ్రాకుడు కొయ్యకు హత్తించి (తగిల్చి) లేక బుద్ధిని స్థిరముగా నిల్పి "దుఃఖ సంయోగ వియోగం సంజ్ఞితం" దుఃఖముతో సంయోగ రహితయోగ మనగా బ్రహ్మ సుఖము, తదవలంబనముఁ బొందు టచే నానందించు యోగీంద్రుని విధమున, శింశు మారము, వారణపతి పాదములను బట్టుటయందు నిరవధికమై యుండెనని తాత్పర్యము (శింశుమా రము — మొసలి)

రహ॥ - మొసలినిఁ గామముగాఁ బోల్చినపుడు మొసలి యోగావలంబన మొనర్చుట విరుద్ధముకదా ? యను సంశయముఁ గలుగవచ్చును. గాని, పూర్వ వాసనయనగా " అనాది కామోయమ హంస్వ భావః" యీ యహంస్వభావ మనాదియగు కామ మగును. అహంకారము, ముఖ్యమనియు, గౌణ

మనియుఁ, దుచ్ఛమనియుఁ ద్రివిధమందు ముఖ్య
మహంబ్రహ్మాస్మియనియు, గౌణమహంజీవఃయనియుఁ
దుచ్ఛమహం దేహః యని యు శృతియుక్తము
" సఐక్షత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి " అనేక
రూపములై పుట్టుదునని యాపరమాత్మ సంకల్పించె
నట్టి ప్రథమ సంకల్పాహంకార మనాదికామమగును
అహంబ్రహ్మాస్మియను పూర్వవాసనయే కామము
నకు స్వస్థానము. బ్రహ్మమునుగూర్చి యోగావ
లంబనముఁ జేసెనని భావమెటులనగా " పాదద్వం
దము నేల మోపి " యిదియొక యాసనము. మఱి
యొక విధము. శ్రీ, యుపాసనా పరులు, బాల,
త్రిపురసుందరీ, రాజరాజేశ్వరీ, యను దేవతా
మంత్రసిద్ధి, యనంతరముఁ బాదుకాంతమని తురీ
యము. ప్రకృతి పురుషులొకే స్వరూపమని జపిం
చుట "పాదుకాంతము" దానినే పాదద్వందమనియు
దేవాలయములలో భక్తుల శిరస్సులపై నుంచు
పాదుకలు (శఠగోపమని) వచింతురు. కావుననట్టి
పాదద్వందము, (శివశక్తి సమ్మేళన) బ్రహ్మను
సంధానార్థమైన యాసనముచే నిలువంబడి పవనుని
బంధించి.

శ్లో॥ పవనోబధ్యతేయేన * మనస్తేనైవబధ్యతే
మనశ్చ బధ్యతేయేన * పవనస్తేనవ బధ్యతే

తా॥ వాయు, వెవనిచే నిరోధింపఁబడునో, మ న స్సు వానిచేతనే యవరోధమగును, ఎవనిచే మనోనిర్బంధమగునో, వానిచేతనే వాయువు నిర్బంధింపఁబడును. అను శ్రుతి చొప్పున నట్లు మనో నిగ్రహముఁజేసి. " పంచేంద్రియోన్మాదంబుంబరిమార్చి " శ్రు॥ ఇంద్రియాణి హయాన్యాద్ది విషయాం స్తేషుగోచరాః" విషయముల వెంబడి పరిధావన మొనర్చు యింద్రియ హయములను మఱలించి, బుద్ధిలతకుఁ మాఱాకు, హత్తించి " విద్యాత్మ వృత్తిశ్చరమేతి భణ్యతే " ఆత్మయొక్క యావరణ భంగముఁ జేయు చరమవృత్తి, జ్ఞా న మ ను ప్రాకుడురాట (కంచె) కు, బుద్ధి లతను, హత్తించి - అంటఁగలిపి, (వృత్తి బ్రహ్మాకారముఁజేసి) మఱియొక విధముగా నర్థము, "మా" యను వర్ణబీజమును "రా" యను వర్ణబీజమునకుఁజేర్చి, అనగా రామ మంత్రజపితరై 'తారకంబుమనశ్శుద్ధికిఁగారకంబు' మంత్రమహిమ యెట్లన శ్లో॥ ధర్మమార్గం చరితేన - జ్ఞానమార్గం చనామతః - తథాధ్యానేన వైరాగ్యం ఐశ్వర్యం తస్యపూజనాత్॥

రామ కథనము వలన ధర్మమార్గమును, నామము వలన జ్ఞానమును ధ్యానము వలన వైరాగ్యమును పూజనము వలన నైశ్వర్యమును గలుగును * (ఇం

శ్లోక పక్షము) "రామేతి వర్ణద్వయమాదరేణ సదాస్మరన్ - ముక్తిముపైతిజంతుః కలౌయుగే కల్మషమానుషాణా మన్యత్రిధర్మేఖలునాధికారః" రామ మంత్రము నిరంతరము మన్ననతో జపించిన యెడలఁ బురుషుఁడు ముక్తిఁబొందుచున్నాడు. కలుషచిత్తులకుఁ గలియుగమందింతకుమించిన యధికారము లేదు.

శ్లో॥ నామ్నాం సహస్రం దివ్యానాం * స్మరణేయత్ఫలం లభేత్

తత్ఫలం లభతేనూనం * రామోచ్చారణమాత్రతః

తా॥ విష్ణు నామసహస్రముఁ బారాయణము జేసిన మహాఫలము, రామ నామ స్మరణ మొకపరిఁ జేయుట వలనఁ గలుఁగును.

శ్రు॥ ముముక్షూణాం విరక్తానాం * తథాచాఽశ్రమవాసినాం

ప్రణవత్వాత్సవిజ్ఞేయో * యతీనాంచ విశేషతః

రామమంత్రార్థ విజ్ఞానీ * జీవన్ముక్తో నసంశయః॥

ముముక్షువులకును, వైరాగ్యవంతులకును, గృహస్థాది యాశ్రమస్థులకును, యతీశ్వరులకును, రామమంత్రము ప్రణవము కంటె విశేషమని తెలిసి జపించ వలెను. రామ మంత్రార్థమును దెలియువాఁడు. జీవన్ముక్తుఁడగును.

శ్లో॥ శివపంచాక్షరీ శైవే * మంత్రజాతే ప్రశస్యతే
నారాయణాష్టాక్షరీతు * వైష్ణవేషులి శిష్యతే॥
రా'కారో వైష్ణవే గ్రాహ్యః * మకారో శైవసంగ్రహః
రామేత్యక్షరయుగ్మంతు * శైవవైష్ణవ సారవత్॥

తా॥ శైవులకు "నమఃశివాయ" మరియు, వైష్ణవులకు "ఓం నమోనారాయణాయ" యను మంత్రములు ప్రశస్తతరములై యున్నవి. పంచాక్షరీలోని "మ" వర్ణమును, నారాయణాష్టాక్షరీలోని "రేఫ" రా యను బీజమునుగలసి, రామమంత్రమైనది. యనగా శైవ వైష్ణవ మంత్రముల లోని సారమును గ్రహింపఁ బడినదని తాత్పర్యము ఇఁక రామమంత్రమహిమనుగూర్చి యట్లుండనిండు పద్యార్థమును గ్రహింతము, మాఱాకుహత్తించి " అను పదమునకు వేఱొక పక్షము "మరో ర్భావః" మారు" మన్మథ సంబంధమనగా సంకల్పమును" "ఆకుహత్తించి" "అ" యనగా బ్రహము "ఆ" యనగా బ్రహ్మకారముఁ సంకల్పమును బ్రహ్మపరము జేసి (యింకొక పక్షము) "రాచేతి లక్ష్మీవచనో మశ్చాపీశ్వరవాచకః లక్ష్మీపతింగతిం రామం ప్రవదంతి మనీషిణః" "రా" యను బీజము, శక్తి (లక్ష్మీ) బీజమనియుఁ "మ" యను బీజము, శివ బీజమనియు రామ మంత్రము శివ

శక్తి సమ్మేళన మనియు నట్లు సమ్మేళనము గాని చో మంత్రమే కాదనియుఁ, గావున, రామ మంత్రము శివశక్తి సమ్మేళన మనియు నట్టి రాముఁడే యీశ్వరుఁడనియు నతండే సర్వజీవులకు గతి యని యుఁ బండితులు వక్కాణించు చున్నారు. (ఇంకొ కపక్షము) రా (ః) శబ్దము అనగా బ్రీణవ మును, " మ " యనగా, " మా స్మమాలంచవా రణే " నివారణార్థము. ఓం కార మనగాఁ బ్రణ వమును, గోరక. బ్రీణవార్థమునుఁ (బ్రహ్మము (నే గోరుము, (మఱియొక విధము) రాః, ధనమును " మా " నివారించి యనగా ధనమును గోరక .

శ్లో॥ అర్థమనర్థం భావయనిత్యం * నాస్తితతస్సుఖలేశస్స త్యమ్

ధనము, అనర్థ హేతువనియు నందువల్ల సుఖము లేశమైనను లేదనియు మఱియొక విధము - రా - యనగా - రాగమును - మా - నివారణార్థము - అన్నగా - రాగమును గోరక, విరాగియైయుండి

శ్లో॥ జ్ఞాతం తవప్రసాదేన సర్వమే తదశేషతః -
నవైరాగ్యత్ఫలంభాగ్యం నసంసారాత్పరోరిపుః॥

ఓ మునిచంద్రమా ! మీ యనుగ్రహము వఁ న వేదాంతశాస్త్రము సవిశేషముగా బోధపడినది యెట్లన ? వైరాగ్యమువంటి భాగ్యము లేదనియు

సంసారమువంటి శత్రువు లేదనియు నిట్లు వ్యాత్తించి
" నిక్షేపదబ్రహ్మ పదావలంబన గతిక్ " " తంవి
ద్యాదు దుఃఖ సంయోగ వియోగం యోగసంజ్ఞితం"
సంసార దుఃఖ సంయోగరహితమగు యోగమే
బ్రహ్మ సుఖము, అట్టి బ్రహ్మ పదావలంబనచే
నానందించు యోగీంద్రుని మూఁడవ గామము,
జీవపాదములగు ఆనంద పాదము, తురీయ పాదము
(సుషుప్తి తురీయావస్థల) నిరాతంకముగా నాక్ర
మించి నిర్భయముగా నుండెనని తాత్పర్యము.

ఆ॥ వె॥ వనగజంబు నెగచు * వనచారిఁ బొడఁగని
వనగజంబకాన * వజ్రిగజము
వెల్ల నైసురేంద్రు * వేచి సుధాంధులు
పట్టఁ బట్టనీక * బయలు ప్రాఁకె

బాహ్య - గజమును బాధించు చున్న మొసలినిఁ జూచి
యైరావతముగూడ నీటి (పా ల స ము ద్ర ము)
లోనఁబుట్టిన దగుటచే నీటిలోనున్న యెడల బాధిం
చునని భయమునొంది వెల వెలఁబోయి తెల్లనై
దేవతులను దప్పించుకొని (యింద్రుని కొఱకు
వేచి) నిరీక్షించి దిగంతమునకు నెగబ్రాకెను -
(స్వభావాలంకారము)

హ॥ - జీవుని బాధించు చున్న కామమును జూచి ఇంద్రుని గజము -
సూర్యాంతర్గతర్జ్యోతి —

అమూర్త స్వరూపము కూటస్థుఁడు తానుగూడ శుద్ధ సంకల్ప వాసనా సంబంధమయుఁ డగుటచే సంకల్ప జల జనిత కామము తననుగూడ బాదించునేమోయని భయపడి శుద్ధసాత్వికవర్ణమై ఫల ప్రయచ్ఛ దేవతుల కందక, నంతరిక్షమునకు "ఆకాశవత్సర్వ శరీర ఆత్మానదృశ్యతే వాయువదంతరాత్మా" సర్వశరీరములయందు నాకాశము వలె నంతరాత్మయదృశ్యమైయున్నది. కావున, బయలనగాఁ బరమాత్మ కడకు నారోహితమయ్యె [ప్రాకె] నని తాత్పర్యము [ఇంద్రుఁడు — సూర్యుఁడు]

ఉ॥ ఊహాగలంగి జీవనపు * టోలమునంబడి పోరుచుఁ
మహా
మోహలతా నిబద్ధపద * మున్ విడిపించు కొనంగ
లేకసం
దేహముఁ బొందు దేహిక్రియ * దీనదశన్ గజ
ముండె భీషణ
గ్రాహదురంత దంతపరి * ఘట్టిత పాదఖురాగ్ర
శల్యమై

భావ్య॥ – గజముయొక్క స్థితిని సంసృతి [సంసారము] చే బీడింపఁ బడిన, గృహస్థునివలెఁ బోల్చి చెప్పుచున్నా డెట్లనగాఁ బెక్కు సంకల్పములచే, జిత్త చాంచల్యముఁగలిగి కుటుంబ రక్షణార్థమయి పెక్కు ప్రయత్నములు సేయుచు మోహములనుండి విడివడ సమర్థుండుగాక, సంశయాత్ముఁడగు గృహస్థుని వడువున, మొసలి యొక్క విశాల కరాళదంతములచే దృఢముగాఁ బట్టువడి శల్యావశిష్టవమగు

డెక్కలతోఁ గూడిన పాదములు కలదియై ఖిన్నత చే గజము౦డెనని తాత్పర్యము. (కరాళ – భయంకరమగు)

రహ॥ – జీవుఁడవిద్యా కార్యమగు కామ పరవశుఁడై యూహలు (గొంతెమ్మ కోర్కెలు) చేఁ గలత నొంది జీవనపుటోలము * జనన మరణ ప్రవాహమునంబడి, యనగా, "కృతంమయాధికం పుణ్యాం యజ్ఞదానాది నిశ్చితం– స్వర్గంగత్వాసుఖం భోక్ష్యే ఇతిసంకల్పవాన్ భవేత్ " యజ్ఞదానాదికములచే గల్గు పుణ్యము నాచరించితిని, స్వర్గసుఖము ననుభవించెదనని సంకల్పించు చున్నాడు. ఇటు, లు పాధిగతుఁడైన జీవుఁడసంఖ్యాకములైన జన్మము లొందుచున్నాడు (శ్రు॥ నానాయోని సహస్రాణి దృష్ట్వాచైవ తతోమయా – ఆహారావివిధాభుక్తాః పీతాశ్చవివిధా స్తనాః॥" వేలకొలఁది జన్మములెత్తితిని, వివిధములగు స్తన్యపానములనుజేసి, యాహారములను గ్రహించితిని, యిట్టి జనన మరణ ప్రవాహమునంబడి, పోరుచుండియు, (దుఃఖించుచుండియు) " మహామోహాలతానిబద్ధ పథము న్విడిపించుకొనంగ లేక " "మోహాంధకార భయకూపనిపాతి తస్య" మోహము - స్వపరజ్ఞాన విహీనాంధకార కూపము. " శ్లో॥ అగాధేత్ర సంసార పంకేని

మగ్నం - కళత్రాదిభారేణ, ఖిన్నంనితాంతం - మహామోహపాశౌఘబద్ధం చిరాన్మాం సముద్ధర్తుమంబత్వ మేకైవశక్తా॥" అగాధమైన సంసార పంకమునందుఁగూరుకుపోయి కళత్రాది సంరక్షణ భారముచే, ఖిన్నుఁడనై మోహపాశములచే బద్ధుఁడనగు నన్ను రక్షించుటకు నీవే తగుదువు తల్లీ!

శ్లో॥ అహంకారసుతంవిత్త * భ్రాతరం మోహమందిరం
ఆశాంపత్నీంత్యజేద్యా వ* త్తావన్ముక్తోనసంశయః॥

తా॥ అహంకారమే పుత్రుఁడు, ధనమే సోదరుఁడు. మోహమే మందిరము, ఆశయే పత్నిగా గల యీ యంతస్సంసారము నెంతవఱకు విడువఁడో, యంతదనుక ముక్తినొందఁడు. అనగా నెప్పుడు విడుచునో యపుడే ముక్తికలుగును, సంశయము లేదు.

శ్లో॥ యదాతే మోహకలిలం * బుద్ధిర్వ్యతి తరిష్యతి
తదాగంతాసి నిర్వేదం * శ్రోతవ్యస్యశ్రుతవ్యచ.

తా॥ ఎపుడు నీ (అర్జునుని) బుద్ధి మోహకాలుష్యముఁ బొందక యుండునో, యపుడే వైరాగ్యమునొంది యిదివఱకు విన్నదానికి నిటుపైన వినవలసినదానికిని ఫలమును బొందుదువిట్లు పెక్కులు శ్రుతిస్మృతీతిహాసములు మోహమే సంసృతి హేతువగునని. నిర్దిష్టితమైయున్నవి. కావున నట్టి మోహలతాబద్ధుఁడై సందేహస్పదుఁడైన గృహస్థ

వలె, భయంకరమగు కామము యొక్క దుస్సం
కల్ప వికల్పములగు దంతములచే జీవునియొక్క
వైరాగ్యాది పాదముల, శల్యావశిష్టమగునట్లు,
కామముచే జీవుఁడు గ్రహింపఁబడి యుండెనని
తాత్పర్యము.

వ॥ ఇవ్విధంబున

కం॥ అలయక సొలయక వేసట
నొలయక కరి మకరితోడ ♦ నుద్దండతరా
త్రులు సంధ్యలు దివసంబులు
సలిపెంబోరొక్క వేయి ♦ సంవత్సరముల్

బాహ్య॥ అలసట – విముఖతఁ జెందక, శ్రమనొందక
నీరీతి గంజేంద్రుఁడు, మొసలితోడ రాత్రిం బవళ్లు,
వేయి సంవత్సరములు పోరాటము సలిపెను.

రహ॥ జీవుఁడు కామముతోడ వేయి సంవత్సరము లనగా అనేక జన్మల
యందు విముఖతఁ జెందక పోరాడెనని భావము.

" పృథుశక్తిఁ గజమా జలగ్రహముతోఁ * బెక్కేం
డ్లు పోరాడి, సం
శిథిలంబై తనఁగావు వైరిబలముం * జింతించి
మిథ్యామనో
రథమింకేటికి దీని గెల్వసరిపో * రంజాల
రాదంచు, స
వ్యథమైయిట్లనుఁ బూర్వపుణ్యఫలది * వ్యజ్ఞాన
సంపత్తితోఁ

బాహ్య॥ ద్విరదము నీరాటముతోఁ బెక్కు హాయనంబులు, సమర మొనరించి, క్షీణించిన బలముఁ గలదియై స్వపరబలాబలములఁ దలపోసి, గెల్చుట వ్యర్థమనో రాజ్యమని పూర్వపుణ్య భాగ్యముచే బాధను సరకుఁ జేయక తనలో నిట్లు చింతించెను,

రహ॥ జీవుఁడు, కామముతో నధిక కాలము [అనేక జన్మలు] పోరి జితుఁడై, సాధించుట యసాధ్యమని యెంచి. కామము మోహబీజ నంజనితంబని, నిస్పృహుండై, పూర్వసద్వాసనా జనిత పుణ్యవశమున నిట్లు చింతించెను.

విను మోహబీజ నంజనితంబు కామంబు

శా॥ ఏరూపంబున దీని గెల్తునిటమీ * దే వేల్పుఁ జింతింతు, నె
వ్వారింజీరుదు నెవ్వరడ్డమిఁక, ని * వ్వారిప్రచారో త్తమున్
వారింపందగు వారలెవ్వరఖిల * వ్యాపార పారాయణుల్
లేరే మ్రొక్కెద దిక్కుమాలిన మొఱా * లింపం బ్రపుణ్యాత్మకుల్

బాహ్య॥ - ఇమ్మకరము నెట్లు నిగ్రహించుట - యింక నే దైవమునుఁ బ్రార్థింతు, నెవరింగూర్చి ఘోషింతును, సమస్తవ్యవహారన్యాయాన్యాయాంతములను వీక్షించువారు లేరా ? మ్రొక్కెదనని పూర్వజ్ఞాన వాసనాబలముచే నిట్లు తలపోసెను,

రహ॥ ఇక్కామము నే రూపము (మార్గము) చే ననగాఁ గర్మ భక్తి, జ్ఞాన, మార్గములలో దేనిచే గెలిచెద ననగా

గీ॥ రాజులైననుఁ బుడమి రా ♦ రాజులైన
యోగులైనను, దివి మహా ♦ భోగులైన
నిష్టులైనను, న్యాయ ప్ర ♦ విష్టులైన
స్త్రీల పాదంబులకును, దా ♦ సీలుగారె॥

తా॥ కావునఁ గామోద్రేకమువలన యోగములు: బల. వియోగమగుటచేఁ గామమును గెలువఁ జాలరని భావము - ఇటమీఁద నేవేలుపును జింతింతు "ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛే ద్ధనమిచ్ఛే ద్ధుతాశనాత్ - ఐశ్వర్యమీశ్వరాదిచ్ఛేత్ - మోక్షమిచ్ఛే జనార్దనాత్" ఆరోగ్యము - ధనము -ఐశ్వర్యము మోక్షమును గోరువారలు, సూర్య, అగ్ని - యీశ్వర - జనార్దనులను, యథాక్రమంబున, గోరవలయును.

శ్లో॥ క్షిప్రంహిమానుషేలోకే * సిద్ధిర్భవతి కర్మజా
అంతవత్తుఫలం తేషాం * తద్భవత్యల్పమేధసాం
దేవాం దేవయజోయాంతి * మద్భక్తాయాంతి మామపి

తా॥ మనుష్య లోకమందలి ఫలసిద్ధులు తూర్ణముగా సిద్ధించునుగాని, ఫలముగూడ కొలది కాలమే యుండును. కావున, నేవేల్పును జింతింతుననగా

ఫలాపేక్షరహితుఁడనై, మోక్షము [కామవిముక్తి] కొఱకు నీశ్వరుని భక్తితో నారాధింతునని యాశయము, సర్వవ్యాపక శీలుఁడగు శ్రీమహావిష్ణువు లేడాయని జీవుఁడు ప్రార్థించు చున్నాడు.

శా॥ నానానేక పయూథముల్ వనములో * నం బెద్దకాలంబు, స
న్మానింపన్ దశలక్ష కోటి కరణీ * నాథుండనై యుండి,
దానాంభః పరిపూర్ణ చందన లతాం * తచ్ఛాలందు
క్షీణీరాశని పేలవచ్చితిభయం*బెట్లోకదేయీశ్వ

బాహ్య॥ మఱియుఁ బశ్చాత్తాప హృదయియై ఁ ఁ
నిట్లు చింతించెను. అసంఖ్యాకములగు దంతి
ప్రభువునై యూథపములచే బహూకరింపఁ
మదీయ మదజల సించనముచే. బూర్ణముగా ఁ
మైన చందనద్రుమ సంయుక్త లతాచ్ఛాయలఁ
డక, పిపాసచే, నీ జలాశయంబున కేల యరు
చితిని, భయంబయ్యె నేమి కానున్నదో, కదా
దైవమా! యని చింతాక్రాంతయై యుండెను.
(బహూకరించు - గౌరవము సేయు)

రహ॥ "ప్రత్యగ్వస్తుని నిస్తరంగ సహజానందావబోధాబుధౌ" తరంగరహిత స్వరూపానంద జలధియ

దనగాఁ బ్రత్యగాత్మ స్వరూపులగు, జీవన్ముక్త - విదేహముక్తబ్రహ్మవిద్వరః, వరిష్ఠాదిసమూహముల చే, సేవింపఁబడి, జీవకోటుల కధిష్ఠాన చైతన్యుఁడనై యుండి, చందన సదృశసద్వాసనాయుక్తబ్రహ్మాకార వృత్తులతోఁ గూడిన సమాధియందుండక ననగా.

శ్లో॥ ఏకోదేవః సర్వభూతేషు గూఢః
సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా
కర్మాధ్యక్షః సర్వభూతైకవాసో
సాక్షీచేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ ॥

దేవు లెందరు ? — ఏకః — ఒక్కఁడే

కనఁబడఁడేమి ? — సర్వభూతేషుగూఢః — భూతములందుగూఢముగా నున్నాఁడు.

రహస్యముగా నున్న యెడల దేవుఁడెట్లగను? — సర్వవ్యాపీ — సర్వవ్యాపకుఁడు.

వ్యాపకుఁడైతె, దృగ్గోచరుఁడు కాఁడేమి ? — సర్వభూతాంతరాత్మ * అంతరాత్మయై యున్నాఁడు (యెవని ముఖము వానికి గోచరించనటు లంతరాత్మయగు తన స్వరూపమెట్లుగోచరించును

కర్మ ప్రేరకుఁడా ? - కాదు. కర్మాధ్యక్షః - అధ్యక్షుఁడనగా - ఫలదాత

ఏయే భూతములందు - సర్వభూతాధివాసః - సర్వ
న్నవాఁడు ? భూతముల యందాత్మరూప
మున, నహంవృత్తిచే ను
న్నాఁడు, వాసుదేవుఁడు.

అయితే సుఖ దుఃఖ - కాదు - సాక్షీ - చేతా-
వంతుఁడా ? తటస్థుఁడు; చేతనుఁడు

సాధారణుఁడా ? కాదు; కేవలుఁడు - ముఖ్యమైనవాఁడు.

గుణవంతుఁడా? - కాదు, నిర్గుణశ్చ-నిర్గుణుఁడు.

కావున నిట్టి సహజానందస్వరూప మందుండక, మృగ తృష్ణను జలంబని భ్రమయు హరిణము చాడ్పున, దుస్సంకల్ప వశోపాధిచే, నిమ్నోన్నతో వరమున కేల యేతెంచితిని ? యెన్నిజన్మముల నెత్తనలసి యున్నదో కదా ! దైవమా ! యని చింతించెను. (వివరణ) మనో సరస్సనగా - సంసారము, తత్సుఖము లాభాసములు " నిత్యంకింథావసిచల విషయా ననుభవితుం - సుఖలేశా భాసానురుతరదుఃఖాన్ ఓ చిత్తమా ! సుఖ లేశముల యొక్క ప్రతిబింబములును, దుఃఖ ప్రదములును చలన శీలములునగు, విషయముల ననుభవించుట కేలపఱుఁగు లిడుచున్నావు !

శ్లో॥ భోగామేఘ వితానస్థో * విద్యుల్లేఖేవ చంచలా
ఆయురప్యగ్ని సంతప్త * లోహస్థ జలబిందువత్

తా॥ భోగములు, మేఘముల నెడుం చాందినీయందలం కరింపఁబడిన, విద్యుల్లత మెరుపుతీవ వలె నతి చంచలములు, ఆయు వన్ననో, దగ్ధాయః పిండస్థ జల బిందువు వంటిది. చిరస్థాయి కాదని భావము. కావున నిట్టి దుఃఖ భాజనమగు సరస్సున కేలయరుగుదెంచితినని జీవుఁడు, నిశ్చేష్టుఁడై యేమియుఁ దోఁచక మొఱ లిడుచుండెనని తాత్పర్యము

ఉ॥ ఎవ్వనిచే జనించు జగ * మెవ్వనిలోపలనుండు లీనమై
యెవ్వనియందు డిందుఁ బర * మేశ్వరుఁడెవ్వఁడు, సర్వము దానయైనవాఁ
డెవ్వఁడు, వానినాత్మభవు * నీశ్వరునే శరణంబు వేఁడెదన్

తా॥ సకల భువనసృష్టిలయ నియామకత్వంబులును, ఉపాదాన కారణత్వమును. ఆది మధ్యాంత రహితత్వమును, సర్వనామ రూపత్వ మెవ్వనిచే ధరింపఁబడుచున్నదో. యట్టి యీశ్వరుని శరణుఁజొచ్చుచున్నాను.

రహ॥ "ఎవ్వనిచే జనించు, జగమెవ్వని లోపలనుండు లీనమయి".
శ్రు॥ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేనజాతాని జీవంతి

యత్ప్రయంత్యభి సంవిశంతీతి - ఈ భూతము లెవని వలన నుత్పత్తియై వృద్ధిఁబొంది, తరంగములవలె నెవనియందు లీన మగుచున్నవో.

శ్లో॥ జన్మాద్యస్య యతోఽన్వయాది తరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞ స్స్వరాట్ ॥

తా॥ ఆభాసితములగు సర్వపదార్థములయం దన్వయవ్యతిరేకములచే నే స్వయంప్రకాశమానుఁడు. ప్రత్యభిజ్ఞుఁ (తెలియఁబడ్డ వాఁ) డగు చున్నాడో, యన్వయమనగా నన్నమయాది కోశములయందును. "సూత్రేమణిగణా ఇవ" అనునట్లు లంతర్యామియై యుండుట, వ్యతిరేకమనగాఁ బృథగ్విధముగా యుండు కోశాదులం దవచ్ఛేదముగా నుండుట - యాభాస వాదమనగాఁ బ్రతిబింబవాదము. అవచ్ఛేదవాదమనగా వ్యవహారోపయోగము లేనిస్థితి-స్తంభము - ఆయి యున్నగునవి. మూలకారణుఁడనగా "మూలప్రకృత్యామే వాసౌనిర్గుణః ప్రతిబింబితః" మూలప్రకృతియందే నిర్గుణుఁడగు పరమాత్మ ప్రతిబింబించెనో యట్టి యీశ్వరుని శరణు జొచ్చెదనని తాత్పర్యము.

కం॥ ఒక పరిజగములు వెలినిడి
యొకపరి లోపలికిఁ, గొనుచు ♦ నుభయముఁదానై
సకలార్థ సాక్షియగు, న
య్యకలంకుని నాత్మమూలు ♦ నర్థిఁ దలంతున్ ॥

తా॥ సృష్టి కాలమం దింద్రజాలికునివలె భువనములు-దర్పణ ప్రతిబింబితములైనటులు వెలికిఁజూపి ప్రళయకాలమందుఁ దనయందు లయపఱ్చుకొనుచుఁ దరంగ విజృంభణోప సంహారములుఁ (పెరుఁగుట విరుఁగుట) లు, సముద్రమే యైనటు, లుభయము దానై, సకలవిషయములకు సాక్షియై, శుద్ధసత్వస్వరూపుఁడు, నాత్మకు నధిష్ఠానమునగు పరమాత్ముని ధ్యానించెదను.

రహ॥ ఒక పరిజగముల వెలినిడి; " ముఖాభాసకోదర్పణే దృశ్యమానో ఖత్వాత్పృధక్త్వేన నైవాస్తివస్తు ణతా దర్పణ ప్రతిబింబము. తన ముఖముకంటె వేరు వస్తువు కానటుల యధాదర్పణాభావ, "ఆభాస హానౌముఖం విద్యతే కల్పనా హీనమేకం " దర్పణము లేకపోవుచుండఁగా నాభాసము - ముఖ ప్రతిబింబిత మెటుల నభావమో, భావా భావము, లుభయముఁదానే. యగునో, లేక, " ఊర్ణనాభిర్యథాతం తూక్ సృజతే సంహరత్యపి - జాగ్రత్స్వప్నేతథా జీవోగచ్ఛత్యా గచ్ఛతేపునః॥ " సాలి పురుపు తంతువులను సృజించి మఱలఁ దనలోనికి నుపసంహరించు చున్నదో, యట్లే పారమార్థిక జీవుఁడు జాగ్రత్స్వప్నములను సృష్టించి, యుపసంహరించు చున్నాడయిననుఁ దానొక్కరుఁడే

యగు నో, సర్వసాక్షి "మనసః సాక్షీ బుద్ధేః సాక్షీ - ప్రాణస్యద్రష్టాతమసో ద్రష్టా" అను శ్రుతి చెప్పిన నార్యునివలె సర్వసాక్షి యగుచున్నాడో మరియు "విశ్వం దర్పణదృశ్యమాననగరీతుల్యం నిజాంతర్గతం - పశ్యన్ ఆత్మని మాయయా బహిరివోద్భూతం యథానిద్రయా - యస్సాక్షీకురుతే ప్రబోధ సమయే - ఆత్మాన మే వా ద్వయం - తస్మై శ్రీ గురుమూర్తయే నమఇదం శ్రీ దక్షిణామూర్తయే" దర్పణ ప్రతిబింబ తుల్యము (ఆభాస)గాఁ దనలోనుండు విశ్వమును స్వప్నమునందు, మాయాస్వరూపమగు నిద్రాశక్తిచే సత్యమైన నగరమువలెఁ బ్రత్యక్షముగా దృశ్యమై, ప్రబోధ (మెలకువ) గలిగిన తోడనే స్వప్నమునకు సాక్షియై, యద్వయాత్మగాఁ దానొక్కఁడే శేషింపఁబడుచున్న గురుమూర్తి (శ్రీ శంకర స్వరూపదక్షిణామూర్తి కొఱకు నమస్కారము) కావున నట్టి సాక్షినిఁ గొల్తునని యభిప్రాయము.

కం॥ లోకంబులు లోకేశులు
లోకస్థులుఁ దెగినఁదుది, న లోకంబగు, పెం
జీఁకటి కవ్వల నెవ్వం
డేకాకృతి వెలుఁగునతని నే సేవింతున్

తా॥ ప్రళయాంతమందు స్థితమగువాని వర్ణించుచున్నా

డెటులన భువనములుఁ దత్పరిపాలనంబును, దద్గత జంతువులును నశించిన పిదపఁ బెంజీఁకటి కావలనే కాక్రియై ప్రకాశించు, నిషేధావశిష్టుఁడగు వికారరహితుని సేవించెదను.

రహ॥ లోకములనగా సూక్ష్మభూత పంచీకరణములోని గోళకములు బ్రహ్మాండ (స్థూల) పంచీకరణము "బ్రహ్మణోరవ్యక్తం. అవ్యక్తాత్ మహాః మహాతః పంచతన్మాత్రాణి – పంచతన్మాత్రేభ్యో – పంచ భూతాని పంచభూతేభ్యో మహాభువనాని " బ్రహ్మ మువలన నవ్యక్తము [ప్రకృతి లేక మాయ] అవ్యక్తము వలన మహత్తత్వము దానివలనఁ బంచ తన్మాత్ర [శబ్దాది విషయములు] లు, వాటివలన బ్రహ్మాండములును సృజింపఁ బడినవి, దీనిని యను లోమమందురు. [క్రిందికి దిగుట] సూక్ష్మ పంచీకరణము, సత్వరజస్తమోగుణములచేఁ బంచ భూతములను విభజంచి పంచీకరించుఁగా.

సత్వ – సమష్టివలన నంతఃకరణ చతుష్టయము – [మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములు]

సత్వవ్యష్టివలన – జ్ఞానేంద్రియ పంచకము – (త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వాఘ్రాణములు) రజోసమష్టివలన – ప్రాణపంచకము (పాణోపాన – సమాన ఉదాన – వ్యానవాయువులు) రజోవ్యష్టివలన –

కర్మేంద్రియములు-(వాక్పాణి పాదపాయూపస్థలు) తమోగుణయుక్త పంచభూతములును. అర్థభాగములు చేసి యొక యర్థభాగముఁ జతుర్భాగములు జేసి - మిగతా యర్థభాగములలో ⅛+⅛ చొప్పున గలిపిన మొడలగోళకము లేర్పడునుగోళకములనగా నింద్రియ స్థానములు - కావున లోకంబులనగా - గోళకములు - లోకేశులనగా నింద్రియములు - లోకస్థులనగా - నింద్రియాధి దేవతులు - తెగిన తుది నశించినపిమ్మటఁ గ్రమలయము (విలోమము) గా "శ్రు॥ యచ్ఛేద్వాఙ్మన సీ ప్రాజ్ఞ - స్తద్యచ్ఛేద్జ్ఞాన ఆత్మనిఁ జ్ఞానమాత్మని మహతినియచ్ఛేత్తద్యచ్ఛేచ్ఛాన్త ఆత్మని" వాగింద్రియమునుమనస్సునందును - మనస్సును - బుద్ధియందును - బుద్ధిని మహత్తత్వము (మహాబిందువు లేక సూర్యునందు) మహత్తత్వము - అవ్యక్తమునందును - అనగా బెంజీఁకటియందును - బెంజీఁకటి కావలనేకాకారముగా నుండువానినిఁ గొలిచెదనని తాత్పర్యము - విలోమ మనగా నధోభాగమునుండి యూర్ధ్వభాగము.

కం॥ నర్తకుని భంగిఁ బెక్కగు
మూర్తులతో నెవ్వఁడాడు ♦ మునులు, దివిజులున్
గీర్తింప నేర రెవ్వని
వర్తన మొరు లెఱుఁగ రట్టి ♦ వానినుతింతున్

బాహ్య॥ నాట్యశీలునిగతిఁ బెక్కు వేషము [రూపము] లతో నెవ్వఁడు విహరించునో, మునులు దేవతు లెవనిని. గొనియాడుట కసమర్థులో యెవనియొక్క రహస్య మితరు లెఱుఁగఁ జాలరో, అట్టి వాని నుతి యించెదనని తాత్పర్యము.

రహ॥ అనేకములగు నుపాధులయం దంతర్యామియై నటు నిభంగిఁ జలించునో, యనగా ''యఃపృథివ్యాంతిష్ఠ్న పృథివ్యామంతరో యం పృథివీన వేదయస్యపృథివీ శరీరంయః పృథివీమంతరోయ మయత్యేష - తఆ త్మాన్తర్యామ్యమృతః" యేది భూమియందున్నదై భూమికంటె నభ్యంతరమో - భూమి దేనినిఁ దెలిసికొనలేదో, భూమి యెవనికి (ఉపాధి) శరీరమో, యేది భూమి లోపల నున్నదై నియమించు చున్నదో, యది నాశనములేని నీయొక్క యంత ర్యామి స్వరూపమై యున్నది. దివిజులు, మునులు గీర్తింప నేరరెవ్వని " అతీతః పంథానం తవచమ హిమాఙ్మనసయో - రతద్వ్యావృత్త్యాయం చకిత మభిధత్తే శ్రుతిరపి॥ " హే శంకరా ! నీ యొక్క మహిమము మార్గము నతిక్రమించి యున్నది యనగా వాఙ్మనస్సుల కగోచరమైనది - శ్రుతికూడ భయపడి వణఁకుచు నతద్వ్యావృత్తి - యతత్వమసియనగాఁ దత్, త్వం, అసి, యనుభేదము

లేనిదై, యంతా బ్రహ్మమేయని చెప్పినది కావున
నగమ్య గోచరుఁడగు వాని నుతింతునని భావము

ఆ॥ వె॥ ముక్తసంగులైన * మునులు, దిదృక్షులు
సర్వభూత హితులు * సాధుచిత్తు
లసదృశవ్రతాఢ్యు * లై కొల్తు రెవ్వని
దివ్యపదమువాఁడు * దిక్కునాకు ॥

బాహ్య॥ సర్వసంగ పరిత్యాగులును, బ్రిత్యగ్దర్శనేక్షణ
వాంఛితులైనవారును. సర్వభూత దయాపరులును,
సాధు హృదయులును, కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది
వ్రతశీలురును. నెవని పదకంజములను భజింతురో
యట్టివాఁడు నాకు దిక్కని తాత్పర్యము,

రహ॥ సంగ మనగా "భావాభావ పదార్థానాం - హర్షా
మర్ష వికారదా మలినా వాసనాయైషాసాసంగఇతి
కథ్యతే॥ " ప్రాప్తాప్రాప్తముల యందుఁ గలుగు
హర్షా మర్ష (సుఖదుఃఖ) ములయందు మగ్నమయి
వికారమును బొందు చిత్తముయొక్క మలిన వాస
నయే సంగమట్టి సంగమును విడిచిన వారును, దిదృ
క్షులు, తీవ్రమైన, యాత్మదర్శనేచ్ఛాసక్తులు -
భూతహితులు - "సేవనం సర్వభూతానాం" యను
విధివాక్యము చొప్పున, భూతదయాపరులును, నస
దృశ వ్రతాఢ్యులును, కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది
వ్రతములు (కష్టసాధ్యములగు వ్రతముల నాచ

రించువారు నెవనినిఁ గొలుతురో యాతఁడే నాకా
ధారమని తాత్పర్యము.

సీ॥ భవము దోషంబు, రూ ♦ పంబు, గర్మంబునా
హ్వాయములు, గుణములె ♦ వ్వానికి లేక
జగములఁ గలిగించు ♦ సమయించు కొఱకునై
నిజమాయ నెవ్వఁడి ♦ న్నియును దాల్చు
నా పరేశునకు, న ♦ నంతశక్తికి బహ్మ
కిద్ధరూపికి రూప ♦ హీనునకును
జిత్రచారునికి, సా ♦ క్షికి నాత్మరుచికినిఁ
బరమాత్మునకుఁ బర ♦ బ్రహ్మమునకు

ఆ॥ మాటలను నెఱుకల * మనములఁ జేరంగ
గాని శుచికిసత్య * గమ్యుఁడగుచు
నిపుణుఁడైనవాని * నిష్కర్మతకు మెచ్చు
వానికే నొనర్తు * వందనములు

భావ॥ పరమేశ్వరుఁడు, తనకు జన్మ కర్మనామరూపగు
ణాదులు లేకున్నను, జగములయొక్క సృష్టిస్థితి
లయాదుల కొఱకు స్వకీయ, మాయాసంబంధముచే
నన్నియుఁగల వానివలె ననంత శక్తి గలిగియుం
డెనో, యట్టి (వ్యాపక) స్వరూపునకు సిద్ధ — ప్రసి
ద్ధునకు నాశ్చర్య ప్రవర్తకునకు — వాక్కులకును
మనస్సునకును, — దెలియుట కసాధ్యమగు వానికి
సత్యముచేతఁ బొందఁ దగినవానికిని, నేర్పరియైన

వానికి, నైష్కర్మ్యతకు మెచ్చువానికి వందనము లొనర్చుచున్నానని తాత్పర్యము నైష్కర్మ్యత - కర్తృత్వరాహిత్యత)

రహ॥ భవము - జన్మ, మనగా షడ్వికారములు. అస్తి - జాయతే - వర్ధతే - పరిణమయతే - నశ్యతే - వినశ్యతే అను వికారములు - దోషము - పాపము "నపుణ్యంన పాపంన సౌఖ్యంన దుఃఖంన మంత్రో నతీర్థోన వేదానయజ్ఞాః-అహంభోజనంనైవ భోజ్యం న భోక్తా చిదానందరూపశ్శివోహంశివోహం ॥" పాప పుణ్య, సుఖ, దుఃఖ, మంత్ర, తీర్థ, వేద యజ్ఞ, భోజన, భోజ్య, భోక్తృ (త్రిపుటి) నేను, గాను చిదానంద రూపుఁడను శివుఁడను రూపాదులు "నాహం రూపం నామనాహంనకర్మ" నామ రూప కర్మములు నాకు లేవు. అయినను జగత్సృష్టి సంహారముల కొఱకు నన్నియును మాయచేఁదాల్చి నట్లు లగుపడునో "మాయాకల్పిత దేశకాల కలనా - వైచిత్ర్య చిత్రీకృతం - మాయావీవ విజృంభయత్య పిమహాయోగీవయస్వేచ్ఛయా" తా॥ మాయా కల్పిత దేశ కాలాది భేదముచే నెఱుంగఁబడి విచిత్రముగాఁ జిత్రీకరింప (ఆకారముగా జేయ) బడిన జగత్తును, మాయావి - ఇంద్రజాలి కుని వలె యోగమాయచేఁ ద్రిప్పుచున్న వానికి

ననగా నాత్మయొక్క సాన్నిధ్యముచే బ్రకృతికి సత్తా కలిగినదని భావము " జగంతి నిత్యం పరితో భ్రమంతియత్సన్నిధౌ చుంబక లోహవద్ధి " త్వా పరమాత్మ యొక్క సాన్నిధ్యముచే - సూదంటు రాతి సమీపముననున్న యినుమునకుఁ జలనముఁ గలిఁగినట్లు కలిఁగెనని భావము - అట్టి మాయావికి సిద్ధరూపికి - బంగారపు - కణికకంటె - భూషణా మునకు నెక్కువ ప్రకాశత కలిగినట్లు ప్రపంచ రూప ప్రసిద్ధునకుఁ జిత్రిచారునకు, నంతర్యామికి సాక్షికి, నాత్మరుచికి, మనోరూప ప్రకాశకునకును వాగాదులక గోచరుఁడును - నిష్కర్మతకు మెచ్చు వానికిని " బహిఃకృత్రిమ సంరంభోహృది సరంభ వర్జితః - అకర్తాంతర్బహిః కర్తాలోకే విహర రాఘవ " పైకిఁ గపటాడంబరమును - ఆంతర ముస సంరంభ వర్జితుఁడై లోకమందు వర్తించవ లెను. అట్టివాఁడు. నిపుణుఁడు అట్టి నిపుణునిచేఁ జేయఁబడు కర్మ - నిష్కర్మయట్టి నిష్కర్మతకు మెచ్చునట్టి వానికి నమస్కరించెదనని భావము -

సీ॥ శాంతున కపవర్గ ♦ సౌఖ్యసంవేదికి,
నిర్వాణ భర్తకు ♦ నిర్విశేష
నకు, ఘోరు నకు గూఢు ♦ నకు, గూఢవర్తికి
సౌమ్యున కధికవి ♦ జ్ఞానమయున

కఖిలేంద్రియ ద్రష్ట ♦ కధ్యక్షునకు బహు
క్షేత్రజ్ఞునకు దయా ♦ సింధుమతికి
మూల ప్రకృతి కాత్మ "మూలున కఖిలేంద్రి
య, జ్ఞాపకునకు, దుః ♦ ఖాంత కృతికి

ఆ॥ నెఱిన సత్యమనెడి ♦ నీడతో వెలుఁగుచు
నుండు నెక్కటికి, మ ♦ హో త్తరునకు
నిఖిల కారణునకు ♦ నిష్కారణునకు, న
మస్కరింతు నన్ను ♦ మనుచు కొరకు॥

బాహ్య॥ శాంతమూర్తియు, సహజానంద సంవేదియు, నిర్వాణ (మోక్ష) ప్రదాతయు, విశేష రహితుఁడును - ఘోరుఁడనగా - శివస్వరూపుఁడును, గూఢుఁడనగాఁ దహరాకాశమునందుండు వాఁడును - గుణశీలుఁడును, - సర్వజ్ఞుఁడును, నింద్రియాతీతుఁడును - సమస్త క్షేత్రములను దెలియువాఁడును - దయాసింధువును - మూల ప్రకృతి యనగా సృష్టి ప్రారంభోపాదాన కారణుఁడును - దనకుఁదానే మూలమైన వాఁడును - నింద్రియ కృతక్రియలకు ద్రష్టయును మాయా (ప్రతిబింబ) యుతుఁడైనను దానొక్కఁడేయై యుండు వాఁడును - సంసారోత్తారకుఁడును - బ్రపంచాధిష్ఠాన కారణుఁడును - బరిశీలించినచో నిష్కారణుఁడును నగువానికొఱకు నన్ను బ్రతికించుటకునై నమస్కరించు చున్నాను

రహ॥ శాంతున కనగా ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః అను అధ్యాత్మికాది శాంతి త్రయముచే నుపసంహరింపఁబడువాఁడు, - అధ్యాత్మిక దుఃఖము - తలపోటు, కడుపునొప్పి మున్నగునవి * యాధి భౌతిక దుఃఖము-వృశ్చిక, సర్ప దష్టాదులు, - అధి దైవిక దుఃఖము - పిడుగు, భూకంపము మున్నగు దుఃఖ త్రయరహితుఁడును - అపవర్గ సౌఖ్యసంవేది బంధ మోక్ష రహిత సహజానందాను భవవేదియును - మోక్ష ప్రదాతయు, నిర్విశేషుఁ డనగా నేతి నేతి వాక్యములచే నింద్రియ సహిత శరీరత్ర యనిషేధావశిష్టుఁడు, ఘోరుఁడు మంగళ (శివ,) స్వరూపుఁడును గూఢుఁడు "ఏకోదేవః సర్వభూతేషు గూఢః సర్వభూత హృదయ బిలములయందుగూఢముగా నుండువాఁడు, గుణధర్మి, - సత్వ రజస్తమోగుణములే ధర్మముగాఁ గలవాఁడు (శబల బ్రహ్మము) ఇంద్రియ ద్రష్ట - జ్ఞానేంద్రియాదులకుఁ దమ తమ విషయాది క్రియలందుఁ బ్రేరేపించి - భ్రూయుగ స్థానమందుండు ఆజ్ఞా చక్రమందు ద్రష్టృత్వము వహించువాఁడు -బహుక్షేత్రజ్ఞుఁడు "క్షేత్రజ్ఞంచా పిమాంవిద్ధి సర్వక్షేత్రేషుభారత" భాః - సూర్యుని యొక్క - రహస్యమైన యంతర జ్యోతియందు - త - తపించు వాఁడా - సహ్వా

ధులయందున్న - నన్ను క్షేత్రజ్ఞునిగాఁ దెలిసికొ
నుము. కావున నట్టి క్షేత్రజ్ఞుఁడును - దయాసిం
ధువు - " ఈశ్వరానుగ్రహా దేవపుంసామద్వైత
వాసనా" ఈశ్వరానుగ్రహాము వలననే పురుషులకుఁ
నద్వైత విచారణయందిచ్ఛ గలుగునట్టి దయాసింధు
నకు, నఖిలేంద్రియ జ్ఞాపకునకు, నిదిఘటము, నిది
పటమునసు, నింద్రియార్థఁ విషయములను దెలియ
జేయు తెలివియే రూపము గలవాఁడు నెఱినస
త్యమనెడి నీడతో వెలిఁగెడు నెక్కటి" "శ్లో॥ శివం
శైవం భావం శివమపిశివాకారమ శివం - నసత్యం
శైవం తత్శివమ పిశివం శైవమనిశం - శివం శాం
తం మత్వా శివపరమ తత్వం శివమితి - నజానే
తత్తత్వం శివమితి నమోవేద్య శివతే తా॥" శివుని
భావము శైవం (పరమాత్మ భావము ప్రకృతి
యని యర్థము) అయినను శివా కారము - అశివ
మనగా నమంగళము. అనగా బ్రకృతి బ్రహ్మసం
బంధమైనను - సుఖరూపము కాదని యర్థమెపుడును
శైవము శివమే యయినను సత్యము కానేరదు.
" బ్రహ్మ సత్యం జగన్మిథ్యయనియాశయ మట్టి
శివ స్వరూపమును - పరమ తత్వ స్వరూప మని
తెలిసికొనఁ జాలనో యట్టి తెలియఁ దగిన శివుని
కొఱకు నమస్కరించు చున్నాను. (వివరణ) ప్ర

కృతియే నీడ - అదియే శైవం - పరమాత్మయే శివుఁడు - అదియే సత్య మట్టి ప్రకృతితోఁ బ్రకా శించు పరమాత్మ యనగా నసత్యమనెడు నీడతోఁ బ్రకాశించు, నెక్కటి - ఏకమనగా నొక్కఁడుఁడై యుండువాని కొఱకు నమస్కరించు చున్నాను - మఱియుఁ గారణుఁడు "మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మింగర్భందధామ్యహం - సంభవస్సర్వభూతానాంతతో భవతి భారత" హే. అర్జునా? నాకు యోనిః - గర్భాధాన స్థానము, మహద్బ్రహ్మ - గుణసామ్యావస్థయగు ప్రకృతి, దానియందు - గర్భం - యీ క్షణరూప సంకల్పమును ధరించు చున్నాను, దానివలన సర్వభూతములుఁ బుట్టుచు న్నవి. కావునఁ గారణుఁడు, మరియు నిష్కార ణుఁడు "శ్లో॥ నకారణంకార్యమతీత్యనిర్మల-స్సదై వతృప్తోహమితీ హభావయ" నేను కార్య కారణ ముల నతిక్రమించి నిర్మలుఁడనై, సదా తృప్తిఁగ లవాఁడనైయున్న వాఁడనని భావించుము - అట్టి నిష్కారణునకు నమస్క రింతునని జీవ ప్రార్థన.

కం॥ యోగాగ్ని దగ్ధ కర్ములు
యోగీశ్వరులే మహాత్ము ♦ నొండెఱుఁగక, స
ద్యోగ విభావితమనముల
బాగుగ వీక్షింతురట్టి ♦ పరము భజింతుఁ

బాహ్య॥ ధ్యానయోగాగ్నిచే దగ్ధకర్మలగు యోగీశ్వరులే
మహాత్ముని నితరము నెఱుఁగక సచ్చిదానందా
త్మానుసంధానులై వీక్షించు చున్నారో, యట్టి
పరమాత్ముని భజింతును.

రహ॥ – యోగాగ్ని దగ్ధకర్ములు "శ్లో॥ యస్యసర్వే సమారంభాః - కామ
సంకల్ప వర్జితాః - జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్మాణం తమాహుః పండితం
బుధాః॥" యెవనియొక్క కర్మలు కామ సంకల్ప వర్జితములై
ప్రారంభింపఁ బడునో, వానిని జ్ఞానాగ్నిచే దహింపఁబడిన కర్మ
లుఁగల వానిగాఁ, బండితులు వక్కాణింతురు - యోగీశ్వరులు
శ్లో॥ ధ్యాతృధ్యానే పరిత్యజ్య క్రమాద్ధ్యేయైక గోచరం నివాతదీప
వచ్చిత్తం సమాధి రభిధీయతే" నేను ధ్యానించు చున్నానను
తెలివియును, ధ్యానమును జిత్తమెపుడుఁ గ్రమంబునఁ బరి
త్యజించి, నివాత దీపముపలె, ధ్యేయైక గోచర మగునో, యాస్థి
తిని సమాధియని చెప్పుదురు –

శ్లో॥ వృత్తయస్తుతదా సీమజ్ఞాతా హ్యాత్మగోచరాః
స్మరణాదను మీయంతేవ్యుద్థి తస్య సముద్థితాత్॥

తా॥ అట్టి స్థితియందు వృత్తులు గోచరింపకున్నను – స
మాధినుండి లేచిన వానికి వృత్తులు స్మరింపఁబడు
చున్నందున, యాత్మాకార వృత్తుల నుమాన ప్ర
మాణముచే గోచరించు చున్నవని యభిప్రాయము

శ్లో॥ అనాదా విహసంసారె సంచితాః కర్మ కోటయః
అనేన విలయంయాంతి * శుద్ధోధర్మో వివర్ధతే॥

తా॥ అట్టి సమాధ్యభ్యాస యోగముచే ననాద్య విద్యా
సంస్కార సంచిత కర్మకోటులు నశించి శుద్ధ

బ్రహ్మ ప్రవృత్తి వృద్ధిఁ బొందుచున్నది.

శ్లో॥ అమునా వాసనా జాలే నిశ్శేషం ప్రవిలాపితే
సమూలోన్మూలితే పుణ్య * పాపాఖ్యేకర్మసంచయే

అట్టి యభ్యాస యుక్తునిచే వాసనా జాలము నిశ్శే షముగా విలయమును బొందుచుండగాఁ, పుణ్య పాప కర్మ సంచయము సమూలముగా నున్మూలింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ పరోక్షంబ్రహ్మవిజ్ఞానం * శాబ్దం దేశిక పూర్వకం
బుద్ధిపూర్వకృతం పాపం*కృత్స్నందహతివహ్నివత్॥

తా॥ ఇట్టి దేశిక ప్రబోధ పూర్వకమగు, పరోక్షజ్ఞానము బుద్ధి పూర్వకముగాఁ జేసిన సమస్త పాపము నగ్ని హోత్రమువలె దహించును కావున, నపరోక్షాను భవముఁ గలిగిన యోగికిఁ గర్మలు నశించునని వేఱే చెప్పనేల? నట్టి యోగీశ్వరు లితరము నెఱుఁ గక నాత్మ యోగ విభావిత మనస్సుచే నెవనిని వీక్షింతురో, యట్టి పరముని భజింతునని తాత్ప ర్యము.

సీ॥ సర్వాగమామ్నాయ • జలధికి నపవర్గ
మయునికి నుత్తమ • మందిరునకు
సకల గుణారణి చ్ఛన్నబోధాగ్నికిఁ
దనయంత రాజిల్లు • ధన్యమతికి
గుణలయోద్దీపిత • గురుమాన సునకు, సం

వర్తిత కర్మని ♦ ర్వర్తితునకు
దిశ లేని నాబోటి ♦ పశువుల పాపంబు
లడఁచువానికి సమ ♦ స్తాంతరాత్ముఁ
ఆ॥ డై, వెలుంగువాని ♦ కచ్ఛిన్నునకు భగ
వంతునఁకు దనూజ ♦ పశునివేశ
దారసక్తులయిన ♦ వారి కందఁగరాని
వాని కాచరింతు ♦ వందనములు

బాహ్య॥ సమస్త మంత్రశాస్త్ర జలధియును - మోక్షమను ప్రసిద్ధ నామకుఁడును, వైకుంఠమే యుత్తమమగు మందిరము గలిగినట్టియు - సత్వర జస్తమ గుణములను, యరణి (దారువు) చేఁ గప్పఁబడిన బోధాగ్ని కలవాడును - స్వప్రకాశమానుఁడును, గుణలయముచే స్వచ్ఛమై ప్రకాశించు పరాస్వరూపుఁడును - బ్రళయమందు నశింపఁజేసి సృష్టికాలమందుఁ గర్మనిర్వర్తించు వాఁడును - దిక్కులేని నావంటి పశు ప్రాయుల పాపంబు లడఁచు వాఁడును - భూతాంత రాత్ముఁడై ప్రకాశించు వాఁడును - నిరావరణుఁడును - దారా పుత్రాదుల యం దాసక్తులైనవారలకు విదూరుఁడు నగువానికి వందనము లాచరింతునని తాత్పర్యము.

రహ॥ సర్వాగమా మ్నాయ జలధికి "విధాత్రీ ధర్మాణాంత్వమసి - సకలా మ్నాయ జననీ" హే తల్లీ!

సకల మంత్ర శాస్త్రములకు జననివై యున్నా
వనగా వేదములలో మధ్య భాగమైన మంత్రో
పాసనా భాగము పరాప్రకృతియే యగుటచేఁ బర
యనగాఁ బరమాత్మయో యగునుఁ ప్రకృతి పురు
షుల కభేద మగుటచే నట్టి సహస్ర కోటి మంత్ర
రూప జలధియగు వాఁడును - నపవర్గమనగా సృష్టి
రహిత స్వరూపము- "శ్రు॥ ప్రపంచోయది విద్యేత
నివర్తేత నసంశయః - మాయామాత్ర మిదంద్వై
త మద్వైతం పరమార్థతః" - (వర్గమనగా)
సృష్టి - ప్రపంచము, నిజముగా సృష్టింపఁ బడిన
యెడల నివర్తింపక తప్పదీ ప్రపంచ మనగా ద్వై
తము మాయాం మాత్రమేకాని ప ర మా ర్థ ము న
నద్వైతమే యగును - కావున నట్టి యపవర్గము
యుండును - నుత్తమ మందిరునకు - పృథివ్యాది
యవ్యక్త పర్యంతము ననాత్మయగుటచే నశ్వర
మనియుఁ దత్పర మనశ్వరమనియుఁ జెప్పఁ బడు
టచే నుపాధిరహిత స్థితియగు నుత్తమ (అవ్యక్తా
తీత) మందిరము గలవాఁడును - సకల గుణారణి
చ్ఛన్నబోధాగ్నికి - సత్త్వాది గుణారణిచేఁ గప్పఁ
బడిన జ్ఞానాగ్నికలవాఁడును-అనగా "శ్రు॥ ఆత్మా
నమరణింకృత్వా ప్రణవంచోత్తరారణిం - ధ్యాన
నిర్మథ నాభ్యా సాత్పాశం దహతి పండితః" పండి

తుఁడు తన మనస్సును క్రింది యరణి -(అగ్ని జనక దారువును,) ప్రణవమును, పైయరణి (దారుశకలము) చే మర్దించిన, జ్ఞానమను, వహ్ని జనితమైన మోహ పాశమును దహింపఁజేయు చున్నాడు - కావున నట్టి బోధాగ్ని స్వరూపుఁడును - తనయంతరాజిల్లు ధన్యమతికి - స్వయం ప్రకాశ మానుఁడును - " సోఽక్షరః పరమ స్వరాట్ " గుణములు లయించినఁ బరిభూయిత (ఎగరఁ గొట్టఁబడిన) ధూమాగ్నివలె నుద్దీపితుఁడును - ప్రళయమునందు గర్మ నశింపఁ జేయువాఁడును - పశువుల వంటి జీవుల పాపంబు లడఁచు వాఁడును- యనవచ్ఛిన్నుఁ డనగా - బుద్ధ్యాదులచే గప్పఁబడని వాఁడును - దారా పుత్రాదులయందుఁ బ్రేమ గలుగు వారికందరాని వాడనఁగా "శ్లో॥ సంసార పాశదృఢ బంధ నిపీడి తస్య - మోహాంధ కారభయకూపని పాతితస్య - కామాభి లాషవివి ధోరగ దంశితస్య- దీనస్య మేదయాంకురు కరుణైకపాత్ర" హే కరుణైక పాత్రా ! దృఢ బంధకమగు దారాపుత్రాదికమను సంసారముచే బద్ధుఁడ నైనట్టియు, మోహమను నంధకార కూపంబునఁ గూలినట్టియు గామాభిలాషములను వివిధ సర్పములచేఁ గరువఁ బడినట్టియు, దీనుఁడనగు ననుఁ గరుణించుము (అనగా

సంసారాసక్తుల కందరాని వాఁడని (వ్యంగ్యము) అట్టి వానికి వందనము లొనర్తును. మరియు

సీ॥ వరధర్మ కామార్థ ♦ వర్జిత కాముఁలై
విబుధు లెవ్వాని సే ♦ వించియిష్ట
గతి బొందుదురు చేరి ♦ కాంక్షించువారి క
వ్యయ దేహమిచ్చు నె ♦ వ్వాఁడు కరుణ
ముక్తాత్ము లెవ్వని ♦ మునుకొని చింతింతు
రానంద వార్ధిమ ♦ గ్నాంత రంగు
లేకాంతు లెవ్వని ♦ నేమియుఁ గోరక
భద్ర చరిత్రంబుఁ - బాడుచుందు

ఆ॥ రా, మహేశునాద్యు ♦ నవ్యక్తు నధ్యాత్మ
యోగ గమ్యుః బూర్ణు ♦ నున్నతాత్ము
బ్రహ్మ మయిన వానిఁ బరము నతీంద్రియు
నీశుస్థూలు సూక్ష్ము ♦ నే భజింతు

బాహ్య॥ విబుధు లెవ్వనిసేవించి, ధర్మార్థ కామవర్జితులై పురుషార్థమగు మోక్షమును బొందుదురో, యాశ్రితులై యవ్యయ దేహముఁ గాంక్షించు వారికి జన్మ రాహిత్యము నెవఁడొసంగు చుండునో, నంసారవిముక్తాత్ము లెవని చింతింతురో, బ్రహ్మానంద జలధిని మగ్నులగు నేకాంత రంగసాధకు లితర మేమియును గోరక నెవని శుభప్రద చరిత్రముఁ బాడుచుందురో, యాద్యుఁడును నవ్యక్తుఁడును,

నధ్యాత్మ యోగమనగా బ్రత్యగాత్మను దెలియుట యనుయోగముచేఁ బొందఁదగిన వాఁడును, బూర్ణుడును, శుద్ధ బ్రహ్మస్వరూపుఁడును, నతీంద్రియుఁడు స్థూల సూక్ష్మ రూపుఁడునగు వానిని భజింతును.

రహ॥ (త్రివర్గము) ధర్మార్థ కామములను గోరక (అనగా "అంత్యేషు రేమిరేధీరా - న తేమధ్యేషు రేమిరే - అంత ప్రాప్తిం సుఖం ప్రాహుః దుఃఖ మంతర మేతయోః ॥" ధీరులు - ధర్మార్థ కామ మోక్షములలో - మధ్యగానుండు, దుఃఖ వంతములగు నర్థకామముల కంటె నంత్యముల యందుండు, ధర్మ - మోక్షములు సుఖరూపముల గుటచే వాటియందే రమించిరి (కోరిరి) కావున నెవనిని సేవించి యిష్టగతి (మోక్షమును) బొందుదురో, యా శ్రితులైన ముముక్షువులకు నెవఁడ వ్యయ (జన్మరాహిత్య) - విదేహముక్తి నొసంగునో, సంసార బంధ విముక్తులెవనిని ధ్యానింతురో, యానందవార్థిమగ్నాంతరంగ సాధకులు "శ్రు॥ ఏకాకినాసము పగమ్య వివిక్త దేశం-ప్రాణాది రూప మమృతం పరమార్థతత్వం - లఘ్వాశినాధృతిమతా పరి "భావితవ్యం-సంసార రోగహరమౌషధమద్వితీయం" తా॥ ఏకాంతమున లఘ్వాశనులై, ప్రాణాదుల నమృత స్వరూపములుగా గ్రహించి

యనగా, సమష్టిగానుండు మహాభూతములయందలి యమృత స్వరూప బ్రహ్మమే - వ్యష్టిగానుండు ప్రాణాదులయం దమృత స్వరూపముగా నున్నదను భావనమే సంసార రోగహరమైన, యద్వితీయమగు నౌషధ మని గ్రహించవలెను - కావున నేకాంత వాసులై యానందవార్ధి మగ్నాంత రంగసాధకులై "శ్రు॥యత్రనాన్యత్పశ్యతినాన్యచ్ఛృణోతి, నాన్యద్విజానాతి సభూమా" యే స్థితియం దితరము వినఁడో యితరమునుజూడఁడో యితరము నెఱుఁగఁడో, యదియే భూమా (బ్రహ్మ) నంద మట్టి యానందాంతరంగ సాధకులై, బ్రహ్మమును గీర్తింతురో, యట్టి మహేశు, నాద్యుఁడు - సృష్టికిఁ బూర్వమందున్నవాఁడు, అవ్యక్తుఁడు- "శ్రు॥నామరూప భిర్న వ్యజ్యతే త్యవ్యక్తం - నామ రూపములచే వ్యక్తీకరింప దగినవాఁడు కాడు - కావున నవ్యక్తుని - నధ్యాత్మ యోగ గమ్యు - దహరా కాశమునందుండు ప్రత్యగాత్మ నెఱుంగుటయే, యధ్యాత్మ యోగ మట్టి యోగ గమ్యుఁడును, బూర్ణుఁడు " పూర్ణమదః పూర్ణమిదం - పూర్ణాత్పూర్ణము దచ్యతే - పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమే వావశిష్యతే" అదః-నిర్గుణ బ్రహ్మము - ఇదంసగుణ బ్రహ్మము (జగత్తు) రెండును పూర్ణమే - గాని, సగుణ

బ్రహ్మము కంటె - నిర్గుణ బ్రహ్మ మతిశయించు చున్నది - సగుణ బ్రహ్మము (ప్రపంచము) నకు నిర్గుణ బ్రహ్మమును గారణముగా గ్రహించిన వాఁడు, పూర్ణుఁడై, శేషింపఁ బడుచున్నాడు. అట్టి పూర్ణుఁడు నింద్రియా తీతుఁడును స్థూల. సూక్ష్మ రూపుఁడగు వానిని భజింతునని తాత్ప ర్యముఁ

సీ॥ పావకుం డర్చుల ♦ భానుండు దీప్తుల
 నెబ్భంగి నిగిడింతు ♦ రెట్లడంతు
రాక్రియ నాత్మక ♦ రావళిచేత బ్రి
 హ్మాదుల వేల్పుల ♦ నఖల జంతు
గణముల జగముల ♦ ఘననామ రూప భే
 దములతో మెఱయించి ♦ తగనడంచు
నెవ్వఁడు మనము, బు ♦ ద్ధీంద్రి యంబులు దాన
 రైౖ గుణ సంప్ర వా ♦ హంబు నెఱపు

తే॥ స్త్రీ నపుంసక పురుషమూ_ర్తి యును గాక
తిర్యగ మరనరాది మూ_ర్తియును గాక
కర్మగుణ భేద సద సత్ప్ర ♦ కాశిగాక
వెనుక నన్నియుఁ దానగు ♦ విభుఁ దలంతు ॥

బాహ్య॥ అగ్ని హోత్రుఁడు, జ్వాలలను - సూర్యుఁడు కిరణములను నెటు లుద్గత మగునట్లు వి_స్తరింపఁజేసి పిమ్మట న_స్తమింపఁజేసినటు లెవఁడు, వ్యాపక

కళలచే బ్రిహ్మాదులను, జంతు గణములను, మాయా కార్యములగు నామ రూప భేదములతోఁ బ్రకాశింపఁజేసి యస్తమింపఁ జేయునో, మఱియు బుద్ధీంద్రియాది రూపధారియై, గుణవాహినీ పరం పరల నెవఁడు నెఱవేర్చు చుండునో, లింగభేద రహితుఁడై; దేవ, తిర్యఙ్మను రస్వరూప- కర్మగుణ భేద సదసత్తులుఁ గాక పిదప నన్నిరూపములు నెవఁ డు ధరించునో, వానినిఁ దలంతును -

రహ॥ పావకుండర్చుల తగనడంచు శ్రు॥ "యథానిరింధనోవ హ్నిస్స్వయోనావు పశామ్యతే-తథావృత్తిక్షయాచ్చిత్తం - స్వయోనావు పశామ్యతె " ఎటులు నిరింధనాగ్ని స్వకారణమందు లయించునో, యట్లు వృత్తి క్షయమగు చిత్తము స్వకారణమగు నాత్మ యందు లయించును - అట్లు నామరూప విషయము లతో సృష్టించియు పసంహరించు నట్టిన్ని - యెవఁ డు బుద్ధీంద్రియాది విషయాది కముగాఁ దా నే వివర్తోపాదానః (భ్రమః పరిణామముగా) పరిణ మించెనో, శ్రు॥ "సపష ఇహాప్రివిష్టః ఆనఖాగ్రేభ్యో యథాక్షురః క్షురధానేవహితః స్యాద్విశ్వంభరోవా, విశ్వంభరకులాయే తన్నపశ్యన్త్య కృత్స్నోహి సహ్రిణన్నేవ ప్రాణోనామ భవతి వదన్వాక్పశ్యం శ్చక్షుః శృణ్వన్ శ్రోత్రం మన్వానో మనః " ఆ పర

మాత్మ, యొరయందుఁ గత్తివలెఁ దారువునందగ్ని వలె శరీరమందుఁ గోటికొన వఱకుఁబ్రవేసించి యంతటితోఁద్రృప్తిఁ జెందక-నుచ్ఛ్వాసముచేఁబ్రా ణుఁడును మాటలాడుచు వాగూ్రపకుఁడును - జూచుటచేఁ జక్షుస్స్వరూపుఁడును - సంకల్పముచే మనో నామకుఁడు నయ్యెను. గాని యిట్లు తెలిసికొనఁ జాలరు - బుద్ధీంద్రియంబులు దానయై

శ్లో॥ మనశ్చక్షు రాదేర్వి * ముక్తస్స్వయంయో
మనశ్చక్షురా
దేర్మనశ్చక్షురాదిః * మనశ్చక్షురాదేరగమ్య, స్వ రూపస్సనిత్యో్ప పలబ్ధి స్వరూపోహ మాత్మా ॥

తా॥ ఆత్మ - మనశ్చక్షురాదులతో విముక్తి గలిగియున్నది. నాయాక్రియలచే నాయా నామ రూపములు పొంది యున్నది. ఐనను మనశ్చక్షు రాదులచేఁ దెలియఁ బడఁదగినది కాదో, యట్టి సిత్యానందో హమగు వానినిఁ దలంతును. మఱియుఁ - స్త్రీ, పుం, న పుంసకాది, లింగభేదము లేక, వెనుకనన్ని యుఁదానగు "శ్రు॥సచ్చత్యచ్ఛాభవతు నిరుక్తంచానిరుక్తం ఛనిలయనంచానిలయనంచ సత్యాంచా న్వతంచ సత్యమభవతు - ఆ పరమాత్మ సదసత్స్వ రూపుఁడును - వేదాంగమగు నిరుక్తమును - నిల యా నిలయములు - సత్యా సత్యములును - సమ

స్త్రము నయ్యెనో, యాతనిఁ దలంతునని భావము

కం॥ కలఁడందురు ♦ దీనులయెడఁ
కలఁడందురు పరమయోగి ♦ గణముల పాలన్
కలఁడందు ♦ రన్ని దిశలను,
కలఁడు కలండనెడువాఁడు ♦ కలఁడో, లేడో॥

బాహ్య॥ దీనుల పాలిటను – యోగయుక్త గణముల పాలిటను – అన్ని దిశలును ♦ గలఁడని చెప్పబడు వాఁడు కలఁడో. లేడో (ఆర్తుని యొక్క యాలాపము)

రహ॥ భక్తి పరిపక్వమయి – జ్ఞానోత్పత్తికిఁ బూర్వపుస్థితి యనగా జ్ఞానుల కంతటను ♦ భక్తుల కభ్యాసాను సారముగాఁ బ్రత్యక్షమగు చుండును.

శ్లో॥ అగ్నిర్దేవో ద్విజాతీనాం * మునీనాం హృది దైవతం
ప్రతిమా స్వల్పబుద్ధీనాం * సర్వత్ర విజితాత్మనాం॥

తా॥ బ్రాహ్మణులకు నగ్నియును – మునులకు హృదయమందును – అజ్ఞులకుఁ (ప్రతీకోపాసన) ప్రతిమార్చనందును – జ్ఞానులకు నెల్లెడలను దైవము కలఁడని స్మృతి చెప్పుచున్నది. యభ్యాసాను సారమనగా.

శ్లో॥ తం సర్వభూతహృదయేషు * కృతాలయోపి
త్వన్మంత్ర జాప్యవిముఖేషు * తనోషిమాయామ్

త్వన్మంత్రి సాధన పరేష్వపి యాతి మాయా
సేవానురూప ఫలదోసి యథామహీపః ॥

తా॥ హే రామా ! నీవు సర్వభూత హృదయ నివాస ముఁగలిగిన వాఁడవయ్యును - నీ నామ మంత్ర జపవి ముఖులయందు మాయను విస్తరింపఁ జేయుచున్నావు. మంత్రి జపితలయందుఁగూడ మాయ ప్రసరించు చున్నది. దృష్టాంత మెట్లనఁగా, భూపాలుఁ డెట్లాశ్రయము ననుసరించి ఫలదాతయగుచున్న ట్లున్నది. కావున నట్లెంచి న్యూన ఫలదాతవు గాకుము.

శ్లో॥ సంసార సాగర విశాల కరాళ కామ
నక్ర గ్రహ గ్రసన నిగ్రిహ విగ్రిహస్య
మగ్నస్యరాగల సదూర్మిని పీడితస్య
లక్ష్మీన్నృసింహ మమదేహి కరావలంబం ॥

తా॥ హే లక్ష్మీన్నృసింహా ! విశాలమగు సంసార సరమునందుఁ గామ మను మొసలిచే గ్రహింపఁబడిన, విగ్రిహముఁ (శరీరము) గలవాఁడను మఱియు రాగమను నూర్ముల - (తరంగముల) లో మునిఁగి పీడింపఁ బడుచున్న నాకుఁ జేయూత నొసంగుముఁ ఇట్లుజీవుఁడు, కామవిముక్తి కొఱకుఁ బ్రార్థించు చుండెనని భావము.

సీ॥ కలుఁగఁడే నాపాలి ♦ కలిమి సందేహింపఁ
కలిమి లేములు లేక ♦ కలుగు వాఁడు
నా కడ్డపడరాఁడె ♦ నలి, న సాధువులచేఁ
బడిన సాధుల కడ్డ ♦ పడెడి వాడు
చూడఁడే నాపాటుఁ ♦ జూపులఁ జూడక
చూచెడు వారలఁ ♦ జూచువాఁడు
లీలతో నా మొఱా ♦ లింపఁడే మొఱఁగుల
మొఱ లెఱుంగుచుఁదను ♦ మొఱఁగువాఁడు

గీ॥ అఖిల రూపముల్ దనరూప ♦ మైనవాఁడు
ఆది మధ్యాంతములు లేక ♦ యడరువాఁడు
భక్తజనముల దీనుల ♦ పాలివాఁడు
వినఁడె చూడఁడె తలఁపఁడె ♦ వేగ రాడెఁ ॥

బాహ్య॥ కలిమిలేము లెంచక సమముగా దర్శన మొసం గునట్టి వాఁడున్నాడో, లేడో, యని సందేహించు చున్న నా పాలి కలుఁగఁడా, ? ఉండడా ? దుర్మా ర్గులచే బాధింపఁ బడుచున్న సాధు సంరక్షకుఁడగు వాఁడు నాకడ్డపడఁడా ? పరాగ్దృష్టి (బహిర్దృష్టి) వీడి ప్రత్యగ్దృష్టుల (అంతరము) ను జూచువానిని కృపఁ జూచునట్టి దైవము నా పాటు (కష్టము) జూడఁడా? మొఱలు వినుచున్నను (దిగోహితుఁడై) కనుపడక యుండువాఁడు నామొఱ వినలేడా ? తానే యన్ని రూపములు ధరించిన వాఁడును ఆది

మధ్యాంతములు లేని వాఁడునుఁ భక్త, దీనాది జనముల పాలిటి రక్షకుఁడైన వాఁడుఁ విన లేదా ? చూడ లేదా !

రహ॥ కలిమి, లేములు " శ్రు॥ నాసదాసీత్ నోసదా సీత్ " తా॥ యేది సదసత్స్వ రూపము కాదో, అనగా, న+అసత్+ఆసీత్ - న+సత్+ఆసీత్ - నా సదా శీత్

సీ॥ సత్తుగా దాత్మవి ♦ జ్ఞానంబుచే నెంద
భావమై బాధింపఁ బడుట వలన
నెలమిన సత్తుగా ♦ దేనజ్ఞుఁడన టంచు
నజ్ఞాన భూతమై ♦ యలరుచు నికి
సదసత్తు గాదు, వి ♦ చారింపలే దట్టి
ద్రివ్యంబు గడువిరు ♦ ద్ధంబు గాన
నిరవయవము గాదు ♦ నిఖిల జగత్స్వరూ
పము చేత మిగులనే ♦ ర్పడుట వలన

గీ॥ సావయవమునుగాదు ♦ దృశ్యము సుషుప్తి
యందడంగినఁదాను, శూ ♦ న్యంబు గామి
నౌరయ యుభయాత్మకముగా, ద ♦ యుక్తమగుట
నాంజనేయ మదీయ మా ♦ యాతమంబు॥

తా॥ ఇట్టి మాయాకార్య రూపమగు, కలిమి లేములు లేక, నే తినేతి వాక్యములచే నిషేధింపఁగా నవ శేషుఁడగు, మిగిలిన వాఁడు లేడా ?

అయితే యిన్ని స్వరూపములుగా నేల పరిణమించె
ననగా ?

శ్లో॥ అవ్యక్తాహిఁగతిర్దుఖం * దేహ వద్భిరవాప్యతే॥

తా॥ దేహాత్మ బుద్ధులచే, నవ్యక్తోపాసన దుర్లభ్యము
గదా ! కావున సవికల్ప సమాధివల్లనే నిర్వికల్ప
సమాధినిఁ బొందవలెను,

శ్లో॥ జేతుంశక్యం మనోరాజ్యం * నిర్వికల్ప సమాధినా
సుసం పాద్యఃక్రమాత్సోపి * సవికల్ప సమాధినా

తా॥ మనోరాజ్యము (గొంతెమ్మ కోర్కెల) **Vain thoughts** ను నిర్వికల్ప సమాధిచే జయింప
వచ్చును. నా నిర్వికల్ప సమాధిని సవికల్పము
చేతనే సంపాదింప వలయుననగా, సగుణ స్వరూప
మగు నామ రూపాదియుక్త దేవతామూర్తి ప్రతీ
కోపాసనచే నిర్గుణ బ్రహ్మము నెఱుంగ వచ్చును.
(ప్రతీకము - అవయవము సాలిగ్రామమును, విష్ణు
వని పూజించుట)

శ్రు॥ ఉపాస కానాం కార్యార్థం * బ్రహ్మణోరూప
కల్పనా ”

ఉపాసకుల సౌకర్యమునకై నిరాకార బ్రహ్మము
నకు, సాకార మేర్పరుపఁబడినది. కావున నిట్టి సద
సత్స్వరూపములు (కలిమి లేములు) లేక ననగా,
గారణ కార్యములగు బీజ వృక్షములతోఁ బ్రుధ్వికి

సంబంధము లేనట్లు, మాయా తత్కార్యములతో సంబంధము లేక, ప్రకాశించువాఁడు, కలిమి సందేహించు నా పాలి అంతఃకరణ తత్ప్రతి బింబమునుగూర్చి సందేహించు (సత్యము కాదని నిశ్చయించు) మహావాక్య బోధకుఁడు. నా పాలిట లేఁడా? అహం బ్రహ్మాస్మి యను జ్ఞానము నొసంగఁడా ? "శ్లో॥ పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచదుష్కృతాం - ధర్మసంస్థాప నార్థాయ -సంభవామి యుగె యుగె " దుష్ట శిక్షణ శిష్టరక్షణార్థమై యాయా దేశ కాలానుగుణ్యముగా వేషంబులన్ దాల్చి ధర్మ సంస్థాపనం బొనర్చు దేవ దేవుఁడు ననుఁగాపాడఁడా ?

క॥ విశ్వకరు, విశ్వదూరుని
విశ్వాత్ముని, విశ్వవేద్యు ♦ విశ్వుని విశ్వా
శాశ్వతు, నజు, బ్రహ్మప్రభు
నీశ్వరునిం బరమ పురుషు ♦ నే భజియింతున్

తా॥ ప్రపంచ నిర్మాతయుఁ, బ్రపంచమునకు దూరుఁడును, ప్రపంచమే శరీరముగాఁ గలవాఁడును, ప్రపంచముచేఁ దెలియఁ బడువాఁడును, ప్రపంచమునకు విలక్షణుఁడగు, శాశ్వతుఁడును, నజుఁడును, వ్యాపకుడును, ప్రభువును, నియమించు

వాఁడు నగు పరమ పురుషుని భజియించెదనని తాత్పర్యము.

రహా॥ శ్లో॥ యస్యైకాంశాదిత్థమ శేషం జగదేతత్ప్రాదుర్భూతం. యేనపినద్ధంపునరిద్ధం యే నవ్యాప్తం, యేన విబుద్ధం సుఖ దుఃఖై ఃతం సంసారధ్వాంత వినాశం హరి మీడే॥

తా॥ యే పరమాత్మయొక్క యేకాంశముచే నీ జగత్తు ప్రాదుర్భవించినదో, యెవనిచే గట్టఁబడినదో, యెవనిచే వ్యాపింపఁ బడినదో, సుఖ దుఃఖాదులు చే నెవఁడు తెలుసుకొను చున్నాడో, యట్టి (సంసారచీఁకటిని నశింపఁజేయు) హరిని స్తుతించెదనని భావము.

విశ్వదూరుని – "తస్యకర్తారమపిమాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయం" నేను కర్తగాఁ గనుపడు చున్నను నకర్తను (దూరుని) గాఁ దెలిసికొనుము – అజు – పుట్టుక లేనివాని "అజోనిత్యశ్శాశ్వతోఽయం పురాణః" అజుఁడు, నిత్యుఁడు, శాశ్వతుఁడు, అట్టి యవ్యక్తాతీతుని భజియింతునని జీవప్రార్థన

వ॥ అని పలికి తనమనంబున నగ్గజేంద్రుం డీశ్వర సన్నిధానంబుఁ గల్పించుకొని యిట్లనియె.

బాహ్య॥ ఇట్లుప్రార్థించి యగ్గజేంద్రుఁడు మానసికంబుగా నీశ్వరునిఁ గల్పించుకొని,

రహ॥ ఇట్లు జీవుడు మానసికముగా బహ్మాకార తేజస్సు
ను గల్పించుకొని

శా॥ లావొక్కింతయు లేదు ధైర్యము విలో ♦ లంబయ్యెఁ
బ్రాణంబులున్
ఠావుల్ దప్పెను మూర్ఛవచ్చెఁ దనువున్ ♦ డస్సెన్
శ్రమంబయ్యెడిన్
నీవే తప్పనితః పరంబెఱుఁగ, మ ♦ న్నింపందగున్
దీనునిన్
రావే యీశ్వర కావవే వరద, సం ♦ రక్షింపు
భద్రాత్మకా !

బాహ్య॥ అట్లు గజమంతరంగమున నీశ్వర సన్నిధానంబుం
గల్పించుకొని యిట్లు ప్రార్థించెను, నాకు బల
మొక్కింతయును లేదు. ధైర్యము నశించినది. ప్రా
ణంబులు స్వస్థానంబులు దప్పినవి, స్మారకముఁ
దప్పినది. శరీరము బడలినది, ఆయాసమయ్యె నీవు
తప్ప నా కేమియు నాధారంబు లేదు. కావున నో
వరదా ! సంరక్షింపుము, మంగళ స్వరూపా ?

రహ॥ జీవుఁడట్లు మానసంబున నీశ్వర సన్నిధానంబుఁ గ
ల్పించుకొని యనగా " మనఃకృతం కృతంకార్యం
న శరీరకృతం కృతం "

తా॥ " ఉత్తమం మానసం ప్రోక్త " మనునట్లు మనః
కృతమగు కార్యమే నిజమైన కార్యముకాని శరీర

కృతము నిజమైనకార్యము కానేరదు, కావున నీశ్వర సన్నిధానంబు (బ్రహ్మాను సంధానము) గల్పించుకొని యిట్లు ప్రార్థించెను “ లావొక్కింతయు లేదు ” సత్వగుణ మొక్కింతయు లేదనగా “ రజస్సత్వంత మశ్చైవ ” రజస్సత్వ గుణములనడంగం ద్రొక్కి తమస్సు వృద్ధియగు చున్నది. కావున సత్వగుణము లేశమైనను లేదు “ ధైర్యము విలోలంబయ్యె ”

శ్రు॥ శ్లో॥ “ భావామర్త్య స్యయదంత కైతత్సర్వేంద్రియాణాం జరయంతి తేజః ” హే, అంతకా! విషయము లింద్రియములలో నుండు నధి దేవతా సంబంధమైన యాత్మ తేజస్సును నశింపఁజేయుచున్నవి యనగా నాత్మ ధైర్యమను వృక్షము మోహ కల్లోలములచే నొడ్డుకరిఁగి కూలి పోయినది “ప్రాణంబులకావుల్దప్పెను” పంచ ప్రాణములు స్వస్థానములు తప్పెననగాఁ బశువులు బంధములను త్రెంచి సంభ్రమణ మొనర్చినట్లు విషయాభి ముఖములై యష్టమైథునముల వెంబడి పఱుఁగు లిడినవి.

అ ష్ట మై థు న ము లు.

శ్రు॥ దర్శనం స్పర్శనం కేళిః కీర్తనంగుహ్యాభాషణం
సంకల్పోఽద్యవసాయశ్చక్రియా నిర్వృతి రేవతు
ఏతన్మైధున మష్టాంగం ప్రవదంతి మనీషిణః॥

(స్త్రీతో)
1 దర్శనం – చూచుట
2 స్పర్శనం – శరీరముఁ దాఁకుట
3 కేళిః – కలిసి క్రీడించుట (ఆటలాడుట)
4 కీర్తనం – స్తోత్రము
5 గుహ్యాభాషణమ్ – రహస్య సంభాషణ
6 సంకల్పః – తలంచుట
7 అధ్యవసాయః – ఉత్సాహము
8 క్రియానిర్వృతిః – కార్యనిర్వహణము

ఇట్టి యష్టమైధునములలో సంచారమే ప్రాణములు కావుల్లప్పుట మఱియు – మూర్ఛవచ్చె, మోహము చే స్మారకముఁ దప్పెను. తనువు (సూక్ష్మశరీరము) శ్రమనొందెను. కావున నీవేతప్ప ననగా బ్రహ్మ జ్ఞానము వినా వేఱుమార్గముఁ గానకున్నాను

శ్లో॥ బోధోహి సాధనేభ్యోహి * సాక్షాన్మోక్షైకసాధనం పాకస్య పహ్నివజ్ఞానం * వినామోక్షోనసిధ్యతి జ్ఞానాదేవహి కైవల్యం ”

తా॥ మోక్ష సాధనములలో బోధ (జ్ఞానము) ముఖ్యసాధనమై యున్నది. పాకమున కగ్నివలె, మోక్షమునకు జ్ఞానము ముఖ్యమై యున్నది, జ్ఞానము వల్లనే గదా మోక్షము ఇట్లు జ్ఞానోపదేశముఁ జేసి నీ (ఆత్మ) లో నైక్యముఁ జేసికొమ్మని జీవుఁడు ప్రార్థించెనని యాశయము.

ఉ॥ఓ కమలాక్ష! యో వరద!-యో ప్రతిపక్ష విపక్ష దూర! కుయ్యాకవి యోగివంద్య! సుగుణోత్తమ! యో శర ణాగతామరా నోకహా, యో మునీశ్వర, మనో హర! యో విమల ప్రభావ! రావే, కరుణింపవే, తలఁపవే శరణార్థిని నన్ను గావవే!

బాహ్య॥ ఓ పద్మాక్షా! యోవర ప్రదా! యో శత్రు మిత్ర సమత్వభావా! భేదరహితా! యో సర్వజ్ఞా! యోయోగిజన పూజ్యుఁడా! సుగుణోత్తమ యోగి శరణ్యా! యో దేవతా కల్పభూజా! యో ముని జన మనోహరా! యో విమలప్రభావా! శరణ్యుఁ డగు నన్ను రక్షించుముఁ

రహ॥ 'కం - బ్రహ్మము - అలతి - ప్రకాశయతి - క మలం - బ్రహ్మజ్ఞానము అక్షియస్యసః - నేత్రమె వనికోవాఁడు కమలాక్షుఁడు, బ్రహ్మజ్ఞానమే నేత్ర ముగాఁ గలవాఁడా? వరద- పురుషార్థమగు మోక్ష ప్రదాతా! యో శత్రుమిత్ర సమత్వభావా! శ్లో॥ "సమశ్శత్రౌ చమిత్రేచ. తధామానావ మానయోః శత్రుమిత్రులయందును, మానావ మానములయం దును. సముఁడగువాఁడు (నాస్వరూపుఁడే) తలఁ పవే - శరణార్థిని నన్నుఁ గావవే, అయస్కాంత మయస్సునాకర్షించునట్లు నాబుద్ధి ప్రతిబింబిత కళను నాకర్షించి బ్రహ్మతాదాదాత్మ్యము చేయుము,

శ్లో॥ విషయేభ్యస్సమాహృత్య విజ్ఞాతాత్మా మనోమునిః
చింతయేన్ముక్తయే తేన బ్రహ్మభూతం పరేశ్వరం
ఆత్మభావం నయత్యేనం దద్బ్రహ్మధ్యాయినం
మునేవికారమాత్మనశ్శక్త్యాలోహమాకర్షకోయధా॥

తా॥ విజ్ఞానియగువాఁడు విషయములనుండి చిత్తమును మరలించి - ముక్తికొఱకుఁ బరేశ్వరుఁడగు బ్రహ్మమును ధ్యానించ వలయును-అట్టి ధ్యాతయొక్క భావమును, ఆత్మయొక్క శక్తిచే నయస్కాంత మెటు లయస్సును నాకర్షించునో యట్లు బ్రహ్మభావన (తాదాత్మ్యము) నొందించును కావున శరణుఁ జొచ్చిన నాచిత్తవృత్తిని నాకర్షించి పరమాత్మా! నీయందైక్యముఁ జేసికొమ్ము.

వ॥ అనిపలికి మఱియు, నరక్షిత రక్షకుండై యీశ్వరుండా పన్నుండైన నన్నుఁ గాచుగాకయని నింగి నిక్కి చూచుచు నిట్టూర్పులు నిగిడించుచు బయలాలకించుచు నగ్గజేంద్రుఁడు మొఱసేయుచున్న సమయంబున,

భావ॥ మఱియు నగ్గజము - అరక్షిత రక్షకుండైన యీశ్వరుఁడు శరణ్యుఁడైననన్ను రక్షించునని నిశ్చయించి యంత రిక్షమువంకఁ జూచుచు నిట్టూర్పు విడుచు చున్న సమయంబున ముందు కథయము.

రహా॥ మఱియు నా జీవుఁడు శ్లో॥ "అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి " మనుష్యులచే నరక్షితమైనను దైవరక్షితమైన యెడల క్షేమముగా నుండును. మానుష రక్షితమైనను దైవహతమైనచో నాశనమునొందును అనగా జీవుఁడు జగదభిముఖుఁడు కానిచో నాత్మయే తనకభిముఖునుజేసి రక్షించును. అట్టి యాత్మరక్షించుగాక యని సర్వము బ్రహ్మమేయను వృత్తిచే చిత్తమునరికట్టి యంతరిక్షమనగాఁ బరమాత్మ నీక్షించుచు ధ్యానించు చుండెనని తాత్పర్యము.

ఆ॥ వె॥ విశ్వమయత లేమి * వినియు నూరకయుండి
రంబు జాసనాదు * లడ్డపడక
విశ్వమయుఁడు విభుఁడు * విష్ణుండు జిష్ణుండు
భక్తియుతునకడ్డ,* పడదలంచి.

బాహ్యా॥ బ్రహ్మాదులకు విశ్వమయత – సర్వవ్యాపకత్వము లేకుండుటచే మొఱనాలకించి నను నడ్డపడఁ జాలరైరి, విశ్వమయుఁడును వ్యాపక శీలుఁడును, జయశీలుఁడునగు విష్ణుండు భక్తియుతుండగు గజమున కడ్డపడ దలంచి.

రహా॥ మాయోపహిత చైతన్య యుపాధి రూపులగుటచే బ్రహ్మాదు లడ్డపడరైరి. అనగా మాయా ప్రతిబింబ స్వరూపులగుటచే సర్వవ్యాపకత్వము లేదని

తాత్పర్యము పరమాత్మ దేశకాలాద్య పరిచ్ఛిన్నుఁ డగుటచే వ్యాపక స్వరూపుండగు విష్ణువు భక్తున కడ్డపడ దలంచెనని తాత్పర్యము.

మ॥ అల వైకుంఠపురంబులో నగరిలో * నామూల సౌధంబు దాపల మందార వనాంత రామృతసరః ప్రాంతేందు కాంతోపలో త్పలపర్యంక రమావినోది యగు నా * పన్న ప్రపన్నుండు, విహ్వలనాగేంద్ర ము పాహిపాహి యనఁగు య్యాలించి సౌరంభియై

భావ్య॥ వైకుంఠ పురమున విష్ణువు నివసించు మొదటి హర్మ్య సమీపమునఁ గల్పద్రుమ వనాంతరమందున్న యమృత సరస్సు యొడ్డునఁ జంద్రకాంతమణి రచిత పర్యంక (పందిరిమంచ) మున, లక్ష్మితో క్రీడా వినోదియగు నా పన్న శరణ్యుండు - నిశ్చేష్టితమైన నాగేంద్రము రక్షించుమని వేడిన నాయాలాపము నాలించి వేగిరపడిన వాఁడై

రహ॥ కుంఠమనగా నశించునది, వికుంఠమనగా నశించనిది - వికుంఠ స్వభావః - వైకుంఠమనగా నాశనము లేనిది నాకాశములో మూలసౌధము - పరాకాశము - అనిర్వచనీయ సర్వవ్యాపక జ్యోతి - సమీప మందార వనాంత - సత్య సంకల్ప స్వరూప వనాంతరానందామృత సరస్సనగా - శుద్ధబోధానందామృత సరస్సు సమీపమునఁ బరిశుద్ధ సాత్వికయగు ప్ర

కృతితోఁ గ్రీడించు పరాత్పరుఁడు - జీవప్రార్థన నాలించి యావరణ భంగముఁజేసి తాదాత్మ్యాను సంధాన సంరంభుఁడై వ్యక్తిగతము - "నీవార శూకవత్తన్వీ పీతాభాస్వత్యణూపమా- తస్యాఃశిఖా యా మధ్యేపరమాత్మా వ్యవస్థితః"

తా॥ నివరధాన్యపుముంటివలె సూక్ష్మమైయున్న సుషు మ్నపీత వర్ణము (పీతాంబరధరుఁడు) దానిలోఁ బర మాత్మ యున్నాడు.

శ్రు॥ "అణోరణీ యాన్మహతో మహీయా నాత్మాగు హాయాం నిహితో స్యజంతోః

తా॥ అణువులకంటె నణువును మహత్తులకంటె మహ త్తును గొప్పదియు (నగు ఆత్మ జీవునియొక్క దహ రమునందుంచ బడినది.

శ్రు॥ భూరిత్య గ్నౌప్రతితిష్ఠతి, భువఇతివా యానువరా దిత్యేమహఇతిచంద్రమాః। చంద్రమసావానజ్యోతీ గింషి మహీయంతే॥

తా॥ షణ్ముఖ యభ్యాసునకు - భూమండలము - అగ్ని మండలము - వాయుమండలము - సూర్య-చంద్ర మండలములు - జ్యోతి దర్శనమగును.

మ॥ సిరికిం జెప్పఁడు శంఖచక్రయుగముం - జేదోయి సంధింపఁడే పరివారంబును జీరఁడభ్రగపతిం-బన్నిం పఁడా కర్ణికాంతర ధమ్మిల్లముఁజక్క నొత్తఁడు,

వివా - దహోద్ధిత శ్రీకుచో పరిచేలాంచలమైన
వీడఁడు గజ - ప్రాణావనోత్సాహియై

బాహ్యా॥ శ్రీమహావిష్ణువు, గజప్రాణ సంరక్షణోత్సాహ సంరంభుఁడై - లక్ష్మితోఁ జెప్పనివాఁడై - శంఖ చక్రములుచేతులం దొడుంగక, నే పరివారమును బిలువకఁ గరుత్మంతు నాయత్తము సేయక, కర్ణి కాంతరములంబడు కేశములనొత్తి చక్కఁజేయక, ప్రణయకల హాజనిత లక్ష్మివక్షోరుహ చేలాంచల మునైన వీడక, బైలుదేరెనని తాత్పర్యము.

రహ॥ - ప్రకృతినిఁ దలంపఁడు, సాంఖ్యయోగ సాధన ముల గ్రహింపక - శమ దమాదులను బిలువక,ఁ దనయందంతర్లయమందిన తమస్సును సర్దక, శ్రీ కుచోపరిచే లాంచలమైన వీడక ననగా,ఁ బ్రకృతి యొక్క కుచయుగళము, జీవేశ్వరులు వానిరైక్య మును వీడక వెడలెనని తాత్పర్యము

వ॥ ఇట్లు భక్తజన పాలన పరాయణుండును - నిఖిల జంతు హృదయారవింద సదాయనుండును - అగు నారాయణుండు, కరికులేంద్ర విజ్ఞాపిత నానావిధ దీనాలాపంబు లాకర్ణించి - లక్ష్మీకాంతా వినోదం బులందనివి సాలించి - సంభ్రమించి - దిశలు నిరీ క్షించి - గజేంద్ర రక్షాపరత్వంబు నంగీకరించి నిజ

పరికరంబుల మఱల నవధరించి - గగనంబున నుద్గ
మించి - వేంచేయునపుడు.

బాహ్య॥ - భక్తజనావన సక్తుండును - సకల హృదయా
యనము (స్థానము) గలవాఁడునగు నారాయ
ణుండు, గజదీనాలాపంబుల నాకర్ణించి లక్ష్మీవినో
దక్రీడలఁ జాలించి స్వకీయ పరివారంబు మఱలఁ
గైకొని గగనంబున కెగసివచ్చునపుడు ముందు
కన్వయము,

రహ॥ - పరిపక్వశుద్ధ జీవుల నేకీభావ పరాయణుండును -
సకల జంతుహృత్పద్మ స్థానీయుఁడును- అగు నారా
యణుఁడు (శబ్దగమ్యుఁడు)

శ్లో॥ పాషాణలోహ మణిమృ ణ్మయ విగ్రహేషు
పూజాపునర్జనన కరీము ముక్షోః
తస్మాద్యతి స్వహృదయార్చనమేవకుర్యాత్

తా॥ శిలాలోహమణి విగ్రహాది పూజలు జన్మల నొసం
గును గాన హృదయమునందే పూజించవలెను -
జీ వు ని దీ నా లా ప ం బు లా లి ం చి సాధన చ
తుష్టయ - జ్ఞానభూమికాదివలయు పరివారంబు సం
గ్రహించి విహఁగ (శుక) మార్గమున వచ్చున
పుడు -

మ॥ తన వెంటన్ సిరి, లచ్చి వెంటనవరోధవ్రాతమున్
దాని వెన్కను బక్షీంద్రుఁడు, వానిపొంతను ధనుః

కౌమోదకీశంఖ చక్ర నికాయంబును, నారదుండు
ధ్వజనీ - కాంతుండు, రానచ్చి రొయ్యన వైకుంఠ
పురంబునం గలుగు వా - రాబాల గోపాలముక్

బాహ్య॥ శ్రీవిష్ణువు వెంట లక్ష్మియు - నామె వెనుక
నవరోధవ్రాతము - అంతఃపుర కాంతలును, శంఖ
చక్రాదికము, ధ్వజనీకాంతుఁడు, గరుత్మంతుఁడు
మున్నగు వైకుంఠంబునంగలుగు వా రాబాల గో
పాలము (సంపూర్ణముగా) బైలు దేరిరని తా॥

రహ॥ - పురుషుని వెంటఁ బ్రకృతియు - దాని వెనుక శుద్ధ
సాత్వికమున్నగు పరాకాశంబు నందుండు కాంత
లును జ్ఞాన పక్షీంద్రుఁడును - మఱియుఁ గౌమోద
కీయనగా "శ్రు॥ ప్రణవోధను శ్శరోహ్యాత్మా -
బ్రహ్మ తల్లక్ష్యముచ్యతే తా॥ ఓం కారమే ధనస్సు
(విల్లు) శుద్ధాత్మయే శరము - (బాణము) బ్ర
హ్మమే లక్ష్యముఁ గావున నట్టి పరికరములును -
నాబాల గోపాల మనగా దైవసంపత్తియగు సద్గుణ
సమూహము - సమూలముగా వెడలెనని తాత్ప
ర్యము.

వ॥ తదనంతరంబ ముఖారవింద మకరంద బిందు సందో
హపరిష్యంద నానంద డిందిరయగు నయ్యిందిరా
దేవిగోవిందకరార వింద సమాకృష్య మాణసంవ్యా
న చే లాంచలయయి పోవుచు.

బాహ్య॥ - అనంతరము - నయ్యిందిరాదేవి ముఖపద్మము నందలి మకరంద పరిష్యంద - స్రవించుచున్న మకరంద రసాస్వాదనముచే నానందించు చున్న యిందిందిర (తుమ్మెద) లచే శోభాయితమైయొప్పి - గోవిందుని, కర పద్మముచే నాకర్షింపఁ బడిన, సంవ్యాన - శరీర మంతటను వ్యాపించు పైటకొంగు గలదియై పోవుచు.

రహ॥ - ఆ పరమాత్మతోఁగూడి తాదాత్మ్యమొందు ప్రకృతియొక్క సహస్రార కమలమునందలి బ్రహ్మానందమను మకరందమును గ్రోలు జీవన్ముక్త, విదేహ ముక్తాది మధుపములచేనొప్పు ప్రకృతియొక్క స్వరూపానంద చేలాంచలము నాకర్షింపంబడి పోవుచు.

మ॥ తన వెంచేయుపదంబుఁ జెప్పఁడనాథస్త్రీజనాలాపముల్ వినెనో ముచ్చులు ముచ్చిలించిరో ఖలుల్ వేద ప్రపంచంబులన్ దనుజానీకము దేవతానగరిపై - దండెత్తెనో భక్తులంగని చక్రాయుధుఁ డేడి చూపుఁడని ధిక్కారించిరో దుర్జనుల్

బాహ్య॥ - ఇట్లు విష్ణువుచే నాకర్షింపఁబడు చేలాంచలియై లక్ష్మి తనలో నిట్లు చింతించెను, ఎచ్చటకుఁ జనుచున్నాఁడో, యాతురపాటుచేఁ జెప్పఁడయ్యెను - అనాథస్త్రీ (ద్రౌపదీ మొదలగు) జనాలాపంబు

లాలించెనో, వేదసమూహములను స్తేనులు (చోరులు) ముచ్చిలించిరో - లేక దైత్యులు దివిజులపై దండెత్తిరో - లేక దుర్జనులు చక్రహస్తుసింజూపుమని బాధించిరో - యేదోదుర్భరము సంభవించియుండును - కానిచో నింతయాతృత యెట్లు సంభవించునని తలంచెను.

రహ॥ - ఇట్లు పరమాత్మచే నాకర్షింపఁబడిన పరాప్రకృతి యిట్లు చింతించెను. అవిద్యచే నాకర్షింపఁబడు విద్యాలాపము వినెనో లేక వేదము, లపౌరుషేయములుకావని వేద బాహ్యులు ప్రబలిరో. యాసుర సంపత్తి - దైవసంపత్తిని మొనచూపకుండా నావరించెనో - పరోక్షా పరోక్షజ్ఞానమే లేదని భక్తులకు దుర్బోధముఁజేసిరోయని చింతించెనని తాత్పర్యము

వ॥ అని వితర్కించుచు.

శా॥ తాటంకాచలనంబుతో భుజనట * ద్ధమ్మిల్ల బంధంబుతో శాటీముక్త కుచంబుతో నదృఢచం * చత్కాంచితో శీర్ణలా లాటాలేపముతో మనోహర కరా * లగ్నోత్తరీయంబుతోఁ గోటీందు ప్రభతోను రోజభరసం * కోచద్విలగ్నంబుతోఁ

బాహ్యా॥ (లక్ష్మిదేవినివర్ణించుచున్నాడు) చలించుచున్న కర్ణ భూషణములును- భుజములపై నటించుచున్న కేశబంధమును - చీరచేఁగప్పఁబడిన వక్షోరుహము

లు గలిగినట్టియు - వదులుగానున్న మొలనూలు (ఘంటల యొడ్డాణము) గలిగినట్టియు - వట్టివేరు గంధంబుతో సంస్కరింపఁబడిన ఫాలభాగము గలిగినట్టియు- చేతులలో నిమిడియున్న పైటచెంగుగలిగినట్టియు- యురోభర విలగ్నమనగా దద్భారముచే నూగులాడు నడుము గలిగినదియై లక్ష్మి యడుగుటకూహించెనని తాత్పర్యము-

రహ॥ సూర్యచంద్రులను శ్రవణభూషణములును - జీవేశ్వరులను కుచయుగ్మమును- అభిమానమను శాటియును- మణిపూరచక్రమను వడ్డాణమును-నేతి నేతి వాక్యములచే శేషించిన నడుము గలిగినదియై ప్రకృతియడుగుటకుఁ బ్రయత్నించెనని తాత్పర్యము-

కం॥ అడిగెదనని కడువడిఁజను
నడిగినఁదను మగుడనుడువఁ - డనినడయుడుఁగుఁ
వెడవెడ సిడిముడి దడఁబడ
నడుఁగిడు నడుగడదుజడిమ - నడుగిడు నెడలన్

బాహ్య॥ అడిగెదనని చనియుత్తర మిచ్చునో లేదో యని భ్రాయుగ,మేతమువలెఁ జలించ జడత్వముచే నడుగదయ్యెను-

రహ॥ ప్రకృతి చంచల స్వభావయు - నచేతనయు (జడము) నగుటచే నాత్మను నెదురుకొనదయ్యె-

సీ॥ నిటలాలకములంట ♦ నివురజుంజుమ్మని
ముఖసరోజమునిండ ♦ ముసరుఁదేంట్లు
నళులఁజోపఁగఁజిల్క ♦ లల్లనల్లనఁజేరి
యోష్ఠబింబద్యుతు ♦ లొడియనుఱుకు
శుకములఁదోలఁజ ♦ త్కుర్గ్మనములకు మం
దాకినీపాఠీన ♦ లోక మెసఁగు
మీనపంక్తులదాఁట ♦ మెయిదీఁగతోరాయు
శంపాలతలు మింట ♦ సరణిగట్టు.

ఆ॥వె॥ శంపలను జయింపఁ ర్ జక్రివాకంబులు
కుచయుగంబుఁదాఁకి ర్ క్రొవ్వునూపు
మెలఁతమొగులు పిఱిఁది ర్ మెఱుఁగుదీవయుఁబోలె
జలదవర్ణువెనుక ర్ జరుగునపుడు.

భావ్య॥ చక్రాయుధుని వెనుక జనుచున్న లక్ష్మియొక్క లావణ్యమును వర్ణించుచున్నాడు- తుమ్మెదలవంటి ముంగురులు - దొండపండువంటి యధరోష్ఠము - మీనములవంటి చంచల దృష్టులు - మెఱుపు దీవ వంటి తనువును - చక్రివాకములవంటి కుచములు గలిగి - మేఘము ననుసరించు విద్యుల్లతవలెఁ జను చుండెనని భావము—

రహ॥ ప్రకృతి పరమాత్మ ననుసరించిపోవు నపుడొక వస్తువు మఱియొక వస్తువవలెఁగనుపడఁ జేయుచున్నదని భావము, దీనిని భ్రాంత్యాలంకారమందురు-

శ్లో॥ పాలాశకుసుమభ్రాంత్యా - శుకతుండే పతత్యళిః
జంబూఫలమితిభ్రాంత్యా తంఅళింహంతు మిచ్ఛతి

తా॥ మోదుగపుష్పమను భ్రాంతిచే తుమ్మెద చిలుకముక్కుపై వ్రాలినది. యాచిలుక యాతుమ్మెదను నేరేడుపండను భ్రాంతిచే మ్రింగుటకుఁ జూచుచున్నది. అనగా భ్రాంతిచేఁబరమాత్మను, జగత్తువలెను- జగత్తును బరమాత్మవలెనుజూచుచున్నారనిభావము.

మ॥ వినువీధిన్ జనుదేరఁగాంచిరమరుల్- విష్ణున్సురారాతి జీవన సంపత్తి నిరాకరిష్ణుఁ గరుణా - వర్ధిష్ణు యోగీంద్ర హృద్వన వర్తిష్ణు సహిష్ణుభక్తజన బృందసాభవాలంకరిష్ణు నవోఢోల్లసదిందిరా పరిచరిష్ణున్ జిష్ణురోచిష్ణునిన్

భావ॥ దైత్యజీవన భంగకరుఁడును - గరుణా మయుండును- యోగీంద్రహృద్వనవర్తియును- సహనము గలవాఁడును- భక్తజనప్రభావము (శక్తి) చేనలంకరింపఁబడునట్టియు లక్ష్మీదేవి పరిచర్యచే సేవింపఁబడువాఁడును- జయశీలుఁడును- ప్రకాశమానుఁడగు విష్ణువును నంతరిక్షమార్గమున దేవతలు గాంచిరనిభావము-

హ॥ ఆసురసంపత్తి (దుర్గుణములు) నశింపఁ జేయునట్టిన్ని ప్రకృతితోనవినా భావ సంబంధమైనట్టియు - యోగీశ్వర హృదయారామములందువిహరించునట్టియు-

ద్వంద్వసముఁడును- భక్తాధీనుఁడును వ్యాపకస్వరూపుఁడగువానిని- దైవసంపత్తియగు నధ్యాత్మవేత్తలు (దేవతులు) ధ్యేయంబగు మహాకాశమునందే పరమాత్మను వీక్షించుచుండిరి,

వ॥ ఇట్లు పొడగని.

మ॥ చనుదెంచెన్ ఘనుఁడల్లవాఁడె హరిప - జ్జంగంటిరే లక్ష్మిశంఖ నినాదంబదె చక్రమల్లదె భుజంగధ్వంసి యున్ వాఁడే క్రిన్ననయేతెంచె నటంచు వేల్పులు నమో - నారాయణాయేతి నిస్వనులై మ్రొక్కిరి మింట హస్తిదురవ - స్థావక్రికింజక్రికిన్

భావ్య॥ అదుగో హరి - యాతని మోల్రి లక్ష్మి - శంఖ ధ్వని- చక్రిము- గరుఁడుఁడు - వచ్చు చున్నారని దేవతులు నమోనారాయణా యని గజముయొక్క దురవస్థను జక్కపర్ప నేతెంచెడి విష్ణువునకు నమస్కరించిరి.

రహ॥ అదిగో పరమాత్మ- చెంతఁబ్రికృతి- ఓంకార ధ్వని జ్ఞానచక్రిము- గరుడుఁడనగా శుకమార్గము - మున్నగునివృత్తిమార్గములు వచ్చు చున్నవని. ఓం నమోనారాయణాయ యని మోక్ష దీక్షాపరులు మ్రొక్కిరని తాత్పర్యము -

అకార — నా — న

ఉకార — రా — మ

మకార — య — శి

అర్ధమాత్ర - ణా - వా

నాదము — య — య.

వ॥ అయ్యవసరంబునగుంజరేంద్రపాలన పారవశ్యంబున దేవతా నమస్కారంబులంగీకరింపక మనస్సమాన సంచారుండై పోయిపోయి కొంతదూరంబున శింశు మారచక్రంబునుం బోలె గురుమకర కుళీర మీన మిథునంబై, భాగ్యవంతునిభాగధేయంబునుంబోలె సరాగజీవనంబై, వైకుంఠపురంబునుం బోలె శంఖ చక్రకమలాలంకృతంబై,సంసారచక్రంబునుంబోలె ద్వంద్వసంకులపంక సంకీర్ణంబై,యొప్పు నప్పంకజాక రంబుఁబొడగని —

బాహ్య॥ కుంజరావనపరవశత్వంబున - దేవతా నమస్సుల నందుకోక, మనోవేగుండై వెడలి మకరిలగ్నరాశిం బోలిగుర్వాది గ్రహంబులతోఁగూడి కిన్నరభాండా గారముఁబోలి శ్వేత తాఁబేటి నిధి గలిగి తియ్యని నీటితోఁగూడి శంఖచక్రాదులు గలిగి సంసార చ క్రంబుమాడ్కి సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వ సంకులంబై యున్న యాసరస్సుంజూచి—

రహ॥ జీవరక్షణ పరవశత్వంబున విష్ణువు శింశుమార చ

క్రంబనగా సహస్రారమునందు ఓతప్రోత ఆ
క రసాదులతోఁగూడి రాగమను నీటితోడను-
సారముం బోలిరాగ ద్వేషాది ద్వంద్వ యుక్త
మనోసరస్సునుంజూచి -

మ॥ కరుణాసింధుఁడు శౌరివారిచరముఁ ఖండింపఁ
బంపె సత్వరితాకంపిత భూమి చక్రము మహా
ద్యద్విస్ఫులింగచ్ఛటా పరిభూతాంబర శుక్రమః
బహువిధ - బ్రహ్మాండభాండచ్ఛటాంతర నిర్వ
ముఁబాలితాఖిలసుధాం - ధశ్చక్రముంజక్రముఁ

బాహ్య॥ భూకంపము గలిగించునట్టియు- విస్ఫులింగము
(అగ్నికణములు) చే భయంకర ధ్వనులచే గప్ప
డిన సంతరిక్షము గలిగినదియు — బ్రహ్మాండసమః
హాంతరములందడ్డు లేనిదియు —

దేవతులను రక్షించునదియునగు చక్రమును మొ
లినిఖడ్రించుటకుఁజక్రహస్తుఁడు పంపెనని తాత్పర్యము

రహ॥ కామమునుద్రుంచుటకునై (యోగముచే) శరీర క
పమును విస్ఫులింగములనగా —

శ్రు॥ యథాసుదీప్తాత్పావకాద్వి: స్ఫులింగాఃసహస్రశః ప్ర
భవంతే సరూపాః తథాక్షరాద్వివిధా సోమ్యభావా
ప్రజాయంతే॥

తా॥ హేసోమ్య - ప్రజ్వలితాగ్నినుండి మిణుఁగురు లెట్లు
వెడలుచున్నవో యట్లాత్మనుండి కళలు బైలుదేరు

చున్నవి. అట్టిబ్రహ్మ తేజోవంతమైన కళలతోఁగూడినట్టియు బ్రహ్మాండముల బహిరంతముల వ్యాపించినట్టి ప్రజ్ఞాన ఘనచక్రమును బంపెనని తాత్ప॥

వ॥ ఇట్లు పంచిన —

శా॥ అంభోజాకరమధ్యనూతననలి - న్యాలింగనక్రీడనారంభుండైన వెలుంగుఱేనిచెలువా—రన్ వచ్చినీటన్ గుభుల్ గుంభధ్వానముతోఁ గొలంకువు, కలం — కంబొందఁగాఁజొచ్చి దుష్టాంభోవర్తివసించు చక్రటికి డా-యంబోయిహ్యద్వేగమై॥

బాహ్య॥ ఆసరోవరాంతరమందున్న తామరయందు సూర్యకిరణము లుత్క్రాంతితోఁగ్రీడ సల్పినట్లు గుభుల్గుభుల్లను ధ్వనితోఁ జక్రము ప్రవేసించి సరస్సు కలఁకం బొంద మొసలియుండు స్థానమునకు మనోవేగముగాఁబోయెనని తాత్పర్యము —

రహ॥ శ్లో॥ యథైదాంసి సమిద్ధోగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేర్జున జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేతథా॥

తా॥ ప్రజ్వలితాగ్నియింధనముల నెట్లు భస్మముఁజేయునో జ్ఞానాగ్నియవిద్యాకార్యములగు కర్మముల నట్లు నశింపఁజేయును, (కర్మహేతుకమగు కామమును నశింపఁజేయును) గావున బ్రహ్మజ్ఞానమను చక్రము సంకల్పతీవలనడుమఁబ్రవేసించినదని తాత్పర్యము.

శా॥ భీమంబై తలఁద్రుంచి ప్రాణములఁబాపెంజక్రి శుక్రియన్ హేమక్ష్మాధర దేహముంజకితవన్యే ద్రసందోహమున్ గామక్రోధన గేహమున్ గరటిరక్తస్రావగాహంబు నిస్సీమోత్సాహమువీతదాహఁ జయశ్రీమోహమున్ గ్రాహమున్.

బాహ్య॥ రక్తవర్ణమై పర్వతాకారమైనట్టియు, గజ సమూహమునకు భయముగలుగఁజేయునట్టియుఁగామక్రోధముల స్థానమైనట్టియు, గజేంద్రుని రక్తప్రవాహమును గ్రహించునట్టియు, నుత్సాహపూరితమైనట్టియు మోహముచేజయశ్రీ గలిగిన మొసలినిఁద్రుంచి (ప్రాణములఁబాపె) నని తాత్పర్యము.

రహ॥ రజోగుణ (రక్త) వర్ణముఁ గలిగినట్టియు, జీవులకు మోక్షప్రతిబంధకమై బాధించునదియుఁగామక్రోధాదులకు స్థానమైనట్టియు జీవనివృత్తి యత్నరక్తస్రావమునుగ్రహించునట్టి కామమును జ్ఞాన చక్రము త్రుంచెనని తాత్పర్యము—

వ॥ ఇట్లు నిమిషస్పర్శనంబున సుదర్శనంబు మకరి తలఁద్రుంచు నవసరంబున —

బాహ్య॥ సుదర్శనమిట్లు మకరిని స్పృశించిన తక్షణమే మొసలి మరణించె నాసమయంబున —

రహ॥ జ్ఞానమిట్లుకామమును స్పృశించిన తోడనే యావరణభంగమై కామ మంతరించెనాతదుపరి—

క॥ మకర మొకటి రవిఁజొచ్చెను
మకరము ఘటిమొకటిధనదు – మాటునడాఁగెన్
మకరాలయమునఁ దిరిగెడు
మకరంబులు కూర్మరాజు – మడువునకరిగెన్

బాహ్య॥ మకరి మరణించినతోడనే, ప్రాణవాయువు లేచి పోయిన పిమ్మట వాయువులన్నియు లేచిపోయినటు లాసరస్సులోని మకరములు లేచిపోయెనని మకరి పదమునకుఁగల వివిధములగు నర్థములను స్వభావో క్తిగాఁజెప్పఁబడెను– మకర మొకటి రవిఁజొచ్చెనన గా మకరనామలగ్నరాశి, సూర్యుఁడు గ్రహరాజ గుటచే వానిప్రక్కకుఁబోయెను. మటియొకటి ధన దుమాటునడాఁగెన్ గుబేరునకుఁగల నవనిధులలో మకరనామనిధి వాని చెంతకుఁబోయెను. మకరాల యమనగా సరస్సు దానిలో సంచరించుమకరములు కూర్మరాజనగాఁ గూర్మనామకయుపవాయువు, దా నికి రాజుప్రాణము దానికి మడువు మనస్సు దాని యందుఁజొచ్చిననని తాత్పర్యము లేక కూర్మరాజు మడువు సముద్రము దానిలోఁగలిసెనని యాశయం

రహ॥ కామమనగా నజ్ఞానము, రవిఁజొచ్చె ననగా " వి ద్యాఽవిద్యాంనివర్తేత తేజస్తిమిరసంఘవత్ " తేజ స్సు తిమిరసంఘమును నశింపఁజేసినట్లు విద్య (జ్ఞాన ము) కామము (అజ్ఞానము) ను నశింపఁజేయును –

"విద్యాదివాప్రకాశత్వాత్" విద్యయనగా- పగలు తదధి దేవతయగు సూర్యునితో, గలిసెను. మఱియొకటి ధనదునూటున డాఁగెన్- గుబేరునిమాటు- కైలాసము. నీశ్వరుని చెంత నైక్యమయ్యెను, మకరాలయమనగా మనస్సునందలి సంకల్పములు- కూర్మరాజు - కూటస్థుఁడు. వాని, మదువనగాఁ బ్రకృతిలేక మాయ దానియందైక్యమైననని తాత్పర్యము

మ॥ తమముం బాసిన రోహిణీ విభుక్రియన్-దర్పించి సంసారదుఃఖము వీడ్కొన్నవిరక్తచిత్తునిగతిన్ - గ్రాహంబు పట్టూడ్చి పాదములల్లార్చి కరేణుకా విభుఁడు సౌం-దర్యంబుతోనొప్పె సంభ్రమదాశాకరిణీకరోజ్ఝితసుధాం- భస్స్నానవిశ్రాంతుఁడై.

భావ॥ గజేంద్రుఁడు మొసలియొక్క పట్టు వీడినవాఁడై పాదములు విదలించి విచ్ఛిన్న మేఘమునుండి వెలువడిన చంద్రునిమాడ్కి సంసారదుఃఖజనిత విరక్తిచే విముక్తి నొందిన సంసారి చాడ్పునను- దిగ్గజములయొక్క కరము (తొండము) లచేఁ దదుపఁబడుచున్న సుధాంభస్స్నాన విశ్రాంతుఁడై యానందముచే నొప్పెనని తాత్పర్యము -

రహ॥ జీవుఁడు కామము యొక్క పట్టువీడి రాహు గ్రహవిముక్త చంద్రుని వడువునను - సంసారబంధవిముక్తవిరక్తుని చందమునను - పరాకాశ (దిగంతము

లనుండి) సహజానందామృత ధారలచే నిమజ్జితుఁ డై స్వ స్వరూపా నందుఁడై సుఖముగా నుండెనని తాత్పర్యము.

—— సంపూర్ణము. ——

గజేంద్రుండు పూర్వమింద్రద్యుమ్నుండను ధరణి విభుండు వైష్ణవ భక్తుఁడు, పర్వతాగ్రంబునఁ దపంబుఁజే యుచుండ నచ్చోటికి నగస్త్యమునివర్యుఁడేతెంచిన నాఋషివర్యుని గౌరవముసేయక నిర్లక్షించిన-నాతండు-కరినై జన్మింతువుగాకయని శాపంబిచ్చిన నారాజు కరియైజన్మిం చెను. విష్ణు భక్తుఁడైన కతనఁదద్విష్ణువుచే రక్షింపఁబడెను మొసలి హూహూ యను గంధర్వుఁడు: దేవలఋషిశాప వశంబున మకరమై జన్మించి విష్ణుచక్రముచే శాప విమోచనమయ్యెను.

శ్లో॥ నమస్తే శ్రీరామా! నియమిత గుణగ్రామసతతం
నమోభూయోభూయః పునరపి నమస్తే రఘుపతే
నమోవేదైర్వేద్యాఖిలమునిగణారాధ్యభగవన్నమో
భూయోభూయస్తవచరణ పంకేరుహాయుగే॥

శ్లో॥ అంజనానందనంవీరం - జానకీశోకనాశనం
కపీశమక్షహంతారం- వందేలంకాభయంకరం॥

